

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՏԵՍԱՐԱԳ

1894

Հ.Ա. ^{անհայտ}
Ա.Բ.Գ. Դ. Զ.
Կ. ՊՈԼԻԱ

891.99-82

2013

891.99-82

(6684 42)

Տ Ե Ս Ս Ա Ր Ա Ն

891.99-82

S-34

Հ Ա Տ Ո Ր Ա .

[տեղեկություն]

Տ Ե Ր Ե Ի Հ Ր Ա Տ Ո Ր Ա Կ Ի Չ

Վ Ա Յ Ա Ն Գ . Զ Ա Ր Դ Ա Ր Ե Ա Ն

Կ. Պոլիս, Սուլթան Համամ փողոց 42

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولغشدر.

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ն. Ճ. ԱՐԱՄԵԱՆ

1894

38 22 103

Տ Ա Գ Ա Ս Է Զ

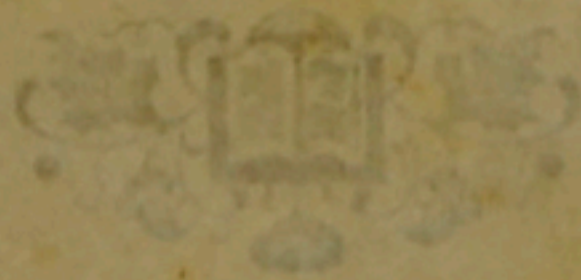
Ա Գ Ո Ջ Ա

Զ Դ Բ Գ Խ Զ Խ Զ Դ Զ

Տ Ա Զ Դ Խ Դ Զ Խ Զ Խ Զ

Զ Դ Զ Խ Զ Խ Զ Խ Զ Խ Զ

Զ Դ Զ Խ Զ Խ Զ Խ Զ Խ Զ

Ա Մ Դ Խ Զ

Տ Ա Զ Դ Խ Դ Զ Խ Զ Խ Զ

4081

10051-52
2833-44h

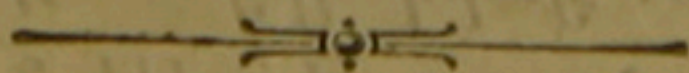
Տ Ե Ս Ս Բ Բ Ն

Արդի Գրականութիւնը

Եւրոպական, մասնաւորապէս ֆրանսական ծաւա-
լուն գրականութեան բազմոլոր ու բազմերանգ ծալքե-
րուն խորապէս թափանցող միտքեր առանց արուես-
տակութեան, առանց պերճազարդ սեթեւեթի, պար-
զօրէն, բնական միտումով մը՝ բերին մեր արդի գրա-
կանութիւնը ձուլեցին, զօդեցին անոր հետ, եւ այս
գունեղ գրիչներուն աակ մէկէնիմէկ երեւան եկաւ նոր
լեզու մը ուժով, գերազանցապէս արտայայտիչ, բա-
ցատրութիւններու երանգներուն համակերպող և ճը-
կուն։ Անոնք որ լեզուին մէջ ներմուծեցին այս նորու-
թիւնները, չեն դեդեւիր, ամուր պատուանդանի վրայ
կեցած են, ու արհամարհոտ փոքրիկ ժպիտներով կը
նային անոնց որ էջեր կը սեւցնեն խորթ բացատրու-
թիւններով, գրաբարի անճաշակ ու անպատշաճ սպր-
դումներով, եւ որք լիլլիբուդեան ճիգեր ունին հիմակ
ինքզինքնին բռնելու համար գրական այն մակարդա-
կին վրայ ուր մինչեւ ցարդ կրցած էին տեղ մը ունենալ։
Բայց ընթերցասէր հասարակութիւնը ալ կրցած է դի-
տել գրական բեմին վրայ տեղի ունեցած այս ծիծա-

ղաշարժ կատակերգութիւնը եւ իր ուշը դարձունել ա-
նոնց որ ոչ ոչ, հասկնալի եւ դիւրասահ ոճով կը գրեն՝
բոլորովին նոր նիւթերու վրայ: Ստորագրութիւններու
դիւթութիւնն եւս բաղձացուած ազդեցութիւնը չունե-
նար. եւ դիտելի է որ ասկից չորս հինգ տարի առաջ,
անստորագիր ու է գրութիւն, խճագրական կամ այլ
յօդուած, շատ աւելի ուշ կը գրուէր քան հիմակ,
ուր ամենէն անարժէք գրութեան մը տակ ստորա-
գրութիւն մը կամ սկզբնատառեր տժգունօրէն կը
փայլին:

Ըսել է թէ արդի գրականութիւնը սկսած է զար-
գանալ իր գծած ուղիղ ու մաքուր ճամբուն մէջ, զոր
արեւին նշուլագեղ ճառագայթները յորդառատ կը
լուսաւորեն: Կրնայ ըլլալ սակայն որ այդ ճամբէն շե-
ղողներ գտնուին, բայց գրական այս շաւիղը յարդարող
ճարտար ձեռքերու կ'իյնայ զանոնք շիտկել, խրատել,
ներկայ հրատարակութիւնն, որ պրակ պրակ
պիտի հրատարակուի, ճոխ հատոր մը ձեւացնելու հա-
մար ի վերջէ, ջերմ հետեւող մը պիտի ըլլայ գրականու-
թեան այս նոր ճիւղին, պարունակութիւնը պիտի ըլլայ
շահեկան ու կոկիկ, դիւրըմբռնելի ոճ մը գործածելով,
գեղեցիկ նիւթեր ընտրելով, մանաւանդ ուժ տալով
վիպական ճիւղին, որ այնքան յետամնաց է մեր մէջ,
ու ժողովուրդի կեանքէն քաղելով այնպիսի գրուած-
ներ որոնք իրենց գունագեղ ու իրական նկարագրու-
թեամբը կրնան հաճոյալի ու միանգամայն օգտուէտ
ժամեր անցունել տալ ընթերցողներու:

ԴՐԱՄԻ ԱՆԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՅՈՒՅԻՉ ԴԵՐԸ

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՉ

Դրամը իբր առեւտրական յարաբերութեանց միջնորդ, անհրաժեշտ եւ օգտակար դեր մը խաղալու կոչուած է մեր անհատական ու հանրային կեանքին մէջ. այս տեսակէտով, դրամին սէրը պախարակելի չըլլալէ զատ՝ ըստ իս՝ յանճարարելի ալ է. միայն թէ, դրամին տալու ենք այնքան նշանակութիւն որքան իրապէս ունի այն. այնքան միայն խուճկ ծխելու ենք անոր առջեւ որքան կ'արժէ ծխել: Միշտ նկատելու ենք որ դրամի դերը պիտի ըլլայ ամեն ատեն եւ ամեն տեղ՝ բարերար, օգտակար դեր մը միայն. ու երբ դրամը կը կորսնցնէ իր այս հանգամանքը՝ ալ այնուհետեւ հարկ է անոր օձիքը ձգել:

Կարգ մը նուիրական բաներ կան մեր կեանքին մէջ որոնք անմիջապէս կ'եղծանին, կը սրբապղծուին երբ դրամի մետաղային ստուն հպումը զգան իրենց վրայ: Այդ կարգին կը սլառականի, ի մէջ ալլոց, Ամուսնութիւնը որ կ'ենթադրէ գաղափարներու եւ զգացումներու ներդաշնակութիւն մը, համերաշխութիւն մը: Դրամը կուգայ յաճախ չինական պատ մը հիւսել այդ ներդաշնակութեան առջեւ եւ այն ատեն ամուսնութեան գաղափարային ըմբռնումը ոսկեղէն երազի մը պէս կը ցնդի եւ անոր տեղ կը բռնէ տգեղ ու տափակ իրականութիւն մը, որուն յառաջ բերած արդիւնքը՝ եսամոլութեան, դժգոհութեան եւ զզուանքի խառնուրդ մը կը դառնայ պարզապէս:

Ամէն անգամ որ երիտասարդ մը իր ամուսնութեան պահուն դրամի խնդիրը մէջտեղ կը գլտորէ՝ հարսնցուին միակ արժանիքը անոր կըրթիկ ոսկիներուն մէջ փնտռելով՝ սիրտս իրական թախիծով մը կը սեղմուի, զի երբէք չեմ կարող երեւակայել թէ, սեղանաւորի մը պէս դրամի չոր ու ցամաք հաշիւներով իր զլուխը յոգնեցնող երիտասարդը պիտի կրնայ իր սրտին քովիկը տաքուկ տեղ մը պահել իր կնոջ համար: Ամէն աղնիւ զգացում այլեւս փճացած է այդպիսի-

ներուն քով եւ դրամի ծայրայեղ սէրը տեսակ մը մտային հիւանդութիւն դարձած է իրենց մէջ :

Որքա՛ն տխուր բան պիտի ըլլար կեանքը՝ առանց սիրելու . եւ սիրելու յորմարագոյն տարիքն ալ ո՛չ ապաքէն երիտասարդութիւնն է . կեանքի այդ շրջանին մէջ համակ լիւթութումը, համակ թարմութիւնը եւ համակ կենսական ոյժը կը վայելենք մեր մտաւոր եւ զգացական կարողութիւններուն եւ այն ատեն է միայն որ մեր հոգւոյն բոլոր զօրութեամբը, բոլոր աւիւնովը կրնանք սիրել . ու այդ սիրոյ յիշատակը մեր միակ մխիթարութիւնը պիտի ըլլայ թերեւս մեր ծերութեան օրերուն մէջ : Բայց երբ դրամով կատարուած ամուսնութիւններու բերամար ինքնայօժար կ'ուրանանք ու կը ջնջենք մեր հոգւոյն խորէն ամէն ինչ որ զմեզ ազնուացնելու եւ բարձրացնելու կը ծառայէ՝ մենք զմեզ մեր ձեռքովը զրկած կ'ըլլանք երջանկութեանց գերազուէն : Ու երբ ծերութիւնը կը հասնի՝ մեր անցեալէն ո՛չ մէկ քաղցր յիշատակ իր հոգեպարար ժպիտը կը պարզեւէ մեզի . չոր ու ցամաք հաշիւներով զրաւուած ու լրացած երիտասարդութիւնը իր ետեւէն կը քաշքշէ թռչնած, անհրապոյր ծերութիւն մը, ուր կեանքը տալտուկ միայն կը պատճառէ, սրտի անդորրութիւնը կը պակսի գլխովին, եւ զղջումի պէս բան մը ամբողջ հոգւոյն վրայ յուսահատական դառնութեամբ մը կը ճնշէ :

Յաճախ մտածած եմ թէ՛ զարգացած երիտասարդի մը համար ի՞նչպէս կարելի է առանց սիրելու, լոկ դրամական հաշիւներով ամուսնանալ : Եւ սակայն շատ անգամ այդպիսիներու օրինակները կը տեսնենք մեր շուրջը : Բաւական չենք սեպեր աղջկան հետ ծանօթութիւն հաստատելէ առաջ անոր ծնողաց հետ դրամական սակարկութեան մտնելը, բայց նոյն իսկ, անկէ ետքն ալ, աղջկան հետ ամիսներով յարաբերութեան մէջ ըլլալէ ետքն ալ, հարսնիքէն գուցէ քանի մը օր առաջ . նոր դժուարութիւն մը, նոր խնդիր մը մէջտեղ կը բերենք, կ'ամ դրամօժիտի քանակութեան յաւելում, կ'ամ որոշ կանխավճար եւ կ'ամ ասոր նման զուտ նիւթական խնդիր մը, առանց վայրկեան մը մտածել ուղեւոր թէ այս կերպով մեր ապագայ կողակցին բարոյական արժանիքը բացարձակ ուրացած եւ մեզ նկատմամբ իր համարումն ու հա-

մաւրաւները իր սրտէն բոլորովին արմատախիւ ըրած կըլլանք :
 Ես կ'արդահատիմ այդպիսի երիտասարդներու վրայ ,
 բայց կարծեմ իրաւունք ունիմ ալ աւելի արդահատելու ան
 օրիորդներուն վրայ որոնք չեն զգար թէ իրենց դրամովը
 միայն սիրելի կը դառնան կարգ մը երիտասարդներու ան ,
 այդ օրիորդները կը համակերպին ուրեմն իրենք զիրենք ան-
 շունչ առարկաներ նկատել եւ անշունչ առարկաներու պէս
 ալ ամուրդի կը հանուին ամուսնութեան շուկային մէջ : Հոն
 է ահաւասիկ դրամի անբարոյականացուցիչ դերը ամուսնու-
 թեան մէջ : Դրամը այս կերպով սէրը կ'անհետացնէ երիտա-
 սարդին սրտէն , եւ արժանապատուութեան զգացումը կը
 վանէ ազնկան անձէն :

Տխուր բան է այս : Շիլլէր ըսեր է « Չար մարդիկ երգ
 չունին . » կարելի չէ՞ր արդեօք ըսել « Չար մարդիկ սէր չու-
 նին . . . »

Տխուր բան է տեսնել որ մխիթարութեանց գերագոյնը
 — սէրը — եւ զօրավիգներու ամենէն զգայունը — արժա-
 նապատուութիւնը — այսպէս տակաւ հրաժեշտ կ'առնեն ե-
 րիտասարդներէն եւ երիտասարդուհիներէն :

ԼԵՒՈՆ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՐՔ

ԱՌՋԻ ՄԱՅՐԻԿԸ

Օգոստոսի ջերմոտ արեւէն երած մոխրացած փոշիովը
 լեցուն այն ճամբաներէն որք հազարումէ կ'ոլորեքներով կ'եր-
 կարածգուին մինչեւ Պալլըքլըի գերեզմանատունը , չորս հինգ
 հոգի ճորճորալով կ'երթային՝ քրտինքներու շիթեր նետելով գե-
 տինը , ձայն ձուռն չհանելով , անտանելի յոգնութեան մը
 ծանրութեանը տակ ճնշուած , ուժաստատ : Այս հինգ անձե-
 րէն մէկը տէրտէր մըն էր թաւամօրուս , գունատ բակեղով
 եւ հինուամաշ վերարկով : Երկուքը փոքր տղեկներ էին ,

մէկը աղջիկ, մէկը մանչ. աղջիկը ութը տարու կար, նիհար, վատուժ, անարիւն մորթով. գծաւոր կարճ շրջազգեստին տակէն կ'երեւային ազագուն ճիւղերու նման սրունքներ, մութ խարտեաչ մազերը որոց վրայ յայտնապէս չէին պտըտած մօր մը խնամոտ մատները, թնճուկ եղած էին գլխուն վրայ ու մինչեւ աչքերը կ'իջնէին, սքօղելով անոնց մեղմավառ ցու-մունքը: Վագքը որով պարտաւորուած էր վազել հէք աղջնակը՝ միւսներուն հասնելու համար, սրտաճմլիկ անգիտակցութիւնը որով մեքենաբար կը հետեւէր այդ հեւացող թափորին, տարտամ վիշտի մը ալեկոծումը իր մանրուկ սիրտին մէջ, կը միանային վերցնելու, անհետացնելու համար անոր վրայէն այն սըրտագրաւ հրապոյրը, այն սիրցնող գողտրիկութիւնը որք փոքրիկ աղջիկներուն զարդերն են: Բայց աւելի տխրազգեցիկ էր հինգ տարեկան մանչը, որուն ձեռքէն բռնած էր քոյրը: Մանտրտիկ ոտքերը այնքան յոգնած էին որ ա'լ փոշիին մէջէն չէին ելլեր ու քսկռտուելով խղդող ամպեր վեր կը հանէին, անոր աչքերը կուրցնելով. մանրանկար բաճկոնակն ու տափատը կը կաղապարէին անոր վտիտ մարմինը ու տեղ տեղ կը ցուցունէին բարակ ոսկորներու ցըցուածքներ: Լայնեզր դեղնագոյն յարդէ գլխարկ մը մինչեւ աչուրները կ'իջնէր, եւ իր ձեւացուցած շուքին մէջ կը պարփակէր ամբողջ այդ իրանը դիւրաբեկ: Երբ տղեկին մանր ոտքերը կը յոգնէին, ա'լ կը սկսէր կախուիլ քրոջը ձեռքէն, ու գրեթէ քաշկռտուելով երթալ, այն ատեն քոյրը կըսէր.

— Ախպարիկ, քալէ, տահա մայրիկին չհասանք:

— Ե՞ր պիտի հասնինք, քուրիկ:

— Հի'մակ:

Ու երկուքը մէկանց նոր ուժով մը ոգեւորուած, կը հասնէին առջեւէն գացողներուն, որոնցմէ մէկը, ատեն ատեն, գլուխն ետին դարձունելով կ'ըսէր բիրտ ձայնով մը.

— Ա'խ, լակոտներ, ինչո՞ւ հետ էկաք, սատկուցունեմ պիտի ծեզի:

Այս մարդը անոնց հայրն էր, գռեհիկ, խորշումած դէմքով, թափթփած հագուստներով. Սաստիկ սրտնեղութիւն կը զգար այդ ապարդիւն ճամբորդութենէն, օգոստոսի այդ այրող մրկող արեւին տակ, ու երբ կարմիր մեծ թաշկինա-

կովը երեսին քրտինքը կը սրբէր, ակռաներուն մէջէն կը մուտար .

— Աս կնիկն ալ մեռնելու ատե՞նը կտաւ . . .

Եւ յուղարկաւորներու այդ սակաւաթիւ տխրատեսիլ թափօրը լուռ ու մունջ կը շարունակէր իր ճամբան դէպ ի Պալըգլըի գերեզմանատունը :

*

* * *

Հոն, անսահման գերեզմանոցին մէջ, հովը կը խշրտացընէր կանանչ ծառերը, մեռելութեան համայնալուր ղողանջ մը կարծես տարածելով տաք բալուտ մթնոլորտին մէջ. ծառերուն ստուերները, մահուան ուրուականներու պէս, ձերմակ գերեզմանաքարերուն հետ կը խաղային, անոնց զատուածքներուն վրայ կոտորտուելով քմահաճօրէն : Տխրութիւնը՝ բնութեան գեղածիծաղ չքեղութեանը մէջ կ'արձանանար հոն . բայց մուսլին ու պայծառին այդ հակադրութիւնն էր մանաւանդ որ ի հանդէս կը բերէր մահուան յաւիտենական սեւութիւնը եւ այն բոլոր անսահման կսկիծները զորս մեծածաւալ այդ մահարանը ցանած է կենդանիներու սիրտին մէջ :

Գետինը, մեռելաթաղին խրճիթին ետեւօքը, հիմակ կը հանգչէր ճաղը, զոր չորս մեռելակիրներ բերած էին՝ իրենց հուժկու սրունքներուն բովանդակ արագութեամբը, յուղարկաւորներուն ժամանումէն շատ առաջ : Երկու տղեկները դադաղին քով կեցած էին : Աղջիկը ասդին տունելով աղտոտ ծածկոյթը, բացած էր մօրն երեսը . խեղճ կինը տառապալի կեանքէ մը ետքը մեռած ըլլալու էր, որովհետեւ նիհար էր, սարսափելի կերպով նիհար . կծկուած շուրթերուն ձեղքէն երկու երեք դեղնած ակռաներ կ'երեւային . կիսախուփ աչքերուն մէջէն հազիւ նուաղկոտ նշոյլ մը կ'ընդհամարուէր . ամբողջ մորթը մագաղաթի կտոր մըն էր կարծես, զոր անցուցած էին այդ ճղճիմ գտնկին վրայ :

Աղջիկը կը նայէր իր մօրը կսկծալի դէմքին ու կուլար . իսկ մանչը, մահուան անգիտակից, սկսած էր գերեզմանէ գերեզման ցատքել, քրօջմէն ապահովութիւն ստանալէ ետք թէ մայրիկը կը քնանար ու . . . պիտի արթննար ալ :

Տէրտէրը, հանգստանալէ ետք, խաչը ձեռք առաւ եւ

մեռելակիրներուն հրամայեց որ ճաղը փոսին քով տանին :

Թաղման հանդէսը շատ անշուք ու կարճ տեւեց :

Միայն, երբ մարմինը փոս իջեցունելէ ետք սկսան հողերը թիակով մէջը նետել խոռոչային խորաթիմոյ աղմուկով մը, տղեկը որ ձեռքն ետին կապած կեցեր էր փոսին եղերքը՝ հարցուց հօրը .

— Աղասա, ինչո՞ւ համար մայրիկը ասանկ կընեն կոր :

Մարդը որ յոգնած էր եւ սրտնեղած, առանց խեղճ տղուն պատասխանելու, մրմռաց .

— Աս լակոտներուն ալ մերսոմ հասկցնելու է :

Քիչ մը ետքը, նորէն նոյն ճամբուն վրայ կը գտնուէին հինգ յուզարկաւորները, արիւն քրտինք թափելով օգոստոսի հրատապ արեւին տակ, որ կապոյտ մթնոլորտին մէջ ակնախտիլ փողփողումներ առաջ կը բերէր : Ութամեայ աղջիկը ետեւնուն կերթար, եղբօրը ձեռքէն բռնած, որ այս անգամ կը թղկար . « Մայրիկս, մայրիկս կուզեմ » աղաղակելով ու թապլտկելով փոշիներուն մէջ :

*

*

*

Երեք չորս ամիս անցեր էր մայրիկին մահուանէն ի վեր, ու հիմակ, Խաչիկ աղան, երկու զաւկներուն հոգատարութիւնը սրատրուակելով, երկրորդ անգամ կարգուեր էր իր դասակարգէն տարիքոտ աղջկան մը հետ : Պսակուելուն երկրորդ օրը, երբ տղաքները « վարպետ տունէն » վերադարձին, տեսեր էին այդ նոր դէմքը որ խեւ ու չար նայուածք մը կ'արձակէր իրենց վրայ, հայրերնին ըսած էր խռաղոտ խիստ ձայնով մը .

— Ասկէ ետքը մայրիկնիդ աս է, էյէր անոր խօսքը մտիկ չընէք նէ, երկուքդ ալ կը սատկուցունեմ :

Հէք սրբերը, դողդղալով սլաքեր էին « նոր մայրիկ » ին ձեռքը, որ կեղծաւոր շեշտով մը, իր երկանը երեսը նայելով ըսեր էր .

— Խեղճ կենաք նէ ակտի սիրեմ ծեղի :

Բայց չէր սիրած : Մեղրալուսնի մէկ քանի շաբաթներն անցնելէ ետք, Խաչիկ աղա սկսեր էր իր սովորական կենցաղը, առտուն մութնուլուսուն դուրս ելլել տունէն եւ իրի-

կուռնները չատ ուշ տուռն դառնալ, օղիէն գրէթէ ապուշցած :
Իսկ վայրագ կիներ, ընտանիքին տիրապետող միակ տարրը,
սկսած էր չարչրկել մանուկները, կատաղօրէն ծեծելով զա-
նոնք՝ երբ ամենափոքր յանցանք մը գործէին :

Փոքրիկը՝ մօրուին կռիօցներէն սաստիկ խռտանդուած
կը սկսէր աղաղակել .

— Էս առջի մայրի՛կը կուզեմ, էս առջի մայրի՛կը կ'ու-
զեմ . . .

Այս խօսքը աւելի կը զայրացունէր անողորմ կիներ, որ
կը կրկնաստիպէր իր հարուածները : Եւ երբ քոյրը միջա-
մտէր իր խեղճ եղբայրը ազատելու համար, ինքն ալ լիառասա-
րափին մը կը ստանար կռիօցներէն . խեղճ մանկուհին ձայն
չէր հաներ, բայց կը մրմնջէր .

— Ա՛խ, առջի մայրիկս . . .

Երկու մանուկներուն այս դժօխտային կեանքն երթալով
կը վատթարանար :

Գիշեր մը, մօլեգին տիօց մը ուտելէ ետք, իրարու
սլլուելով անկողինին մէջ պառկած ատեննին, քոյրը ըսած էր .
եղբօրը ականջին .

— Արթի՛ն, վաղը առջի մայրիկին էրթանք, հա՛ :

— Աման քուրիկս, հա՛ :

*

*

*

Յունուարի ցրտասարսուռ հովը սառեցուցեր էր գետին-
ները ծածկող ձիւնը : Դեռ նոր էր լուսցած : Այն ճամբա-
ներէն որոնք հազարումէկ ոլրուքներով կ'երկարածգուին մին-
չեւ Պալըզլըի գերեզմանատունը, երկու տղաքներ կ'երթային,
ձեռք ձեռքի, սլուալով դողդղալով կծու ցուրտէն որ անոնց
գրգռեակներէն ներս մինչեւ ոսկորնուն ծուծը կը թափանցէր :

Ձիւնին վրայ կը գծագրուէին այդ երկու տխեղծ մար-
մինները չորցած շիւղի պէս երերուն, որոց մանտրկիկ ոտ-
քերն հազիւ հետք կը ձգէին քարացած ձիւնին վրայ :

Երկու որբերն էին որ առջի մայրիկին կ'երթային Պա-
լըզլըի գերեզմանատունը :

Քանի մը անցորդներ, զարմանալով այդ երկու փոքրիկ-
ներուն վրայ որք այդքան կանուխ ամայի փողոցներէ կ'անց-

նէին, կանգ առին ու հարցուցին անոնց թէ ո՛ւր կ'երթան :

— Առջի մայրիկին, պատասխանեցին որբերը միարեւան, լալկան ձայնով :

Եւ կը շարունակէին իրենց ճամբան անխտոր, երբեմն սահելով իյնալով, հիւժիւններ արձկելով, միշտ ձեռք ձեռքի :

Մանաւանդ Արթինին ուրախութիւնը անբացատրելի էր : առջի մայրիկը տեսնելու, անոր տաքուկ գիրքը նկատելու եւ ետքի չար մայրիկին ձեռքէն յաւէտ ազատելու գերազոյն ակնկալութիւնը ահագին համեմատութիւններ կը ստանար անոր ճղճիմ ուղեղին մէջ, ու ատեն ատեն իր քրոջը դառնալով կըսէր ժպտազին :

— Քուրիկ, աճապ մեր աղւոր մայրիկը մեզի տեսնայ նէ ընտո՞ր պիտի սիրէ :

Օ՛հ, ի՛նչ ալ երկայն էր գերեզմաննոցի այդ տրամաթախիժ ճամբան եւ խածատող ցուրտը որ ճըւիկ ճըւիկ կը բերէր փոքրիկ ուխտագնացներուն անհիւթ անարիւն անդամները :

Վերջապէս հասան :

Ծանր մեռելարոյր լուծիւն մը կը տիրէր մեծածաւաղ գերեզմաննոցին մէջ, ձիւնը եկած ամեն բան ճերմկցուցած էր հոն, սոսկալի միօրինակութիւն մը փռելով ամենուրեք, տերեւազուրկ ճիւղերը, ձիւնով բեռնաւորուած, ամեն դի կը ցցուէին ցուրտ եւ ուրուատեսիլ, գերեզմաններէն դուրս սպրդող կմախքներու ահարկութեամբը :

Ա՛լ բնութիւնը հակապատկեր չէր ձեւացուներ, այլ սրտապախ համապատկեր մը, որուն միօրինակ երանդները մեռելի մը դիմադներուն չափ տխրազդեցիկ էին :

Ձիւնը կը սկսէր տեղալ՝ պարուրած եւ պտուտքով մը իջնելով լռիկ մեջիկ :

— Հոս է, ըսաւ փոքրիկ աղջիկը երկար ու մանրազնին փնտռութեքէ մը ետք :

Եւ երկուքը մէկանց սկսան իրենց վախտ սառած մատներովն առին առնել գերեզմանին վրայ կուտակուած ձիւնը :

Յարութիւն կը հարցունէր քրոջը :

— Աղւոր մայրիկը տա՞կն է :

— Տակն է , կը պատասխանէր աղջիկը :

Ու կը փորէին ու կը փորէին :

Ու ձիւնը , խոշոր պատառներով կը տեղար , նորէն ծածկելով մեծ դժուարութեամբ բացուած ծակերը :

Խեղճ փոքրիկները ցուրտէն զրէթէ ընթարմացած , մայրիկը երեւան հանելու անտանձ ըղձանքէն մոլեգին , ամբողջ մարմնով պառկած էին հիմակ գերեզմանին վրայ , քով քովի , իրենց արիւնոտ մատներովը հողը պեղելով , ձիւնը խածխծելով ու ոտքերովին դոփելով զայն . երբեմն ալ իրենց նուազկոտ ձայնը կը լսուէր լալագին .

— Աղւոր մայրիկ , առջի՛ մայրիկ . . . մենք էնք . . .

Արթինը . . . Սուրբիկը . . .

Եւ ձիւնը կը տեղար զարհուրելի հանդարտութեամբ , անհարթութիւնները հաւասարեցնելով , եւ ալ սկսելով կաղապարել երկու մանուկներուն ազագուն անդամներն որք հետզհետէ անշարժութեան կը դատապարտուէին . կսկիծին ու ցուրտին սաստկութիւնը գինովութիւն կուտային այդ մատաղ ուղեղներուն :

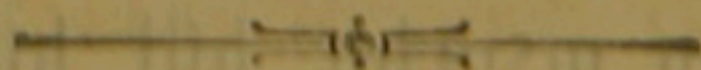
Դեռ կը շարժէին սակայն . իրենց անզօր մատները դեռ կը պտըտցունէին հողին վրայ . գերազոյն ճիգ առջի մայրիկն երեւան հանելու : Ու երես երեսի , շունչ շունչի , հազիւ կրնային հծծել .

— Առջի մայրիկ , մենք էնք . . .

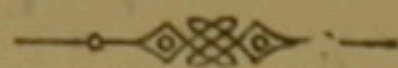
Բայց ձիւնի խաւերը շատցան , ճերմակ կակուղ պատանքի մը մէջ պլորեցին երկու գիրկընդխառն մարմինները , որոնցմէ հուսկ յետին հծծիւն մըն ալ բարձրացաւ գերեզմաննոցին տրամակուռ հանդարտութեան մէջէն .

— Առջի մայրիկը . . .

ԵՐՈՒԱՆԴ

ԽԱԶԻՆ ԱՌԱՋՔԸ

Ա՛խ, աս որչա՛փ արցունք լացի,
Մէկը չիկա՞յ ըսէ կեցի.
Քեճէ ի գտտ ես չունիմ ճար՝
Աստուածորդիդ բազմաշարհար :

Որչափ որ լամ դարձեալ է քիչ,
Սմենորհնեալ Յիսուս Փրկիչ
Փշփրշանքով, ես գիտե՛մ, ախ,
Ճտկատըդ ըրի արիւնթաթախ :

Իմ անուշիկ զարմա բարի.
Որչափ գովեմ դարձեալ քիչ է.
Սիրտը չի տար սուտ աշխարհի
Լոյս հաւատքին նշան խաչ է :

Ալ ես ինչո՞ւ մնամ տըխուր,
Ի՞նչ խենդ էի ասկից առաջ.
Կը պլլըուիմ ոտքիդ ո՛վ խաչ
Յիսուս Փրկիչ, քեզ չեմ թողուր :

Ինչո՞ւ համար սրտիկդ է խոց,
Լոյս լոյս աչքերդ ինչո՞ւ են գոց.
Ինչո՞ւ արիւն վազէ կողէդ,
Ինչո՞ւ կախուիս գողերու հետ :

Մեղքիս համար սրտիկդ է խոց,
Լոյս լոյս աչուիդ ինէ են գոց.
Ես հանեցի քեզ կախաղան
Խօսքըդ ըրի ոտից կոխան :

Իմ անուշիկ զարմա բարի ,
 Որչափ գովեմ դարձեալ քիչ է ,
 Սիրտը չի ասար սուտ աշխարհի ,
 Լոյս հաւատքին նշան խաչ է :

Այ ես ինչո՞ւ մնամ տըխուր ,
 Ի՞նչ խեղդ էի ասկից առաջ
 Կը պլլըուէիմ ոտքիդ ո՛վ խաչ
 Յիսուս Փրկիչ քեզ չեմ թողուր :

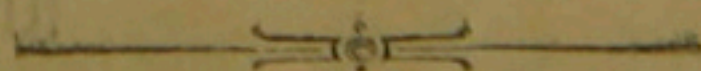
Այի , ի՞նչ կըլլայ , մէյ մը դարձի ,
 Ողորմութեամբ նայէ ինծի .
 Աշխարհք իմին ինչո՞ւն է պէտք ,
 Ես քուկդ եմ ալ ասկից ետք :

Գառն Աստուծոյ մեղքս քաւէ ,
 Մէկ նայուածքդ ինծի բաւ է .
 Հերիք հոգիս սկեն մեղքեր ,
 Լոյս երեսէդ զիս մի գրկեր :

Իմ անուշիկ զարմա բարի ,
 Որչափ գովեմ դարձեալ քիչ է .
 Սիրտը չի տար սուտ աշխարհի ,
 Լոյս հաւատքին նշան խաչ է :

Այ ես ինչո՞ւ մնամ տըխուր ,
 Ի՞նչ խեղդ էի ասկից առաջ .
 Կը պլլըուէիմ ոտքիդ ո՛վ խաչ ,
 Յիսուս Փրկիչ քեզ չեմ թողուր :

ՄԻՀՐԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ

Ի Յ Ի՜ Ի

Իցիւ լինէի ես մի հրեշտակ,
 Զեփիւռին թելով թրուչի արագ
 Աշխարհէ աշխարհ, արեւէ արեւ,
 Դառնայի երկնից հորիզոնն համակ,
 Խրլէի ոսկի թելերն արեւուն,
 Թելերն ամենէն նուրբ ու շողշողուն,
 Որոնցմով իսկոյն գուարթ մանէի
 Հարսի *թելփեղէ* մը չֆնաղ, սիրո՛ւն։ —
 Երթայի փաղել գիրգ արշալուսին
 Փափկիկ մասներէն վարդեր հոսելին,
 Եւ նուրբ եթերին անհուն դաշտերէն
 Թարմ մանուշակներ կապոյս ու դեղին։ —
 Եւ այդ վարդերով՝ մանուշակներով
 Հիւսէին զարդ մը սիրագորով
 Եւ երբոր երկնից կանթեղֆ վառէին,
 Հասնէի իսկոյն ես լուսնակին փով։ —
 Շորթէի շիթեր լուսնին աչերէն,
 Շիթեր փալփլուն ու գոհարեղէն,
 Քաղցր անուրջներու մէջ մէկիկ մէկիկ
 Պըննէի իմ զարդը վայելչօրէն։ —
 Զարդս դնէի գլուխդ սիրաբար,
Թելփեղէս երեսդ կախէի ի վար,
 Եւ, իցի՛ւ, օրհներ հայրն բնութեան
 Մեր ամուսնութիւն՝ տարիներ յամայր։ —

ԱՐՍԷՆ ՕԳՍԷՆ

Տ Ե Ս Ա Ր Ա Ն

Յոռի Գնահատում

Գրական փոխանցումի այն շրջանն ուր կը գտնուինք, — գէթ այս կարծիքը ունին մեր արդի գրագէտները — զարմանալի ու ցաւալի երեւոյթներ առաջ կը բերէ : Ասանց ամենէն գլխաւորն է յոռի գնահատումը : Կարծեմ քննադատութիւն բառը գեռ շատ բարձր է մեր գրականութեան համար, ուր տակաւին չեն երեւցած խորիմաստ հեղինակութիւններ՝ արժանանալու համար լուրջ քննադատականներու : Ընդհանուր պատմութեան ճախող ու տկար փորձի մը առթիւ գրուած խժըժանք մը, տոժ-դոյն կենսագրականի մը վրայ յօրինուած ծաղրանքներն ու ոտանաւորներու խեղճուկ հատորի մը վրայ սփռուած անշահ ու անիմաստ գրուածութիւնները անշուշտ չեն կրնար քննադատութիւններ համարուիլ : Գնահատումն անգամ բաղձացուած իմաստը չի ներկայացներ, բայց ինչ եւ է, ընդունինք այս բառը :

Արդ, մեր գրականութեան արդի մեծագոյն ախտերէն մէկն է յոռի գնահատումը :

Տպագրական մամուլ մը նոր դուրս հանած է ու է հեղինակութիւն մը, օրինակի համար ոտանաւորներու

հասոր մը, զոր հրաշակերտած է գրականութեամբ
 զբաղելու սկսող միտք մը. երկրորդ օրը այդ գրքին օրի-
 նակները հեղինակին հոգածութեամբը կը շրջին նախ
 լրագիրներու խմբագրատունները, ծանուցանելու խըն-
 դիրքով. յետոյ գրավաճառներուն խանութները, և էն
 վերջը — որ էն կարեւորն է — օրուան համբաւ վայելող
 գրագէտներու որք ճանչցուած են իբրեւ գերազանց ու
 խղճամիտ քննադատներ: Հոս է հոգեբանական կէտը,
 այդ հեղինակութեամբ պատուած գրագէտը նամակ
 մըն ալ ընդունած է միեւնոյն ժամանակ, որուն մէջ
 ոսկեշող խօսքեր կան, գովեստի վայլուն վայլուն հատ-
 ուածներ, որք կը խաղտացնեն գրագէտին եսասիրու-
 թիւնը ու փառասիրութիւնը: Յետոյ կը բանայ գիրքը,
 կը սկսի աչքէ անցունել. ոտանաւորներ, երկայն, կարճ,
 նեղ, սեղմ, կը հեծան, կը բեռնաւորեն ճերմակ, ողորկ
 թուղթեր. գրական անհատնում սխալները, տաղաչափա-
 կան արտառոց այլանդակութիւնները, զգացումներու
 աններդաշնակ արտայայտութիւնները կը վխտան. բայց
 մեր քննադատ գրագէտը, իր նախապաշարուած աչքերով
 վը՛ հրաշահիւս ոտանաւորներ, չնաշխարհիկ ստեղծագոր-
 ծութիւններ ու տաղաչափական անչափ տաղանդի մը
 նշոյլները սփռուած կը տեսնայ հոն, ու ալ չի կրնար հան-
 դարտ նստիլ, սիրտը զեղած է, գորովի զգացումները
 քրքրուած են, չի դիմանար, ձեռք կառնէ գրիչը ու ըն-
 թերցմանը հմայքին տակ տողեր կը սեւցնէ՝ երփներանդ
 բառերով՝ քննադատական — գովեստական յօդուած մը
 երկնելով վերջապէս: Եւ մէկ քանի օր ետք, գիրքին
 հեղինակը անճառ բերկրութեամբ, լրագրի մը սիւնակ-
 ներուն մէջ կը տեսնէ իր գրական փառաւորումը: Հասած
 է իր ըղձացած նպատակին. կռուան մը հաստատել գրա-
 կան ապարեղին մէջ: Անկէց ետքը նորէն կը փորձէ՝

գրականութիւն ընել . շատ տարակուսելի է , և արդէն պէտք չունի , իր գոյութեան նշանաւոր ապացոյցը տուաւ . ալ ի՛նչ հարկ երկրորդելու նոյն քրտնաջան փորձերը :

Այսպէս չպիտի վարուէր սակայն , եթէ անաչառ քննադատութիւն մը իր աչքին առջև պարզէր իսկական արժանիքն իր գրուածքին , երկրորդ փորձ մը պիտի ընէր , ջանալով աւելի յաջող դործ մը արտադրել , քըն-նադատական հատուածներու նուազ ենթակայ :

Կը տեսնուի թէ ի՞նչ ցաւալի է արդիւնքը յոռի դճա-հատման : Արդար ձաղկումներն են որ առաջ կը բերեն առողջ , կորովի , ջղոտ գրականութիւնը որ տեւական կըլլայ , յատկանշանական հանգամանք մը կ'ունենայ ու գրագէտի անձնաւորութեան գրոշմը կը կրէ ,

Բայց երբ գովեստները շարունակեն միշտ շոպլուիլ աջ ու ձախ , աժեմին չաժեմին , ու աննշան հեղինա-կութիւնները գրուաատուին , բացարձակ պիտի պակսի խթանը՝ որ միակ միջոցն է գեղեցիկ , մաքուր և ուժով գրականութիւն մը առաջ բերելու :

ԵՐՈՐԱՆԴ

Տ Պ Ա Ի Ո Ր Ո Ւ Թ Ի Ն Ն Ե Ր

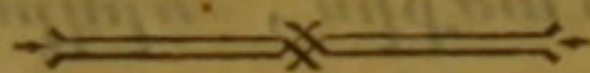
Սէրը , երկնից երանութիւնը փորձել է աշխարհի վրայ :

Ինչ որ կը տեսնէ մարդ՝ երբ լաւ կը դիտէ՝ զինք անհաւատութեան կը մղէ , ինչ որ չի տեսներ երբ լաւ կը զգայ , զինքն հաւատացեալ կընէ :

Արդեօք կինե՞րն զմտաւ ածին մեր նախնիք , երբ հրէշ բառը հրեշտակ բառին շատ մօտ շինեցին :

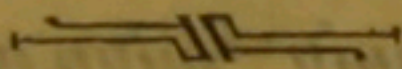
Մանկութեան մէջ մինչեւ քսան տարւոյ հասակը մարդերջանիկ կ'ապրի առանց գիտնալո՞ւ, անկէ ետքը ժամ մը կ'ուզայ որ երջանիկ ըլլալ կը կարծէ և կըսկսի ապերջանիկ ըլլալ :

Վ. Ս. Հ. Ր. Ս. Մ

ԵՐԶԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ՀԵՌԱՊԱՏԿԵՐԸ

(ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ)

Սա Զատիկն ալ անցընենք, Աստուծով անկից ետք կ'ուզամ սիրա կընեմ :

Այսպէս կը վերջացնէր երիտասարդ Մատոն իր բոլոր նամակները, զորս փօլիցաճիին ձեռքովն իր մօրը կը ղրկէր տարւոյն մէջ մի քանի անգամ :

Ու մայրը՝ անդին իր զաւկին կարօտովը հրատուէր որ տարիներէ ի վեր կը սպասէր ու կը սպասէր անոր, որ միշտ կը յապաղէր գալու :

Գրեթէ պատանի հասակէն մեկներ էր Մատո ծնողական յարկէն, եւ հիմակ — ինչպէս յայտնի կ'երեւար վերջերս ղրկած լուսանկարէն, — մանուկ-կտրիճ մ'եղեր էր ան, կորովի դէմքով, կենդանի աչքերով եւ խոշոր պէխերով. բայց ի՞նչ օգուտ որ մայրն անոր կարօտը կը քաշէր գիշեր ցորեկ :

Անոր սպասողը միայն ծնողքը չէր սակայն. ուրիշ մէկը կար, որ անձայն կը միսար անոր սիրովը, գոնէ մօրը ունեցած մխիթարութիւնն ալ չունենալով իր սիրտն ափսիւելու համար. — իր սէրը, իր կարօտն յայտնել սիրականին :

Զէ՛, այս բանն ըսելու իրաւունք չունէր. եթէ Հոռով հարսիկը՝ Մատոի մայրը՝ իր նամակին մէջ չմոռնար յիշել զինքն իր նշանածին, այդ մեծ ուրախութիւն մըն էր իրեն :

Պզտիկ հասակնուն պեշիկ-ֆերթիկ ըրեր էին Մատոն եւ Վարդենին, եւ երկուքն ալ՝ իրենց մատաղ տարիքին մէջ՝ գիտէին թէ իրարու նշանած էին, թէեւ նշանած ի՞նչ ըսել է, այդ չէին գիտեր. ու փոխադարձ համակրութիւնը՝ որ բոյն դրեր էր իրենց պզտիկ սրտին մէջ, իրենց հետ մէկտեղ մեծցեր էր, ու մանաւանդ Վարդենիի սրտին մէջ այնչափ խորունկ արմատ մըն էր ձգեր, որ կեանքը առանց Մատոնի չէր կրնար ըմբռնել խեղճ աղջիկը։ Ու հիմայ այդ սիրոյն վրայ կ'աւելնար կարօտը, որուն ամբողջ դառնութիւնը գաւառացին միայն գիտէ. իր որդւոյն սպասող մայրը, իր էրկանը վերադարձին ակնկալող կինը, եւ իր նշանածին ճամբան նայող աղջիկը միայն կրնան գուշակել։

Ու Մատոյի մայրը, իր հարսնցուին վրայ ունեցած արտակարգ գորովէն մղուած, հաճեր էր անոր լուսանկարը տալ Վարդենիի, որ զմայլմամբ կը դիտէր հիմայ զայն, որ իր գլխաւորն ըլլալու սահմանուած էր։

Ամէն անգամ որ լուսանկարը ձեռքը կ'առնէր դադտագողի — այսինքն միշտ —, իր սիրտը կ'ուռնար անբացատրելի տխրութեամբ մը, անակնկալէն, անյուսալի դժբաղդութենէ մը սոսկալով շարունակ։

Վերջին անգամ իրար վանքին լուսադբիւրին մօտիկը տեսեր էին, մինչ ինքը կուժով ջուր լեցնելու միջոցին Մատո իր մէկ քանի բարեկամներուն ընկերակցութեամբ հոնկէ կ'անցնէր։ Այն նայուածքը սիրավառ, զոր երիտասարդը նետեր էր աղջկան վրայ, գացեր մինչեւ իր սրտին խորքը մտեր, եւ հոն գտնուող ամենագաղտնի թելերը թրթռացուցեր էր այն անուշ վրդովումով, զոր սէր կ'անուանեն, եւ զոր աակաւին Վարդենի չէր կրնար որակել։

Ալ անկից վերջը մէկ մըն ալ չէր տեսներ զինքը գիւղէն մեկնելու օրը չէր կրցած, իրաւունք ալ չունէր՝ անոր յուղարկ երթալու. ու տնակին անկիւնը մնացեր էր ինք միս մինակ իր սիրոյն հետ մէկտեղ, որ իր սիրտը կ'այրէր տառապալից կիզումով մը։

Հիմայ, իբրեւ սիրտիանք իր սրտին, հագիւ մէկ քանի ամիսն անգամ մը անկէ չոր բարեւ մը կուգար իրեն, եւ իբրեւ վերջաբան անոր նամակներուն, սա մշտնջենական

յանկերգը. «Զատիկն ալ անցընենք, Աստուծով անկից ետք
կ'ուգամ սիրա կ'ընեմ»)

Շատ Զատիկներ անցեր էին անկից ի վեր, եւ սակայն
Մատո չէր երեւցեր:

Պարնան առաջին դուռները բացուելուն հետ մէկտեղ,
իրենց սրտին մէջ ալ յոյսը կը վերածնէր, եւ սակայն յոյսը
յուսավերիպում կ'ըլլար քիչ յետոյ, ու երջանկութեան հեռա-
նկարին առջեւ կը քաշուէր իրականութեան սեւ վարագոյրը:

Եղաւ վերջապէս օր մը, յորում Հոռոմի հարսիկին համ-
բերութիւնն ալ հատաւ. ինք՝ իր տղուն ոտքը կապուած ըլ-
լալուն համար էր որ վստահացեր էր զայն Պօլիս ղրկել. կըր-
նա՞ր անտարբեր մնալ անոր յամառ լռութեան առջեւ. կը
թողնէր որ ձեռքէ ելլէր իր մէկ հատիկ զաւակը, իր աչքին
լուսը: Միւս կողմանէ մեղքը չէ՞ր Վարդենիին, ան անմե-
ղուկ աղջկան, որուն երեսէն նռան կարմիրը կը կաթէր:
Մանաւանդ որ ա՛լ եկեր հասեր էր — տասն եւ ութն էր մը-
տեր — անկից էլել սպասել անխղճութիւն էր: Ուստի օրին
մէկն, երբ տեսաւ որ Մատո չի բռներ իր խօսքը, նորէն՝ Զա-
տիկ մ'անցնելէն ետք ուրիշ Զատիկ մըն ալ զալու վրայ է,
հոկտեմբեր ամսոյ մը մէջ առաւ իր հարսնացուն ու ճամբայ
ինկաւ:

Տղան չէ՞ր գար իրեն, ինքը պիտի երթար անոր:

*
* *

Ծովուն վրայ են հիմայ, կեսուր եւ հարսնացու, նաւուն
տախտակամածին փոքրիկ մէկ խորշը գրաւած. հանդարտ է
ջուրի կապոյտ տարածութիւնը, անոյշ հով մը կը փչէ հիւ-
սիսէն, եւ մանրիկ ալիքներ հեռուն երեւցող ծովեզերքը կը
համբուրեն. ճիշդ իրենց մանկութեան երջանիկ ժամանակա-
միջոցին մէկ պատկերը, ուր երկուքը՝ Մատո եւ Վարդենի,
անմեղունակ համբոյրներ կը փոխանակէին, իրենց պարտէզին
մէջ, կեռասենիին կամ վարդենիին շուքին տակ, կեռասի պէս
կարմիր իրենց չրթունքով, իրարու վարդ այտերէն:

Արեւը մարը մտած է արդէն, եւ լուսնի արծաթի ճա-

ուագայթները կը սքօղեն վերի անհուն կապոյտին մէջ փալ-
փլող գոհար լոյսերը :

Բայց քիչ քիչ կը սկսին հաւաքուիլ ամպեր, որք, նախ ճեր-
մակ ու թափանցիկ, յետոյ աստիճանաբար թանճրանալով եւ
սեւնալով, կը ծածկեն լուսինն եւ աղամանդի լոյսերը շող-
շողուն եւ երկինքին կապոյտը անհուն : Անոյշ հովը՝ որ կը
փչէր հիւսիսէն, հետզհետէ կը սաստկանայ, ու մանրիկ կո-
հակները՝ որ առաջ շոգենաւուն կողերուն քսուելով կը խա-
ղային անոր հետ, հիմայ կը խոշորնան, կը խոշորնա՛ն, լե-
րան մը համեմատութիւնը կ'առնեն տակաւ. շոգենաւը՝ փո-
թորկին սաստկութեան հետ կը մարտնչի մերթ լեռնային
բարձրութեամբ ալիքները ճեղքելով, ու մերթ երկու ջրային
լեռներէ կազմուած խորունկ վիհէն ճամբայ բանալով իրեն :

Եւ մինչ բոլոր ուղեւորք եւ նաւաստիք մեծ վրդովումի եւ
սրտատանջութեան մէջ կը գտնուին, Վարդենի հազիւ կը զգայ
զայդ. ի՞նչ ազդեցութիւն ունին արտաքին բաները իր վրայ.
ինք մէկ նպատակ մ'ունի. սիրականին հասնելու յոյսը ան-
խախտ է իր սրտին մէջ. մանաւանդ թէ անոր ճամբան մեռ-
նիլը, անոր ուղղուրիս երթալն ալ փառք մը չէ՞ իրեն :

Բայց չէ, պիտի հասնի իր նպատակակէտին, պիտի տես-
նէ իր սիրեցեալը. յաջորդ առաւօտուն, բարերար անձրեւէ
մը ետք, ծովը հանդարտած է արդէն, եւ վերստացած իր
ժպտուն դէմքը. ու կենսանորոգ արեւն անոր մէջէն վեր
կ'ելնէ յուշիկ՝ ծովու բաղնիքին մէջէն իր հրեշտակի դէմքը
ցուցնող կուսի մը հանգոյն :

Այն իրիկունն իսկ շոգենաւը կը հասնի հոս, ու մինչ
Վարդենի զմայլմամբ կը դիտէ Վոսբորն՝ իր բոլոր բնական ու
արուեստական գեղեցկութեան լրութեանը մէջ, ա՛լ իր սրտին
մէջի զգացումը յոյսը չէ, իրականութիւնն է այն. ժամէ մը
թերեւս պիտի տեսնէ իր հոգեհատորը :

*

*

*

Հասած է այժմ իր նպատակին :

Ղարիալի հարսնիք մ'ըրած են անշուք եւ անչուկ :

Ու մինչ հրաւիրեալներէն ոմանք տխուր երգերէ յուզ-
ուած, օղիին դաւաթներուն մէջտեղ բարեմաղթութիւն-

ներ կ'ընեն հարսին ու փեսին, անդին չարածիճիներ դառն ժպտով մը կը գոչեն. «Աս տարի հոս, գալ տարի . . . նորէն հոս:»

Միւսներուն տխուր բարեմաղթութենէն աւելի սրտակտուր չէ՞ այս հառաչը՝ իրական կեանքին դառնութեանց գիտակ անձերու սրտէն փրթած:

Բայց երջանի՞կ են Մատո եւ Վարդենի:

Աւա՛ղ Վարդենի մեծ յուսավրիալում մըն է կրած. իր երջանկութիւնը՝ յուսալուն մէջն է եղեր միայն. անոր գեղեցիկ հեռապատկերը դիտելուն, եւ անոր հասնելու մասին ունեցած վստահութեան մէջ եւեթ:

Առաջին անգամ իրար տեսնելուն, ինչո՞ւ այն պաղ ընդունելութիւնը Մատոյի կողմէն. ինչո՞ւ այն դժգոհ գէմքը:

Այսպէ՞ս կ'ընդունին արդեօք նշանածներն իրենց սիրականը:

Ու պսակէն վերջ, ո՞ւր են սիրազեղ գրկախառնումներն երկու երիտասարդներուն միջեւ, զոր կ'երեւակայէր Վարդենի իր գաւառացի աղջկան պարզմտութեամբ:

Պա՛ղ, սրա՛ղ է Մատոյի վարմունքը, արձանէ մը աւելի պաղ:

Ամուսնական կեանքի առաջին օրէն, Վարդենի տարտամօրէն կը զգայ բան մը, որուն չուղեր հաւատալ. գաւառացի է, պարզուկ է, բայց կին է վերջապէս. եւ կնոջ մը բնածին նրբատեսութեամբ կը գուշակէ, թէ Մատոյի սիրտն իրը չէ եւ պիտի չըլլայ երբէք:

Նկարագրի, զգացումներու, գաղափարներու ահագին անջրպետ մը գոյացած է իրենց մէջ, յորմէ հետէ Մատո հեռացած է գեղէն. Վարդենի անմեղութիւնն է, առաքինութիւնն է, իսկ Մատո մոլութեանց տիղմին մէջ թաւալած թաղուած է հետզհետէ եւ անզգալաբար, մեղկացուցիչ մթնոլորտի մը մէջ ապրելով շարունակ, եւ իր անմեղութիւնը, առողջութիւնն եւ երիտասարդութիւնը վրայ տալով աղտոտ յարաբերութեանց մէջ:

Իր սիրտը՝ որ կեանքով զեղուն եւ Վարդենիի սիրով տրոփուն պէտք էր ըլլար, չորցած է բոլորովին, դիակ մըն է դարձած, անընդունակ իր մէջ պարունակելու ու եւ է ազնիւ զգացում:

Հեռու է մտածելէ, թէ պարկեշտ ամուսնութեամբ ապ-
րիլը՝ կեանքի փոթորկալից ովկէանին մէջ խաղաղ օդով մը
հանգստաւէտ ճամբորդութիւն մ'ընելուն կը նմանի։ Վար-
դենի կոշտ կը թուի Մատօի, որ վարժուած է շպարներու եւ
կեղծ գգուանքներու։ Եւ անոր ամչկոտ ու համեստունակ
վարմունքը՝ խիստ ցուրտ կը դտնէ ինք։

Հրաշք մըն էր Վարդենիի հետ ամուսնանալը, բայց ա-
տիկայ ըրած էր, գիւղացիներու դսրովանքէն զերծ մնալու
համար աւելի, քան սիրոյ յայտարար նշան մը ցուցնելու կամ
տրուած սրբազան խոստում մը կատարելու ներքին դրդու-
մէն մղուած։

Ու հիմա՝ Վարդենի ամէն իրիկուն իր կեսրոջ հետ դրանն
ետին կը սպասէ Մատօի, որ ո՞վ գիտէ ժամը երեքին թէ
չորսին պիտի վերադառնայ տուն, ծայրագոյն աստիճանի
գինով վիճակի մը մէջ, բերանն ունենալով հազար տեսակ
ժիւղոցներ։

Եւ այդ հայհոյութիւնները կը նետուին Վարդենիի երե-
սին փոխանակ սիրազեղ խօսքերու, եւ ծեծն եւ հարուած-
ներն ուժգին՝ կ'իջնեն անոր, եւ երբեմն ալ՝ Հոռոփ հարսիկի
գլխուն, եթէ երբէք համարձակին դժգոհութեան պզտի կ'
նշան մը ցուցնել։

Լեռնային մարդն է որ երեւան կուգայ անոր մէջ իր
Քոլոր վայրագութեամբ։

Ահա երջանկութեան հեռապատկերը, զոր Վարդենի
տարիներէ ի վեր երազած էր։

Ասոր հասնելու համար էր որ ծովերն ու ցամաքներ
ոտքի տակ առաւ խեղճը . . . :

Ա.Ի.ՅՏԻՍ Թ. ԿԵՂԵԻՐԵԱՆ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՕՐ ՄԻԱՅՆ

ԱՌ ԻԶԱ

Ըսէք իրեն թէ Սէրէն հեռու կեանքը , անբոյր ու անարեւ
կըլլայ . . . ինչպէ՞ս Ասլանսեանը անցնէի :

Ռափայէլ

Քանի մը օր միայն . . .

Ըսիր ինծի՝ թէ կը սիրեմ զեզ ,
Թէ՛ սիրքս փակդ է յոյսերով հրակեզ ,

Քանի մը օր միայն :

Քանի մը օր միայն . . .

Յոյսեր առին արցունքն , ինձմէ սարի՛ն ,

Սերը լեցուց հոգւոյս խորշերն բոլոր .

Եւ երջանիկ էի ես այն սարին ,

Խորհուրդ չունէր միտքս շուար , մոլոր

Քանի մը օր միայն :

Քանի մը օր միայն . . .

Ու դուն եղար ինծի երազ , հրապոյր ,

Մայրիկ հայրիկ ալ չէի մտածեր ,

Իղձերս էին կրակ , ասուպ , համբոյր .

Ամբաւութեան ինծի տուած կայծեր ,

Քանի մը օր միայն . . .

*

* *

Քանի մը օր միայն . . .

Օ՛հ , շուտ անցան , ամպերուն նեւ գացին ,

Եւ զատուեցանք ու զիս շուտով մոռցար ,

Եւ քսիր թէ «մընա՛ր թող առանձին . . .

Համբոյրիս տեղ . . . կուտամ անոր . . .

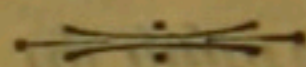
լալու համար

Քանի մը օր միայն . . .

ՌՈՒԲԵՆ ՈՐԲԵՐԵԱՆ

ՏԺԳՈՒՆԱԾՆԵՐԸ

(ՆՈՐԱՎԷՊ)

Ա.

Յուսիսի արեւին կիզիչ ճառագայթները կը լիզէին մար-
դագետնին անոյշ կանանչը, ու խոտերը՝ փափուկ, նիհար ու
դողդոջուն, այրումի խուլ տուայտանքով մը կը տժգունէին
հետզհետէ այդ անողոք լիզումին տակ:

Կը տժգունէին հետզհետէ հէք խոտերը դաշտին, ու
Աղաւնի՝ պատուհանին ճերմակ շրջանակին մէջէն, հիւանդոտ
ու խոնջած գլուխը ձեռքին կրթնցուցած, այդ սարսուտ
տժգունումը կը դիտէր անմեղ խոտերուն, որոնք այն ինչ
դարուն մը կեանք էին վայելած:

Ինքն ալ միթէ չէ՞ր նմանած այդ դաշտին:

Անոր պէս Ապրիլին սկսելով ապրիլ, չէ՞ր վայելած եր-
ջանիկ կեանք մը մինչեւ այն ատեն, եւ ինքն ալ հիմա չէ՞ր
դգար մէջը՝ սկսումը կիզիչ լիզումի մը, որ իւր էութիւնը կը
խանձէր:

Անոր հետ սկսած էր ու անոր պէս ապրած. հաւանա-
կան չէ՞ր որ անոր հետ վերջացնէր ինքն ալ իր գոյութիւնը:

Ու հոգեպինդ սեւեռումով մը՝ հեռուի գունատումին մէջ
կորուսած իւր վշտաբոյր նայուածքը, հազիւ շունչ կ'առնէր
Աղաւնի՝ թշուառութեան մը սպասող մարդու մը անձկու-
թեամբ:

Բայց անորոշ ատենէ մը ի վեր, դաշտը, որուն վրայ
արեւին տաք ճառագայթները անգուծ խայտանքով մը կը
թրթռային, թեթեւ թափանցիկ մշուշով մը լեցուիլ կը թուէր
Աղաւնիի նայուածքին:

Եւ այդ մշուշը կը տարածուէր, կը բարձրանար, կը խը-
տանար յամրաբար՝ մթնշաղի անորոշութեան մէջ խեղդելով
դաշտին ու հորիզոնին ոսկեզօծ գիծերը: Ու Աղաւնի ամբողջ
թափովը ձգուած այդ մառախուղի կուտակումին, որ միայն

իր նայուածքներուն դէմ կը գոյանար, թմրութիւն մը կը զգար հեղձուցիչ եւ տաք:

Եւ այս թմբիրի տեւողութեան միջոցին, դաշտին գորշագունութեան մէջէն, ստուերներ կը ծնէին կամաց կամաց, մութի դարձգարձիկ սաւառնումով մը տարածուելով, ժողովուելով, թանձրանալով կեդրոնի մը շուրջ, ուր իւր սեւեռաբիր նայուածքներն էին գամուած. եւ հոն, անոնք, իրենց աստիճանական կազմութեամբը երեւան կը բերէին հետըզհետէ սլատիկեր մը, որուն ամէն մէկ մասը տխուր չահագըրգութեամբ կը դիտէր Աղաւնի՝ երազող մարդու մը գիտակցութեամբը ճանչնալով զայն. — իր կեանքին սլատիկերը....:

* * *

Տասն եւ եօթն տարեկան. դպրոցէն հազիւ ելած, դեռ տղու անոյշ անգիտակցութեանը մէջ կեանքի սահմանին նըկատմամբ, ու մինչեւ այն ատեն իւր անխոհ եւ աննպատակ հոգւոյն անունդ ունենալով դպրոցականի աննշան անուրջներ ու տարտամ ծիլեր յոյսի, եւ փետուրի սէս խել խօլ, ու չը զգացած տակաւին իր մէջ երկնքի մը գոյութիւնը, որ հզօր նայուածքի մը տակ կը բացուի, նշանեցին զինքը մարդու մը հետ, որ իր կրկին տարիքն ունէր եւ զոր առջի անգամ տեսաւ աղջիկտեմի օրը:

Կենցաղի վրայ իւր ունեցած մշուշ գաղափարներն, անգոր եւ անձեւ, չը գօրեցին երբեք, իրեն համար սլատրաստուած այս նոր կեանքին գիտակցութիւնն ամբողջովին տալ իրեն. մանաւանդ որ ըսին, համոզեցին շինքը՝ թէ այս էր կեանքը:

Քանի որ այսպէս էր կեանքը, ինչ կրնար ընել. Հետեւաբար չը մերժեց անոր ձեռքը. եւ մտաւ այս նոր կեանքին մէջ՝ մէկ դպրոցէն ելնող եւ ուրիշ դպրոց մը գացող տղու մը բոլոր հոգեկան կացութեամբը, անծագ թ գողով մը սիրտը սեղմուած եւ երկիւղախառն հետաքրքրութեան մը յուզումներով երերուն:

Ու նշանածի շրջանին մէջ այնպէս վարուեցաւ, որպէս տուն կու տային իրեն. իրմէ մեծերուն շունչին տակ շարժող մեքենայ մը եղաւ սլարզապէս՝ նշանած աղջկան դեր կառարող:

Յանցանքը ի՞րն էր՝ երբ սէր չէր ներշնչած նշանածն իրեն . թէպէտ եւ ինք անդիտակ ալ էր տակաւին սէր ըստած ձգտումի մը գոյութեան , որ երկու կեանքեր շողի դիծերու պէս իրարու կը մօտեցնէ :

Հետեւաբար չը զարմացաւ Աղաւնի երբ նշանածին տեսքն , առաջին օրէն , որոշ տակաւորութիւն մը չը թողուց իւր վրայ , ոչ ատելութեան եւ ոչ համակրանքի : Բայց հետըզհետէ իրենց տեսակցութիւնները սանկ պզտիկ , անորոշ համակրանք մը ծնուցին իւր մէջ , այն սովորական համակրանքը , զորոնք երկու մարդիկ իրարու նկատմամբ կ'ունենան քանի մը անգամ իրարու հետ տեսնուելէ վերջ . ամենէն պարզ , ամենէն խուսափուկ համակրանքը , համակրանքներուն հիւլէականը անիկայ :

Սակայն Աղաւնի այս պզտիկ համակրանքը զգալով հանդերձ , պակաս բան մը կը գտնէր անոր վրայ , որուն չէր կըրնար սահմանը դնել , եւ զոր անորոշ ըմբռնումով մը միայն կ'իմանար , առանց բացատրել իսկ կարենալու . եւ արգահատելի միամտութեամբ մը , իւր նշանածը , իւր ուսուցիչներուն հետ կը բաղդատէր մտովի , չունենալով բաղդատութեան ուրիշ եզր , բայց եթէ անոնք , որոնց հետ , իւր հօրմէն վերջ , աւելի մօտէն էր տեսնուած , ու ճանչցած՝ իբր իւր սեռէն դուրս անհատներ : Ու հա՞րկ է ըսել թէ՛ որոշ կշիռ մը չէր կրնար քաղել Աղաւնի այդ բաղդատութենէն , քանի որ իւր ուսուցիչներուն համար ունեցած զգացումը ու դատումը շատ հասարակ բաներ էին , զուրկ ո եւ է յատուկ հանգամանքէ :

Եւ իւր հոգեկան աճումը յամրաբար կը շարունակուէր կատարուիլ իւր մէջ՝ առանց արգիլուելու իւր նշանածի կացութենէն , քանի որ անոր անհրաժեշտ ըմբռնումը չունէր տակաւին : Ու կը սկսէր զգալ իւր հոգւոյն փթթումը՝ ներքին դատարկութեան մը պէս պահանջկոտ , եւ կը զարմանար նշմարելով որ՝ լուսնին աղօտ ցոլքը , ծառերուն մէջէն , իւր ուշը կը գրաւէր՝ հեշտին թրթռումով մը զինքն իրեն ձգելով . կամ վերջալոյսի ատեն երկինքը մեղամաղձոտ քաղցրութիւն մը կը թափէր սրտին խորը , եւ երբեմն յուսալու , խոկալու , առանձին մնալու պէտք մը կը զգար . ամեն առաւօտ ալ երբ կ'արթննար , իրեն այնպէս կը թուէր թէ , ըզ-

ձանքոտ բնազդ մը կ'ունենար այն օրը, նոր բարեկամ մը, ընկերուհի մը, ձայն մը, նայուածք մը վայելելու:

Իւր հոգւոյն այս անորոշ վիճակին մէջ Աղաւնի լուրջ ու տխուր եղած էր քիչ մը, զոր տունիները իւր նշանածին նկատմամբ զգացած սիրոյն կը վերագրէին, մինչդեռ հէք աղջկան սրտին մէջ շատ քիչ տեղ ունէր նշանածը. սրտին ըսի, բայց ոչ, մտքին մէջ. մեքենական համակերպութեան մը գաղափարին կեդրոնը՝ սովորական հրաման մը, սլարոք մը կատարելու մատածումին պէս աննշան:

Թ.

. . . Ու ամուսնութիւնը կատարուեցաւ օր մը:

Հափկ է հոս գծել կեանքի մէկ քանի ժամերու տխուր, ծայրայեղօրէն տխուր այն պատկերը, որուն մէջ մանկական անբիծ տգիտութիւնը կ'ընդլզի անասունի աղտոտ կրքին դէմ երկրաքարչ, ուր գարշանքը եւ սարսափը՝ պայծառ դէմքի մը վրայ ահեղ սարսուռի մը մթութիւնը կը քսեն, եւ ուր ամբողջ վիշտը երեւան կուգայ՝ յանկարծական անկումով անդունդի մը մէջ խորասուզուող մարդուն, որ անկասկած քայլերով էր յառաջացած դէպի անոր:

Ինչ որ մնաց Աղաւնիին՝ իր ամուսնութենէն, ահեղ քստմնումի մը այն թոյնն էր, որ մէկ գիշերուան մէջ ամբողջ գոյութեանն էր խառնուած, նայուածքին խորը հաստատելով իւր ցաւին մութը, ու շրթունքներուն անկիւնը՝ իւր կծու կծկումը:

Եւ լացաւ խեղճ աղջիկը՝ լացաւ այնքան, որքան չէր խնդացած:

Իւր կեանքին մէջ, եւ իւր վշտին ծանրութեանը տակ, միտքէն շատ բաներ անցուց իւր տգիտութեանը, իւր ծնողքին, իւր ճակատագրին համար, մինչեւ այն ատեն, երբ համեստութեան առտնին գաղափարները, աղէտին անդարմանելի վիճակն ու ծաղրելի ըլլալու երկիւղը, անոր մէջ հետզհետէ սկսան լեցնել համակերպութիւնը՝ հալած կապարի պէս այրող եւ ճնշող:

Սակայն դժբաղդ աղջիկը կրնա՞ր ընդերկար դիմանալ այն գիշերներուն, որոնք բոցի մը պէս իր մարմինը կը շրջա-

պատէին, ու յետոյ երկաթի պէս ալ՝ կամքին, ինքնութեանը եւ զգացումներուն վրայ կը ծանրանային անխնայօրէն:

Զարմանալի էին արդարեւ իւր ճիգերը, որոնցմով կ'ուզէր գիշերներուն թողած սոսկումի մութ ծիրը սրբել իւր թաց արտեւանունքին եզերքէն, եւ ամէն առաւօտ, դարձանքի սարսուռը ի բաց վանել իւր շրթունքներուն վրայէն: Քանզի անլուր հալարտութիւն մը զգեցած էր Աղաւնի իւր վշտին մէջ, եւ չէր ուզեր երբէք որ մէկը իր կացութիւնը նշմարէ, նոյն իսկ իւր ծնողքը, որոնց դէմ կը գանգատէր:

Սակայն անօգնւտ բոլոր այն ճիգերը, քանզի այդ տեսակ վիշտերը կրնան ծածկուիլ երբէք, որոնք փուշերու պէս սրտին մխուած՝ յարատեւ արիւնահոսութեամբ մը կեանքին կորովը եւ առողջութիւնը կը պարպեն:

Եւ ահա օր մը, իւր ամուսնութենէն մէկ երկու տարի վերջ, տունինները դողով նշմարեցին նուաղկոտութիւնը անոր նայուածքին, որ սեւ կոպիճներուն մէջէն դժուարաբար կ'արձակուէին, եւ հալումը անոր այտերուն, որոնք հիւանդաբոյր տժգունութեամբ մը կը ծածկուէին:

Ու աղաւնի անկողին ինկաւ, իւր հիւանդութիւնը ունենալով սրտին այն կողմը ուր ոչ մէկ գիտութիւն կրնայ իւր դարմանները հասցնել, եւ վերջին աչունը ու ձմեռը հոն անցուց անհամբեր սպասումով մը մահուան, ուրկէ՛ միայն այլեւս կ'ակնկալէր իւր յուսահատ մաքառումներուն վերջնական դադարումը: Բայց գիտութիւնը անոր ապաքինումին համար տունիններուն յոյսը դարնան վրայ դնել տուած էր: Եւ արդարեւ երբ դարունը եկաւ՝ առողջութեան յամբ վերադարձ մը նշմարուիլ սկսաւ Աղաւնիի կազմութեան վրայ:

Ու Աղաւնի ինքն ալ կը զգար այս. դարնան առաջին ճառագայթները կարծես հետզհետէ կը շողիացնեն անոր հոգւոյն մթին խոնավութիւնը, ու մոռցած պահ մը՝ իւր վիշտերը, սոսկումները եւ ճգնաժամերը, արեւուն ոսկեզօծումը տեսնելով իւր սնարին վերեւ, մանկական անմեղ հրճուանք մը կ'ունենար եւ անգիտակից բաղձանք մը ապրելու:

Եւ հետզհետէ քանի դարունը կը յառաջանար, այնքան գոհ կըլլար Աղաւնի՝ թարմ ու առողջ կեանքի մը հոսիլը

զգալով իւր գոյութեանը մէջ, որ իւր այտերը կ'ուռեցնէր՝ ուժի թեթեւ երանգով մը գեղեցկացնելով զինքը :

Ու Ապրիլին վերջերը բոլորովին ոտքի վրայ էր Աղաւնի, ու բժիշկները անոր ամբողջական ապաքինումը փութացնելու համար, խորհուրդ տուած էին պտոյտներ ընելու դաշտերուն մէջ, ամէն օր :

*

*

*

Երբ դաշտերը՝ իրենց վերանորոգուած թարմութեանը մէջ անսահման ժպիտի մը հմայքովը կը փողփողէին, փթթումի գինովութիւն մը սփռելով իրենց շուրջ, եւ երբ ծառերը՝ իրենց կանանչագեղ շրթունքներուն մէջէն բնութեան հիտաքանչ զարթօնքը կ'երգէին մեղմահոս խորհրդաւորութեամբ մը, Աղաւնի բարեկամահւոյ մը թեւին կրթնած, առտու եւ իրիկուն, պտոյտներ կընէր հոս հոն, մարդագետնին մէջ, ու իւր ամէն մէկ պտոյտին, իւր աչքերուն մէջ, անօրինակ խանդավառութեան մը փայլը կը լեցուէր, եւ կուրծքին տակ՝ անսահման խնծիղի մը բոյրը, ու երբ տուն կը վերադառնար, դէմքը գունաւորուած կ'ըլլար վարդի անոյշ երանգով մը, ուրիշ տունիները բաւական ժամանակէ ի վեր իրենց կորուսած անդորրութիւնը կը վերագտնէին :

Նօթը ութը ամիսներէ ի վեր, հիւանդութեան շնորհիւ, դադրեր էին ալ մութին ահեղ տուայտանքները. առողջ ու երջանիկ կը զգար զինքը, երջանիկ՝ իւր դպրոցականի վիճակին պէս :

Եւ այս հոգեկան կացութիւնը՝ կատարեալ մտախարութիւնը կուտար իրեն՝ իւր աղջկնութեան կեանքին. մտախարութիւն՝ որ անգիտակցաբար կը թոյլատրուէր մասնաւորապէս իւր ամուսնոյն բացակայութենէն, որ, դործով, մօտակայ գտառ մըն էր գացած, քանի մը շաբաթներու համար :

Ու աղաւնի այս պատրանքը աւելի խոր, եւ յետոյ քիչ մըն ալ իւր շուրջը ազդելու համար թերեւս, պտոյտներու տուն, իւր աղջկնութեան պէս կը հագուէր. մոխրագոյն կապտորակ շրջագգեստ մը՝ իւր մարմնին նիհարութիւնը կը կաղապարէր քնքոյշ ծաղկի մը նուրբ ցօղունին դողդոջուն հրապոյրն երեւան բերելով, վզին շուրջը կապուած լայն շղարշ մը, իւր տծգոյն ճերմակութիւնովը՝ դէմքին գունատութեան շեշտուիլը արդիւնելով, կը ծածանէր ուսերուն վրայէն՝ անուրջներու աղջկան զգլխիչ երեւոյթը տալով անոր :

Ու արդարեւ, երբ դաշտերուն մէջ կը պտըտէր, իր վզի շղարշին ծածանումներուն մէջ՝ դէմքը նորարոյթ հիւանդի թեթեւ վարդազնութեամբը ուշադրաւ, աչքերուն խորը ունենալով զուարթ թրթռումով նայուածք մը, եւ իր շարժումներուն մէջն ալ կենսալիր ճապկութիւն մը, աղջիկ կը կարծուէր բոլոր անոնցմէ, որոնք չէին ճանչնար զինքը: Ու անօրինակ հրճուանքով մը կ'իմանար իր քովէն անցնող կիներու փախուքը,

— Ի՞նչ նազի՛ք աղջիկ է . . . :

Եւ թէպէտ կարի գոհ կը մնար Աղաւնի իր թողած տպաւորութենէն, սակայն ատիկայ նոյն իսկ ցունց մը կուտար իրեն իր պատրանքի արրչութեան մէջ. եւ իրան խնդալով կը յարէր իր բարեկամուհիին ականջն ի վար.

— Վաղը հաւանական է որ ձեռքս խնդրելու դան այդ կիները՝ իրենց տղոց համար: Սակայն այս խնդուքը կծու բան մը կը ծածկէր միշտ իր մէջ որ սիրտ կը յօշոտէր.

Եւ փոխանակ սթամիւնելու իր անուշ երազի թմրութենէն, աւելի կը թաղուէր անոր մէջ վասնզի՝ նոր կենսականութեան մը զուարթութիւնովը լեցուած, իր հոգին հետըզհետէ անօրինակ, անանուն ձգտում մըն ալ կը սկսէր ունենալ, անուրջի պէս քաղցր եւ բոյրի պէս թրթռուն ձրգտում մը, զոր կը կարծէր թէ՝ անդամ մըն ալ ունեցեր էր՝ երբ տակաւին չէր ամուսնացած. այն ատեն կատարեալ անորոշութիւն մը ունէր անիկա, բայց հիմայ, կը խորհէր որ կրնար որոշել զայն. անսահման մարմաջի մը կը նմանէր ան, որ չէր յագեհար բնութեան խայտանկար թարմութենէն, ուրիշ, անկողինը թողելէն ի վեր, կենսանորոգ հաճոյք մըն էր քաղած. ո՛չ, ոչ երկնքին պայծառ կապոյտը կը բաւէր անոր եւ ոչ ալ մարգագետնին զմրուխտի խայտանքը. այդ մարմաջը աւելի գեղեցիկ, աւելի բարձր, աւելի անբիծ վայելքի մը կ'ուզուէր. իր հոգին անժանօթ, անսահման յագուրդ մը, գոհունակութիւն մը, հրճուանք մը կ'ըզձար:

Ու օր մը Աղաւնի, իր պտոյտներուն մէջ, այդ յագուրդէն, այդ գոհունակութենէն, այդ հրճուանքէն չիթ մը ունեցաւ վերջապէս՝ նայուածքէ մը, որ երիտասարդի մըն էր մեղամաղձոտ զիմադիծերով:

Այդ շիթին իր աչքերուն մէջէն անցնիլը հիացական դողով մը զգաց, եւ խորհրդաւոր զգացումի մը թրթռումովը լեցունեցաւ իսկոյն իր հոգին: Նոյն գիշերը այդ շիթովը սնաւ Աղաւնի. սնունդ, որ այնքան բարձր հեշտութիւն մը, այնքան անծանօթ արբշռութիւն մը առթեց իր զգացումներուն, որ հետեւեալ իրիկունն ալ՝ այդ նայուածքները փնտռեց, իր կամքին, իր եռանդին բոլոր թափովը՝ սրտազեղ անձկութեամբ մը դիտելով դաշտին հեռաւորութեանց մէջ սլքտկող մարդոց սիւրճեղները, անոնց մէջէն նախորդ իրիկուան երիտասարդը գտնելու համար:

Ու անկէ վերջ միշտ տեսաւ զայն:

Հազիւ քսան եւ չորս տարեկան խարտեաչ, առատ մազերով երիտասարդ մըն էր, որ դէմքին վրայ բնական լրջութեան մը սիրունութիւնը ունէր՝ մտածկոտ եւ համակրելի, եւ աչքերուն մէջ՝ ազդու փայլ մը կորովի ու խոհականութեան:

Երիտասարդը, որ նախ գութի փափուկ զգացումով մըն էր նայած այդ հիւանդոտ աղւոր աղջկան, անտարբեր չը մնաց հետզհետէ անոր կրակոտ նայուածքներուն ու համակրանքի խորին ազդումով մը համակուեցաւ անոր նկատմամբ. այնպէս որ, քիչ ատենէն, երկուքին համար ալ անհրաժեշտ դարձան իրենց հանդիպումները: Եւ անոնք դաշտին տոգոյն ճամբաներուն մէջ զիրար այլ եւս սկսան փնտռել իրենց սիրաշող նայուածքներով, ամեն իրիկուն, երբ արեւմուտքի հորիզոնի վրայ վերջալոյսի վարդ շողերը իրենց հմայքը կը թափէին:

Աղաւնի, հիմակ, ամեն ատենէ աւելի, կը զգար թէ կ'ապրի. այնքան երջանիկ կը գտնէր այս կեանքը, որ նայուածքներու փոխանակութեան մը վրայ միայն հիմնուած էր. իրաւ, բացարձակ երանութիւնը չէր այս, վասն զի շատ գիշերներ, երբ անկողինը կը մտնէր, լալու փափագ մը կ'ունենար բուռն, ու կուլար ալ տղու պէս հեծկլտալով առանց որոշ պատճառի, սակայն այդ լացը, այդ յուզումն իսկ այնքան անոյշ էր, որ աւելի հեշտութիւն կը պատճառէր իրենք քան իր տղայութեան անիմաստ քահքահները:

Այլ եւս իր ամբողջ խոհերը եւ իր բոլոր զգացումները այդ դաշտին երիտասարդին էին ուղղուած, որուն վճիտ

նայուածքներուն մէջէն անսահմանը եւ սուրբը կը զգար՝ Ամուսինին յիշատակը, գէշ երազէ մը մնացած տպաւորութեան մը պէս թեթեւ, խուսափուկ, մշտային բան մըն էր եղած իր մտքին մէջ. ոչինչ կը մտածէր անոր վրայ, ու պատրանքի զարմանալի տրամադրութեամբ մըն ալ ներքին անգիտակից համոզում մը, հաւատք մը, կարծես, ունէր զայն ալ բնաւ չը տեսնելու. այս՝ անխորհուրդ կընէր զինքը՝ լիարուռն վայելումի անյագ բաղձանքը տալով իրեն այն գերագոյն հաճոյքին, զոր մինչեւ այն ատեն չէր վայելած երբեք իր հոգին։ Ուստի խենդի պէս վայելեց այս գինովութիւնը առանց բան մը խորհելու եւ առանց բան մը նկատողութեան առնել ուզելու։

Մայիսի վերջերը, իրիկուն մըն էր. Աղաւնի հոգեզմայլ խայտանքով մը լեցուած, տղու մը պէս զուարթ ու թեթեւ քայլերով տուն վերադարձած ատեն՝ ամուսինը նշմարեց, որ նոր վերադարձեր էր ճամբորդութենէն, իւր կնոջ ռամիկ անակնկալ մը ընելու համար առանց օր առաջ իմացնելու իր վերադարձը։

Ամուսինին տեսքը աննկարագրելի սարսափի մը մէջ խեղդեց Աղաւնիի զուարթութիւնը, ժալիտը դէմքին վրայ ցուրտ ծամածռում մը եղաւ, եւ հոգին՝ սոսկումի դալարումի մը մէջ սառեցաւ. . . .

. . . Այն գիշերն իսկ սկսան այն ահեղ ցաւերը, զորոնք բաւական ատենէ ի վեր մոռցած էր՝ իր հոգիին գինովութեանը մէջ։

Աղաւնի, ատենէ մը ի վեր հոգիին վայելքներովը միայն կապրէր, բարձր հաճոյք մը, եթերային խայտանքի մը անուշութիւնը կը ծծէր՝ իր մտածումներովը եւ զգացումներովը բարձրութիւններու մէջ սաւառնած, ուր ամէն բան վարդի ու երկնքի գոյն ունի, եւ ամէն բան՝ դրախտի բոյր մը զգլխիչ, որոնցմէ տնրիծ հոգի մը միայն կրնայ տպաւորուիլ։

Ուստի անհունօրէն սաստիկ եղաւ հակազդեցութիւնը այս անկումին՝ որ՝ զինքը իր վիշտերու մութ անդունդին մէջ նետեց դարձեալ շանթի արագութեամբ մը, իսպառ զրկելով զինքը յետին սփոփանքէ մը եւ յետին յոյսէ մը. որով

վերջէն թերեւս կարենար համակերպութեան ոգին շինել:

Գիշերուան մէջ, իր երջանկութեանը հետ խոյս տուաւ իրմէ՝ իր վերագտած առողջութիւնն ալ: Առաւօտուն արիւն թքաւ եւ դէմքին վրայ մահուան ցաւը սկսաւ տարածուիլ:

Իր կեանքը որ քանի մը օր առաջ՝ գեղածիծաղ փրթութում մըն էր, իր կատարելութեան չհասած, արագօրէն թարշամանքի փոխուեցաւ: Երկու շաբաթուան մէջ տխրեցաւ այնքան, որքան կը տխրի երկու տարիէ ի վեր հիւանդ պառկող մէկը: Վասն զի հէք աղջկան միտքը չէր կրնար երբեք ըմբռնել իրեն տրուած այս ահաւոր տանջանքը, որուն համար ոչ ինքզինքը կը մեղադրէր եւ ոչ ալ ամուսինը:

Ի զուր կը հարցնէր ինքնին.

Քանի որ սէր ըսուած զգացում մը գոյութիւն ունէր, ինչո՞ւ աճապարեւ էին զինքը ամուսնացնելու՝ երբ դեռ ինք զայն չէր զգացած:

Ինչո՞ւ եղած էր այսպէս . . .

Եւ հիմայ ի՞նչ պիտի ըներ ինք, որ սէրը իմացեր էր ամենաբուռն ձգտումով մը. պիտի կրնամք իր սիրտին թեւադրութեանը հետեւիլ:

— Ո՛չ:

Այս «Ոչ»ին առջեւ, իր վշտասարսուռ խոհերը շանթեր կ'ըլլային իր տկար գանկին մէջ եւ ահռելի ուժգնութեամբ մը սիրտին վրայ կ'իյնային:

Եւ ա՛լ հոն, իր սիրտին մէջ, ինչ որ կը զգար, կիզում մըն էր միայն, անբացատրելի կիզում մը, որ կոկորդին մէջ ցաւի թանձր ծուխ մը կը թխմէր, զոր բզկտող հազ մը կուգար խփոյն դուրս վանել անկէ՝ արիւնի լայն կաթիլի մը փոխելով զայն:

Այլ եւս չէր կրնար շարունակել իր պտոյտները. ուժը հազիւ կը բաւէր զինքը պտտուհանին առջեւ տանելու, ուրկէ կը սիրէր իր կորուսած եղէմը դիտել, ուր գարուն մը միայն ապրած էր՝ կանանչ խոտերուն սէս, անոնց հետ սկսելով կեանքը, ու անոնց հետ հետզհետէ մօտենալով տխուր վախճանին:

Ու կը տպասեր ա՛լ . . . :

*

*

*

Եւ մինչդեռ Աղաւնի կը դիտեր իր կեանքին այս պատկերը՝ դաշտին մշուշին մէջ խտացած, արեւն իր կիզիչ ճառաքայթներովը անխնայ կը լիզէր հէք ճղճիմ խոտերը՝ զանոնք այրումի տառապանքով մը գալարելով հետզհետէ:

Ու խոտերը կը դեղնէին, կը տփգունէին խեղճ խոտերը:

ԱՐԳՈՄ ՍԻՄՕՆ

ՀԻՆԵՐՆ ՈՒ ՆՈՐԵՐԸ

Հինի ու նորի խնդիրը միշտ գոյութիւն ունի գրական ասպարէզին մէջ. հնութիւնը նուիրագործում մը կը բերէ գրագէտին, որ ալ գրէ՞թէ ազատած է ամենամեծ մտատանջութենէ մը. «արդեօք հասարակութիւնը պիտի հաւնի՞՞ գրածիս»: Անգամ մը որ այդ ամուր պատուանդանին վրայ ոտք կոխէ գրագէտը, կրնայ ապահով ըլլալ թէ ինք ալ զերծ է դատաւիտութիւնէ, քաշկռտութիւնէ, ծաղրանքներէ. ան ատենը թող լիաբուռն նետէ ցանցիր բոլոր միտքն եկածները անընտրողաբար, թող ըսէ ինչ որ յաւէտ պիտի քաշուէր ըսելու եթէ այդ հաստատ կռուանը չունենար, որ անսասան կը պահէ զինքը: Հոգ չէ, գրասէր հասարակութիւնը կը նետուի իրեն մատակարարուած գրական այդ սնունդին վրայ, զոր կը լափէ անկուշտ. եւ իրաւունք ալ ունի. վասն զի ժամանակով համադամներ վայելած է, երանազեղ վայրկեաններ անցուցած է անոր անուշիկ գրիչէն կաթկթող վարդաբոյր ու կենսատու հեղուկներէն, ալ հիմակ զայն կը պաշտէ, անոր ամէն գրածները անխտիր հրաշակերտներ են իրեն համար, եւ այն թերթերը միայն կը կարդայ որոյ մէջ այդ երանելի գրագէտներէն մէկուն կամ երկուքին անունները կը փայլին պայծառաշող:

Գտնո նորերուն: Օ՛հ, խեղճ արարածներ, ընտո՞ր ալ

չարգահատիս վրանին, լիրտուք ու ցափուտուք բաներ կը գրեն շարունակ, շարունակ. եւ ամենէն ցաւալին սա է որ չեն յուսահատիր, կը մաքառին, տոտիկ տոտիկ առաջանալ կ'ուզեն, աչքերնին ըղձայայտ սեւեռումով յառած հոն, հեռուն, ամպէ շինուած պատուանդանին վրայ նստող հին գրագէտին:

Եւ իրաւ, գրականութենէ հասկցող ու զայն սիրող դասակարգը գրէթէ անողոք է նոր գրողներու նկատմամբ. ամենէն լաւ, խնամով գրուած բան մը՝ ընթերցողին նախասլաշարեալ աչքերուն տակ՝ ոչինչ, անարժէք, անիմաստ գրչակութիւն մը կը դառնայ: Հապա ոմանք որ, հպարտութենէ ու յաւակնութենէ մղուած, չեն իսկ կարգար նոր միտքերու արտադրութիւնները, սա անխախտ համոզումով թէ անպատճառ գէշ են, ընթերցման անարժան են անոնք: Միշտ արհամարհանք կը նետուի անոնց երեսին, միշտ գրական անկում մը կը նկատուի անոնց գոյութիւնը, գրականութիւնը կարծես նախատինք մը ընդունած կըլլայ անոնց գրուածներէն:

Շատ անիրաւ ընթացք մըն է այս, երբ մանաւանդ ի նկատի առնենք թէ Պոլսոյ եւ գաւառներուն մէջ գրագէտներու նորահաս սերունդ մը կայ համակրելի ու աշխուժ, որ հիմակուց իսկ սկսած է ցոյց տալ զգացումներու նրբութիւն, ոճի փափկութիւն, երանգի ճոխութիւն ու նկարագրական կորով: Այս հանգամանքներով առլի միտքեր արհամարհանքէ աւելի համակրանքի ու քաջալերանքի արժանի են. եւ անոնք որ կը կարծեն թէ իրենց հնութեամբը միշտ անխախտ դիրք մը բռնելու կոչուած են, յաւէ՛տ կը սխալին. քիչ քիչ, գրական ներկայ շարժման շարունակութեամբը, անոնք հեռաւոր ստուերներ պիտի ըլլան հորիզոնին մշուշներուն մէջ, ոչ թէ բոլորովին անհետանալու — վասն զի անոնք մնայուն գրող մը պիտի ունենան միշտ — այլ թող տալու համար որ ուրիշներ, առոյգ եւ կորովի, գան իրենց կարգին փայլիլ գրականութեան կանանչագեղ ու արեւափայլ դաշտին մէջ:

Մ Ե Ն Ա Շ Ն Ո Ր Հ Ի Ա Ռ Ա Ջ Ա Ր Կ Մ Ը

Յարգելի մանկավարժուհի մը, որ կարծեմ «Շվեյցարիա-յում» աւարտած է իր ուսմանց ընթացքը, անցեալները հրապարակաւ կ'առաջարկէր որ մայրաքաղաքիս նախակրթարաններու խնամքը կրներուն յանձնուի. կի՛ն ըլլան ուսուցիչները, կի՛ն ըլլայ տեսչուհին, կնո՛ջ խնամատ գուրգուրանքը եւ հոգածութիւնը իրենց ազդեցիկ դերը կատարեն մեր անտաշ մանուկներուն ու պատանիներուն վրայ, եւ այս կերպով միանգամ ընդ միշտ բարձուի մէջտեղէն դպրոցներու բարեկարգութեան խնդիրը որ այնքան կը զբաղեցնէ միտքերը:

Եթէ այս առաջարկն իրականութեան վերածուի՝ ի՞նչ պիտի ընենք այն հարիւրաւոր էրիկ մարդ ուսուցիչները որոնք տարիներէ ի վեր իրենց ապրուստը կրթական ասպարէզէն կը հոգան: Տարակոյս չկայ թէ այս առաջարկն յղացող գործնական միտքը յ'շեալ անպատեհութեան մասին ալ դարման մը խորհած ըլլալու է զոր անշուշտ հրապարակաւ պիտի հաճի յայտնել, երբ ժամանակը գայ. Ուստի առանց այս կէտին վրայ երկար բարակ ծանրանալու, կ'անցնինք փոքր ինչ ուսումնասիրել բուն առաջարկը, որ իր տեսակին մէջ գէթ մեզի համար նոր է եւ հետաքրքրական:

Զարդացած կնոջ ազդեցութիւնը շատ մեծ է արդարեւ տղեղ սեռի անչափահաս սերունդին վրայ: Բոլոր այն բարձրագոյն վարժարաններուն մէջ, ուր տեսուչները ընտանեօք հաստատուած են, տեսչին կիներ, առանց իսկ պաշտօն ունենալու վարժարանին մէջ, դարձեալ բարերար եւ կարեւոր դեր մը կատարած է հոն: Դպրոցին տղաքը շուտով կը համակրին անոր. ու ամենէն աւելի անոր խրատը մտիկ կ'ընեն. ան է որ շատ անգամ իրենց ընկերակիցներուն կամ ուսուցիչներուն հետ ունեցած վէճերը կը կարգադրէ, անոր շնորհիւ աշակերտներն ընտանեկան խնամք կը վայելեն եւ անոր դիւթական դիմագծութիւնը իր մասնաւոր տեղը ունի իրենց սրբտիկներուն մէջ. հլութիւնը եւ համակրանքը զոր կը զգան

աշակերտները իրենց տեսուչին կնոջը համար տեսակ մը բնազդական, անգիտակից արարք է, որ մատուցած տղաքներու սիրտերը կ'ազնուացնէ եւ մաքուր երանութիւն մը կը պարգեւէ անոնց: Ուրեմն այս տեսակէտով չէ որ յարգելի մանկավարժութիւնն առաջարկը քննադատութեան բովէ պիտի անցունենք:

Նոյն իսկ ամենէն զարգացած ուսումնարաններուն մէջ, այսօր ամենէն մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայուի նախնական կրթութեան. ո՛չ միայն անոր համար որ կրթութեան հիմը անկէ կը սկսի, այլ մանաւանդ թէ ժողովրդի զաւակներուն մեծագոյն մասին համար, անով կը վերջանայ: Եւ վերջին տարիներս, Եւրոպիոյ բոլոր նախակրթարանները կրթական ամենէն ուղիւ եւ ամենէն շինիչ, կազդուրիչ հոսանքին հետեւիլ սկսած են. այն է՝ ամեն բանէ աւելի եւ ամենէն առաջ աշակերտին նկարագիրը կազմակերպել, աշխատիլ բոլոր սրտով որ նոր սերունդը իր մէջ պարունակէ կարելի եղածին չափ շատ՝ պարկեշտ, ուղղամիտ եւ առաքինի քաղաքացիներ, որոնք կոչուած են հզօրապէս օրինակ հանդիսանալ իրենց նմաններուն:

Մեր նախակրթարաններու բարեկարգութեան խնդիրը ձեռք առնուած ատեն, այս պէտք է ըլլայ ուշադրութեան արժանի առաջին կէտը:

Բայց նախակրթարանը ո՛չ միայն աշակերտին նկարագիրը պիտի կազմակերպէ, այլ նաեւ անոր պիտի ջամբէ անհրաժեշտ գիտելիքներու չափաւոր պաշար մը:

Ասկից զատ աշակերտը պիտի հրահագէ կանոնաւորութեան եւ բարեկրթութեան շաւղին մէջ:

Ուրեմն յարգելի մանկավարժութիւնն առաջարկը հետադօտելու ենք սա երրեակ տեսակէտով:

Ա. — Մեր վարժուհիները կարո՞ղ են մատաղ սերունդին նկարագիրը կազմակերպել:

Այս հարցումին պատասխանը դժբախտաբար ժխտական է, սա պարզ պատճառով որ իրենք վարժուհիները մեծաւ մասամբ այդ նկարագրէն զուրկ են, նոյն իսկ անոնք որոնք կրնան իրենց մանկավարժական հմտութեան վրայ պարծիլ: Իրաւ է թէ նկարագիրը մարդուս 'բնական խառնուածքէն

կախում ունի առաւելապէս, ասոր հետ մէկտեղ դաստիարակութիւնը ոչ նուազ ազդեցիկ դեր մը ունի անոր վրայ եւ մեր վարժութիւնները իրենց նախնական կրթութիւնը առած չեն այնպիսի դպրոցի մը մէջ՝ ուր այդ դաստիարակութեան ոգին ըմբռնուած ու ջամբուած ըլլայ իրենց։ Բնութեան մեծ ճըշմարտութիւններուն անգիտակ մնացած են անոնք, եթէ այս տեսակէտով էրիկ մարդ ուսուցիչները վարժութիւններուն հետ բաղդատութեան դնելու ըլլանք, առաջիններուն մէջ անհումեմատ աւելի մեծկակ թիւ մը կը գտնենք որոնք ըմբռնած ըլլան դաստիարակութեան այս կարեւոր դերը եւ ըստ այնմ օգտակար հանդիսանան իրենց պաշտօնի կիրառութեանը մէջ։ Ուստի բաղդատութեան այս եզրը նպաստաւոր չէ կիներուն խնդրած կրթական մենաշնորհին։ Յարգելի մանկավարժութիւն դաստիարակութեան այս կարեւոր մասը իր ուշադրութենէն վրիպեցուցած ըլլալ կը թուի, եւ չենք կարծեր որ մտածէ թէ վարժութիւններուն կարող ենք, իրենց տարիքն առնելէ յետոյ, այս ուղղութիւնը տալ, որպէս զի իրենց կարգին այս ուղղութեամբ օգտակար ըլլան։ Տարիքոտ աղջկան մը նկարագիրը շինելը նոյնչափ դժուար է որչափ աճած, զօրացած ծուռ ծառ մը շիտկելը. ահագին աշխատութիւն եւ մեծ ճիգեր հազիւ կը յաջողին քիչ մը բան արտադրել, եթէ երբէք արտադրեն։

Բ. — Երկրորդ կէտն է հմտութեան խնդիրը։ Մեր նոյն խի տարրական նախակրթարաններուն մէջ աւանդուած առարկաները դասախօսելու չափ հմուտ վարժութիւն չունինք. մեր վարժութիւնները, շատ քիչ բացառութեամբ, տարօրինապէս տգէտ են, շատերը սխալ ուղղագրութեան մը հանոններուն խի անհմուտ, հետեւաբար անկարող ուսուցանելու բազմակողմանի ծրագրի մը առարկաները։ Յարգելի մանկավարժութիւն ինքն ալ ընդունած ըլլալով այս ճշմարտութիւնը՝ դարմանը գտած ըլլալ կը կարծէ կիրականօրեայ լսարանի մը հաստատութեամբ, ուր վարժութիւնները նախ ուսանին իրենց պէտք եղածը եւ յետոյ ուսուցանեն։ Այս մէթոտը գործնական չէ, անոր համար որ կիրականօրեայ լսարանին մէջ շաբաթը մէկ անգամ քանի մը ժամ դասախօսութիւն այնպիսի վարժութիւններու համար որ գրեթէ բնաւ բան չեն գիտեր, երբէք բաւա-

կան չէ իրենց պէտքին . շատ ու շատ տարիներ շարունակելու են հոն որպէս զի քիչ մը բան յաջողին սորվիլ : Տեսէք . աշակերտներ քօլէժի կանոնաւոր շրջանը կ'աւարտեն տարիներու աշխատութեամբ եւ անկէ ետքը փորձառութիւն ալ պիտի միացնեն իրենց հմտութեան՝ որպէս զի կարենան օգտակարապէս ուսուցանել տարրական նախակրթարանի մը մէջ : Ինչպէ՞ս կուզէք որ շարժւի մէկ անգամ քանի մը հարեւանցի դասախօսութիւն քիչ ժամանակէն արտադրեն այնչափ՝ որչափ տարիներու յամառ աշխատութիւնը : Ասոր դէմ առարկութիւն չէ ըսել թէ , մեր էրիկ մարդ ուսուցիչները բոլորն ալ երկրորդական վարժա . աններէ (քօլէժներէ) ելած չեն , անոնց մէջ պարզ նախակրթարաններէ ելլողներ ալ կան : Նախ ընդունինք որ մեր ուսուցիչներուն մէջ հետզհետէ սկսած են շատնալ կեդրոնականի , Պէրպէրեանի , Լիսէի , Բօպէրթի , Ճեմարանի եւ Սանասարեանի շրջանաւարտները , մինչդեռ այդ վարժարաններու համապատասխան աղջկանց բարձրագոյն նախակրթարան մը անգամ չունինք , ասկէ զատ նոյն իսկ պարզ նախակրթարանէ մը ելլող ուսուցչին եւ ուսուցչուհիին մէջ ահագին տարբերութիւն կայ . մինչ առաջինը ինքնօգնութեամբ հետզհետէ իր հմտութեան պաշարը կ'աւելցնէ՝ կին ուսուցիչը ընդհանրապէս երբէք այդ բանին հետամուտ չէ եղած եւ այս տեսակէտով միշտ աւելի ստորին դիրք մը կը դրուէ քան թէ էրիկ մարդ ուսուցիչը : Ուստի եւ հմտութեան տեսակէտով ալ կին ուսուցիչները երբէք յարմարութիւն չունին մեր մանչ տղաքներուն նախակրթարաններուն մէջ պաշտօնավարելու :

Գ . — Կը մնայ երրորդ կէտը , այսինքն աշակերտը հրահանգել կանոնաւորութեան , մաքրութեան եւ բարեկրթութեան շաւղին մէջ : Չեմ ըսեր թէ վարժուհի մը անընդունակ է այսչափը կատարելու , բայց ո՞չ ապաքէն էրիկ մարդ ուսուցիչ մըն ալ կարող է նոյնը ընել , մանաւանդ թէ , դաստիարակութեան ամենէն գլխաւոր կէտերն անտեսելով , իրաւունք ունինք այսչափ քիչ բանի փոխարէն բոլոր արական նախակրթարանները կրնան յանձնել : — Ինչո՞ւ ուրեմն յուզել կրթական այսօրինակ մենաշնորհ մը . . . :

Հ Պ Ա Ր Տ Ն Ե Ր Ը

Ա.

Հալարտ էին երկուքն ալ, հալարտ՝ իրենց մեծ հողիններուն ազնուութենէն որ բարձր կը բռնէր անոնց գլուխը, եւ անոնց սեւ, անուշ աչքերուն թարթիչները կը մօտեցնէր սէգ նայուածքի մը համար:

Միեւնոյնն էր իրենց քալուածքին ձեւը, բարձրագլուխ ու վեհաշարժ, մարմինը չիպ չիտակ, երբեմն երբեմն միայն իրենց գլուխը դարձնելով ամփոփելու համար չորս դին խրոխտ նայուածքի մը մէջ:

Եւ իրենց աչքերը որոնք վայրկեան մը բանի մը սեւեռած չէին մնար, իրարու սրտերուն խորը իջած ու սիրած էին զիրար:

Բ.

Տասնըութը տարու էր Նշան, ու Գոհարիկ՝ տասնըվեց:

Միեւնոյն գիւղն էին, ու շատ անգամ երբ իրար կը հանդիպէին, իրենց սէրը չմատնելու համար իրարու՝ իսկոյն անդին կը դարձնէին գլուխնին, երկու սրդողածներու պէս:

Եւ սակայն, Գոհարիկին անունին՝ սիրով հրդեհուած արձակ ու ոտանաւոր անհատնում էջեր լեցուցած էր Նշան, ու Գոհարիկ ամբողջ զիշերներ լուսցուցած էր Նշանին վրայ մտածելով:

Գիտէին թէ ուր կրնային զիրար տեսնել, ու երբ սըրտերնին յուզումով լեցուն՝ հեռուէն նշմարէին, մէկդի կը դարձնէին իրենց աչքերը, ու չնայած կանցնէին:

Գ.

Այսպէս ապրեցան ամբողջ տարի մը, իրենց սրտին մէջ իրարու համար խոր պաշտամունքով մը, զոր չը յայտնելու հաստատ որոշումը տուած էին:

Բայց ամուսնանալու տարիքին մէջն էր Գոհարիկ:

Երիտասարդ մը անոր ձեռքը ուղեց . ծնողքը հաւանութիւն տուին ու միայն Գոհարիկին « այո » ն կը մնար :

— Ձէ՛, ըսաւ Գոհարիկ :

Ի զո՛ւր ամբողջ ժամերով զինքը համոզելու աշխատեցան , փեսացուին լաւ լաւ յատկութիւնները պարզեցին անոր առջեւ :

— Ձեմ ուղեր :

— Ինչո՞ւ : Ուրեմն ուրիշ մէկը կը սիրես : Ըսէ՛ , անունը տո՛ւր , տեսնենք ո՞վ է . կարելի է որ անոր կուտանք քեզի :

— Մէկը չեմ սիրեր , չեմ ուղեր :

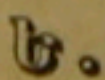
Շատ օր , առտուընէ մինչեւ իրիկուն , իր սենեակը փակուած կը մնար , մտքով ու սրտով նշանին սիրուն անձնատուր : Ձեռքը կուրծքին վրայ կը սեղմէր լաւ եւս զգալու համար սրտին տրուիւր , աչուըները կը գոցէր , լաւ եւս տեսնելու համար անոր պատկերը , ու երբ դէմը կը գտնէր զայն , աչքերուն հալարտ ու անուշ նայուածքովը , ու բարձր հասակին խրոխտ դիրքովը՝ իր շրթունքներուն ուժգին սեղմումովն օղին մէջ համբոյր մը կը թռցնէր , ու միջոցին մէջէն թեւերովը կուրծքին վրայ կը քաշէր , կը սեղմէր իր սիրականին աննիւթ մարմինը :

Մտիկ չըրաւ ոչ մէկուն խօսքին որ իր օրէ օր նիհարնալը մատնանիչ կընէին :

Ի նչ փոյթ առիկա :

Կը նիհարնար , երեսը կը դեղնէր տակաւ , շրթունքներուն կարմիրը կը տժգունէր , ու խորը մնացած սեւ աչքերը կըրակներու մոխրացումին ցոլքը ունէին :

Ատոնց ամենուն մէջ կը պահէր սակայն . իր հալարտ ձեւը , որ ատոնք ամէնը կարծես կ'արհամարհէր :

Առտուընէ մինչեւ իրիկուն , իր դործատեղիին մէջ , հարիւր հեղ կը յիշէր Գոհարիկին դէմքը , ու ամէն անգամ մէկ քանի վայրկեան երազուն մնալէ ետք , կը ցնցուէր յանկարծ՝ թյգ երազէն արթննալուն յայտնի դժգոհանքովը :

Այն ատեն գրպանէն ծրարով թուղթերը կը հանէր, ուր իր սէրը կը գտնէր անդրադարձած, ու բանալով նորէն ու նորէն կը կարդար:

Անոր վրայ մտածելը մենամուտութիւն մը դարձած էր իրեն. եւ շատ անգամ, իր հաշիւներովը զբաղած միջոցին, յանկարծ չէր գիտեր ուրկէ աչքին առջեւ կը բարձրանար Գոհարիկին պատկերը:

Հիմակ ամիսէ մը աւելի էր որ չէր տեսած զանիկա. արդէն երբեք չէր անցներ անոր տունին առջեւէն: Ու կիրակի օրերը երբ չէր գտներ զանիկա իրենց գիւղին զբօսավայրին մէջ, ինչպէս երբեմն երբեմն կը պատահէր, սրտին խորէն կը մրմնջէր.

— Ա՛հ, չար բաղդը . . .

Զ.

Եւ իրեններուն մէջտեղ որ արցունքոտ աչքով շրջապատած էին իր կուսական սպիտակ մահճակալը, Գոհարիկ այնչափ հիւժած էր ու ճերմակ որ իր սաւաններուն ու բարձերուն հետ կը շփոթուէր. հոգեվարքի մրմունջին մէջ քիչ քիչ կը վերանար:

Այն պահուն ուր իր կուրծքին տակ մնացած մաս մը շունչը կը թռէր, կը փախէր իրմէ, շրթունքները բացուեցան, յետոյ իրար դպան եւ վերջին բացուածքի մը մէջ մնացին:

Անլսելի բառ մը տարածուած մնաց շրթունքներուն վրայ . . .:

Է.

Իրիկունը, յուղարկաւորութենէն ետք, երբ օրը իր սուգի քօղը կը կախէր երկնքէն վար՝ Նշան դողդղացող քայլերով գերեզմանատուն ուղղուեցաւ:

Գտաւ ծաղիկներու տակ ծածկուած թարմ գերեզմանը:

Ուժգին թափով մը ծունկի նետուեցաւ անոր քով: Յետոյ մէկդի ըրաւ ամէն պսակները, ու երկու թեւովը գերեզմանին յոյր մարմինը շղթայեց:

Չճնչելու, անոր մարմինը չցաւցնելու զգուշութիւնով մը, հազիւ անձը կը դպցնէր հողին:

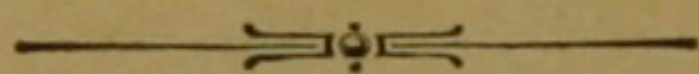
Գլուխը կը ծռէր, կը համբուրէր, վեր կ'առնէր, նորէ
կը համբուրէր, ու այդ համբոյրներուն մէջ հողէն իր ար-
ցունքներուն աղի համը կը ծծէր :

Ամբողջ գիշերը հոն անցուց : Մերթ անոր քովը կը նըս-
տէր, աչքերը հողին ծակտիքներէն ներս յառած, դիմախո-
սելով իր հոն պառկած սիրականին ու իր անվերջ հեծկլտուք-
ներուն մէջ, շատ հեղ կը կրկնէ .

— Գոհարիկս, ո՞վ սիրեցիր արդեօք :

Յետոյ, պահ մը մտիկ կ'ընէր ծառերու ճիւղերուն խար-
շափիւնը, հոգին ականջներուն մէջ դրած, անոնց մրմնջած
բառերը հասկնալու ջանքով . . . :

ՍՈՒՐԷՆ ՏԻՐԱՆԵԱՆ

ՁԻ ՎԵՐՋԻՆՆ ԷՐ ԱՅՆ . . .

Ամեն իրիկուն երկնից կամարին
Լոյսերն դիտէի փայլուն ու պայծառ
Գիշեր մը տըխուր դողով մարմադին,
Անկիւնի մը սեւ նայեցայ անծայր.
Ուսկից ասուպ մը թռաւ ու գնաց.
Դեռ յիշեմ ասուպն անհետ, միգամած,
. . . Ձի վերջինն էր այն

Տասներկուերորդ գարունս էր անի,
Ուր կեանքըս անվիշտ էր դեռ ու անխառն,
Ուր անմեղուծիւնն էր ինձ հովանի
Ուր ըմպած չէի պատրանքը մուծ, դառն,
Օ՛հ, դեռ կը պաշտեմ գարուն այն տարին,
Որ ծիծաղն ունէր, թռչնոց անտառին
Ձի վերջինն էր այն

Շատ երգեր եկան ցնցել իմ հոգին
Անցեալի մը մէջ մուծ անյիշատակ
Սիրտըս շոյեցին շեշտով կաթոգին,

. . . Բայց երգ մը կ'երգէ հիմայ լանջքիս տակ .
 Զոր դեռ չի մոռցայ , յիշեմ ամեն օր .
 Զեմ մոռնար սիրոյս երգը մենաւոր

Զի վերջինն էր այն :

Սնուշ և ամբիժ շրթներս մատաղ
 Դըպան շատ անգամ աղւոր շրթներու ,
 Ու սիրտըս թրթռաց սիրոյ տակ նուաղ ,
 Այլ համբոյրն , որ գիս կը մղէ հեռու ,
 Անվերջ երազին , մայրիս գորովի
 Համբոյր , էր . . Եւ միշտ անոր ծարազի ,

Զի վերջինն էր այն :

Շատ գիշերներ անցուցինք մէկտեղ
 Մերթ երազեցինք մինչեւ արշալոյս ,
 Ծաղիկ ու ծիծաղ հիւսեցինք անմեղ ,
 Լացով կապուեցաւ հոգիդ իմ հոգւոյս .
 Սակայն այս գիշեր անամպ յուսալից
 Նոր սեւ մը քաշէ , պատանք խաւարի ,
 Կեանքիս , որ ալ մաս չունի՝ երեկից ,
 Կ'ուզեմ որ գիշերն յաւերժ երկարի

Զի վերջինն էր այն :

Զէ՛ , վերջին չէ այն , դեռ ասկէց անդին
 Գիշեր մը կայ սեւ , ուր հովը կերգէ ,
 Ուր լուսինը ջահ կըլլայ անդունդին .
 Գիշեր մը ազատ ցաւէ ու վերքէ ,
 Հոնտեղ միասին , լըռիկ յաւիտեան
 Ամեն մէկերնիս փոսի մը մէջ խոր ,
 Անլոյս , ծալքին մէջ մահին ,
 Ուր սպասումը հատնի՝ ահաւոր ,
 Հոնտեղ պիտ' հետեւինք քունովն խաւարի
 Առանց սպասման ուրիշ գիշերի .

Զի վերջինն է այն :

ՌՈՒԲԷՆ ՈՐԲԵՐԵԱՆ

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ր Դ Ա Կ Ա Ն Բ Ա Ր Ք

Գ Ե Ր Ա Գ Ո Յ Ն Ն Ե Ր Ո Ւ Մ Ը

— Թիւթիւնճի՛, սիկարա քէհատը՛, քա՛վ քիւլրիթ :

Հիմակ հազիւ տասերկու տարու կայ Ռափիկ . երկու տարի առաջ մեծ հայրը թեւէն բռներ ու դպրոցէն դուրս հաներ էր՝ սա տրամաբանական շարժառիթը նետելով թոռանը երեսին. « Ծօ՛, ուսմունքը մուսմունքը փուլ մը չըներ, հացերնուս փարան հանելու նայինք . հայտէ նայիմ, հի՛շտ, առ սա խուժին : »

Ու Ռափիկ կէս մէթը երկայնութեամբ, քառորդ մէթը աշնութեամբ եւ հինգ մատ բարձրութեամբ տուփ մը կախեր էր ճիտէն վար, որուն մէջ կային ծխախոտի զանազան մեծութեամբ տուփեր, սիկառի թուղթի թերթիկներ ու լուցկիի տուփեր, զորս սլարտաւոր էր փողոցէ փողոց պտըտցունել, իր մանկային սուր, կերկերահունչ ձայնովը դռնէն լսուի :

— Թիւթիւնճի՛. սիկառա քէհատը՛, քաւ քիւլրիթ :

Մեծ հայրը նախ իր խռպոտ ձայնովը կրկներ էր այս բացագանչութիւնը, մէկ քանի անգամ, եւ մէկ քանի աստակներ ալ գործնականապէս աղբելով Ռափիկի մտային ու ձայնային լարերուն վրայ, հիմակ կազմած էին սոյն եղանակաւոր, ելեւէջող, երբեմն մեղանուշ, երբեմն սրագոշ բացագանչութիւնը, որուն արձագանդը կը թնդար փողոցներուն մէջ, առտուընէ մինչեւ իրիկուն, ամառ ձմեռ, ձիւնին ու անձրեւին, մերթ սոխակի մը դայլայլին տալաւորութիւնը թողնելով, մերթ տխրահունչ վայոցը յիշեցնելով սգատեսիլ բուին :

Խարխուլ ուղորմելի սենեակը, ուր մեծ հայր ու թոռ կապրէին՝ փլիլած տան մը գետնայարկին կրծող խոնաւութեանը մէջ, ուշագրաւ էր իր ներքին կարգ ու սարդովը : Յաճկեկ բազմոցի մը անկիւնը, կորաքամակ ու ծերուկ մարդ մը նստած էր, երկայն սեւ վերարկուի մը մէջ պահած իր ոսկրոտ մարմինը, որուն մէկ մասն անշարժութեան դառա-

պարտուած էր: Վշտալից տարիներ քանդակագործի մը հեր-
իւնին նրբանքովը՝ ակօսներ փորփրած էին անոր երեսին
լերկ մաշկին վրայ, անողոք ոլորքներով ու առէջքներով, ճակ-
տէն մինչեւ վիզը:

Ռափիկին մեծ հայրն էր այս մարդը: Դէմքին դաժան
ու խեռ արտայայտութիւնը, մորթին փոթերէն շեշտուելով,
ահարկու տալաւորութիւն մը կը թողուր: Պղտոր ապակիներով
ու ժանգոտած շրջանակներով ոլորմելի ականոց մը ոսկրացից
քիթին վրայ կը հանգչէր՝ միշտ, աչքն անքըթիթ յառած
լուցկիի տուփերու խառնիխուռն զանգուածի մը վրայ, որոց
մէջ շարունակ կը պտըտէին իր չոր ու ծռմուկած մատները,
լեցուն տուփերէն գողնալով՝ ու պարապները լեցունելով: Իր
ճիշդ քովը, գետնին վրայ կը պառկէր երկայն սեւ գաւազան
մը, որ իր անթացուպն էր, եւ ի հարկին, իր ահարկու զէն-
քը, որուն յատկութիւնները խղճի մտօք սերտած էր փոքրիկ
Ռափիկը:

Ուրիշ մանր մունր առարկաներ ալ կը գտնուէին այդ
դարչահոտ խուցին մէջ. երկու երեք մրոտած փոքր սաներ,
կրակարան մը, որմաղարանի մը մէջ կանթեղ մը, մէկ երկու
պնակներ, հին դեղնած Սաղմոս մը եւայլն:

Տախտակամածը ծածկուած էր եղի ու կերակուրի թափ-
թիուքներու ահագին արատներով: Երկու պատուհաններուն
ապակիները կ'երեւային՝ փտած հաթռտած վարագոյրներու
մէջէ, աղտոտ ու փոշիաթաթաւ: Այդ դարչելի խուցին մէջ
թափանցող նուաղկոտ լոյսը թախծկոտ տխրութիւն մը կը
ցանէր հոն, առարկաներու գիծերը տարտղնելով, իրար
խառնելով, ու սրտամորմոք ամբողջութիւն մը արտադրելով:
Ու այս ամենուն մէջ, շարժուն միակ բանը, բազմոցի մթազ-
գած ծերուկին երկար, ոսկրոտ մատները որք դողդոջուն
գիծեր ու շրջաններ կը ձեւացնէին օդին մէջ, լուցկիի տու-
փերուն մէկէն միւսին երթալով շարունակ, լուցկիի կոյտեր
կազմելով՝ պարապ տուփերուն համար, որոնք իր բացէն չա-
հը կը ներկայացնէին, եւ որոց վրայ կը յառին իր մթաշող
խաժ աչուրները, թաւաստեւ սպիտակախառն յօնքերուն
տակէն:

Հաճի Մարտիրոս կսկիծ տեսած մարդ էր. զաւակներ ու

թոռներ թաղած էր, հաստաբուն կաղնիի սկս մինակ ինք
անխախտ մնալով այն մահաբոյր քամիներուն դէմ որոնք
բիրտ ուժգնութեամբ առեր տարեր էին իր « ճկերները »,
հետզհետէ պարապութիւն բերելով իր շուրջը, խեղճութիւն
սփռելով:

Եւ կակիծը՝ ալ կարծրացնելով այդ ծերացած, դառնացած
սիրտը, անտարբերութիւն, սոսկալի անզգածութիւն առաջ
բերեր էր: Ալ մահուան աւերներէն բնաւ սոսկում չունէր հի-
մակ, ամեն բան եղած լմնացած էր. ինքը կը մնար ու իր Ռա-
փիկ թոռը, որուն գոյութիւնը միմիայն անոր համար կարե-
ւոր էր իրեն, վասնզի անոր աշխատանքին արդիւնքովը կապ-
րէր, ինք աւելի գոհ կ'ըլլար, եթէ այն ալ մեռնէր: Կը
կարծէր որ իրեն կը յիշեցնէր իր բոլորովին անհետացած
դէմքերը, ու երբ մէջտեղէն վերնար տղան, հաճի Մարտիրոս
պիտի ըսէր թէ ասանկ եկած է աշխարհքի վրայ, միս մինակ,
ու ասանկ պիտի երթայ:

Իր կեանքը ամբողջովին կեդրոնացած էր լուցկիներու,
սիկառի թուղթերու եւ ծխախոտի տուփերու մէջ, զորս առ-
տուրնէ մինչեւ իրիկուն մատներուն մէջէն կանցունէր շոյելով
փայփայելով ու շտկրտելով անընդհատ, իր միտքն յոգնե-
ցունելով միայն այն ապօրէն միջոցներուն վրայ որոնցմով
կրնար աւելորդ շահ մը ընել:

Տարի մը առաջ, երբ իրիկուն մը կռուփի հարուածներ
կ'իջեցունէր փոքրիկ Ռափիկին, յանկարծ թուլութիւն մը զգա-
ցեր էր ձախ կողմին վրայ, ու մասնակի անգամալուծութիւն
մը անզգայացուցեր էր իր ձախ ոտքն ու ձեռքը: Բազուկը
մասամբ առողջացեր էր, բայց ձախ սրունքը նոյնը կը մնար
միշտ, ու այս պատճառով խուցին մէջ մտեր էր այն խոշոր
անթացուպը, որ ճշմարիտ պատուհաս մըն էր եղած Ռափիկի
զվարէն:

Մութը կը կոխէր, նոյեմբերի ցրտախառն այն մութը որ
մռայլով ու թախծութեամբ շինուած է: Հաճի Մարտիրոս
ակնոցը հաներ էր, ու իր սղտոր աչքերովը փողոցը կը դի-
տէր, երբեմն քիթին տակէն մրմռալով.

— Աս լակո՞տը վուր մնաց, ա՛խ, էյէր նորէն պակաս է նէ...

Ու աջ ձեռքովը անթացուպը կը շոյէր, դէմքի աղէտալի ծամածռումով մը:

Յանկարծ ծերունին վեր առաւ դուռը, որսի շան մը պէս ականջները տնկելով, երիկնամուտի յարածուն հանդարտութեան մէջէն հեռաւոր սրագոյ ձայնի մը արձագանգը լսուեցաւ:

— . . . քեհատը, քիսրի'թ . . .

Ծերունիին նուաղկոտ աչքերուն մէջ շողիւն մը վայլեցաւ ու անմիջապէս մարեցաւ:

— Ան է, մրմռաց ու դողդոջ ձեռքովը շօշափեց իր անթացուպը, որ անորոշ կերպով կուրուագծուէր սենեկին մութ յատակին վրայ:

Մէկ քանի վայրկեան ետքը խարխուլ դրան բացուիլը կը լսուէր ու ծերունիին նստած սենեկին սեմին վրայ երեւան կուգար, զգոյշ ու վախկոտ շարժումներով, փոքր մարմինը Ռափիիին, վիզէն կախուած ունենալով իր քառակուսի տուփը:

Հազիւ երեւցած էր, ծերունին խղիւղկ ձայնով մը պոռաց:

— Ծօ Ռափիկ, ինչո՞ւ ուշ մնացիր:

Տղան վարանեցաւ, դողաց, շուրթերը շարժեց ու կմկմաց:

— Տիտէ, միւշտէրի էլաւ . . .

— Վա՛յ, բէք աղէկ, հոս պեր նայիմ, ի՞նչ ծախեցիր. . .

Ռափիկ, քիչ մը քաջասրտուած, յառաջացաւ մինչեւ ծերունիին ցած բազմոցին առջեւ ու վիզէն հանեց տուփին կապը:

Դաժան ծերուէր «Սա խանութիլը վառէ» պոռաց, մինչ իր դողդոջ մատներն արդէն սկսած էին առ խարխաւ շօշափել տուփին մէջ գտնուածները, ու քիթին տակէն կը մռլտար:

— Մէկ, էրկուք, իրեք . . .

Ռափիկ վազեց որմագարանին մէջէն առաւ կանթեղը, սրտադողով վառեց զայն ու բերաւ դրաւ մեծ հօրը մօտ, բազմոցին վրայ: Կանթեղն սկսաւ պլալլալ, իր գորշ կարմիր բոցէն արձկելով իւղոտ ծուխ մը, որ ցած ձեղունը կերկարէր մինչեւ, ու երբեմն իր տատանումներուն մէջ չկրնալով ուղղակի վեր ելլել՝ ծերունիին ձակատը կը մրոտէր: Գարշ հոտ մը սկսաւ տարածուիլ սենեկին մէջ:

Հիմակ հաճի Մարտիրոսի կռնակը կըրցած էր տուփին վրայ, ականոցով զինուած աչքերը սոսկալի սեւեռումով կը

դիտէին լուցկիի, ծխախոտի տուփերն ու թուղթի թերթիկները, զորս աջ ձեռքին դողացող աղտոտ մատներովը կը համրէր, բաղդատելով զանոնք դեղնած թուղթի կտորի մը վրայ երեւցող ծուռիկ մուռիկ թուանշաններու հետ: Քիչ մը անդեօք կեցած էր Ռափիկ, աչքերը սարսափի բուռն արտայայտութեամբ մը յառած տուփին վրայ, շուրթերը սարսռուն, վերահաս փոթորիկի մը սոսկումներովն համակ: Ծերունին, անյողդողդէ, աշխարհքէն անգիտակ, իր կենսական գործին քննութեանը փաթթուած հոգւով մարմնով, ձայն ձուն չէր հաներ, կանթեղին երերուն անխայլ լուսին մէջ աշխատելով, որուն սեւ ծուխը երբեմն իր ձերմակ լերկ գանկը կը լզուրդատէր: Յանկարծ վեր առաւ զլուխը, ձեռքերը դուրս հանեց տուփէն, եւ ըսաւ.

— Ծախածներուդ փարան . . .

Ռափիկ դողաց, ձեռքը իր բաճկոնակին գրպանը խոթեց ու շատ մը մանրուք դրամներ դուրս հանելով՝ թափեց բազմոցին վրայ. ծերունին, սովալլուկ դայլի մը պէս որ իր ձանկերը կը նետէ որսին վրայ, յափշտակեց առաւ դրամները եւ սկսաւ համրել իր կոշկոռոտ ափին մէջ:

Այդ միջոցին խեղճ Ռափիկին երեսը նայողը անպատճառ մեռած պիտի կարծէր զայն. չէր դողար, մարմինը սառած էր կարծես ու դէմքը դիակի դոյն:

Եւ մէկէն ի մէկ բան մը տեղի ունեցաւ սենեակին մէջ, անգութ, արտաճմլիկ բան մը. կանթեղին ծխարձակ բոցը ալ շարունակ կը տատանէր խօլ շարժումներով. հաճի Մարտիրոս իր տեղը չէր. հիմակ անոր հուժկու հասակը կը ցցուէր սենեկին մէջ, աչքերը բոցարձակ, ձերմակ մազերը գանկին վրայ խառնամառն, ու սեւ, ահարկու անթացուալն իր ձեռքերուն մէջ, որ կելլէր կիջնէր կայծակի սլացումներով, ամեն մէկ էջքին չոր աղմուկ մը եւ սրտակտուր ճիչ մը հանելով, որ կ'երկարածգուէր մինչեւ յաջորդ հարուածը, նորէն արձկուելու համար աւելի բարձր, աւելի աղէկտուր:

Հաճի Մարտիրոս իր թուրը կը ծեծէր: Տուփ մը լուցկի եւ տուփ մը ծխախոտ պակաս էին, անշուշտ չարաճճի ստամբակը ծախած էր զանոնք եւ ստակովը պտուղ դնած ու կերած էր. մեծագոյն ոճիրը ընչեղ ծերունիին համար, եւ այս

քանի՞երորդ անգամն էր . երկու երեք օրն հեղ մը այս յանցանքը կը դործէր Ռափիկ , ամենեւին չուղղուելով կերած սոսկալի ծեծերէն , ու երթալով ծերունին կը կատողէր , կը սաստկացունէր իր հարուածները , օր մը եւ գիշեր մը անօթի կը ձգէր տղան եւ սակայն չէր կրնար առաջքն առնել այդ աղէտին :

Եւ խեղճ տղան ճգիկ ճգիկ գալով կը պոռչտար .

— Աման տէտէ . . . օտկդ պագնեմ , տէտէ . . . էս չառի . . . էս չկոխծայ . . .

— Պիտի սաստկուցունեմ քեզի , շան լակոտ . . . կը խորգար ծերունին յուզումէն խղիւղած ձայնով :

Բայց խոնջէնքը եկաւ կասեցուց հաճի Մարտիրոսին ախտավարակ ձեռքը , սլատին կրթնած կը հեւար կուրծքի խժլտացող ելեւէջով մը , ձեռքերը , երկու կողմէն կախուած , կը դողդղային , մինչ Ռափիկ , ահաւոր հարուածներէն խորտակուած , գետնին վրայ կը փռուէր , ցաւագին հեծիւններ արձկելով :

Ու կանթեղը խօլակերպ շարժումներէն հանդարտած թուխ բոցը կարճակէր չիպ չիտակ՝ մուխի գալարներ ղրկելով օդին մէջ դէպի ձեղունը , կէս մութի մէջ թաղելով երկու թշուառ արարածները , Ջըքսալընի անշուք այդ անկիւնը , խարխիլիկ տան մը խոնաւ , մութ գետնայարկին մէջ :

Ծերունիին մոլորագին ակնարկը , դիւային շարժումներով , կը պճլտար տոգոյն լուսին մէջ , գառադեղի վանդակին ծակերէն երեւցող անօթի վագրի մը բոցափայլ աչքերուն հանգունակ :

Բայց յուզումն սկսաւ անցնիլ , թունդ ելած ջիղերը հանդարտեցան , ու գետնէն առնելով անթացուսը՝ կաղն ի կաղ մինչեւ բազմոցը գնաց ու դիակի մը ծանրութեամբ ինկաւ անոր վրայ՝ քիթին տակէն մուտալով .

— Մեկալներուն պէս տո՛ւն ինչու չսաստկեցար , ան ատենը հաց չէի կրնար ուտելու՝ էս ալ կը սասկէի :

Կէս ժամ ետքը , կանթեղին սեւ մուրն աւելի երկնցած էր ու զազիր հոտն աւելի սաստկացած . հաճի Մարտիրոսին հերախուիւ գլուխը բարձն ի վար ինկած էր հիմակ , դիմագծերու ահարկու ծռմուկումով մը բերանը չափազանց լաց , կմախքի մը ցուրտ երախին նման , ու քանի շընչառու-

Թիւնը ուժգին հեւքով մը դուրս ելլէր իր հիւանդ սիրտէն, երկար գիծ մը կիջնէր կանթեղին մթադոյն բոցէն լուսաւորուելով:

Անդին, իւզոտ տախտակամածին վրայ, կը ստուերարկուէր փոքր նիհար մարմինը Ռափիկին որ մուշ մուշ կը քնանար անմեղի քունով, երեսը, հակառակ քաշած թշուառութեանը, սիրուն եւ հաճոյսովի:

Եւ երկու հանդիպակաց պատերուն վրայ հիմակ անոնց ստուերներն ալ կը խաղային քմիւտ գիծերով, այլանդակ կոտորածքներով ու երկարած գումներով. ծերունիին գլուխը, իր անդնդային երախին հետ մինչեւ ձեղունը կը բարձրանար ամեն բան կուլ տալու ահռելի թափով մը, ու յանկարծ վար կը թաւալէր կանթեղին մէկ փոքր շարժումէն, ու մերթ կերթար մինչեւ իսկ կը խառնուէր Ռափիկին շուքին հետ, որ վտիտ ու բարակ գիծերովը անհետ կ'ըլլար անոր տակ:

Չըքսալըն հանդարտ էր, ծանրաթախիծ հանդարտութիւն մը որ ճիշդ հակապատկերն է ցորեկի թշուառութեան եռացող ժխորին: Գիշերապահը ճոկանովը կը տոփէր գետինը, եւ շուն մը, հեռաւոր փողոցէ մը, սուր կաղկանձ մը կ'արձակէր:

*
* *

Թիւթիւնճի', սիկառա քեհատը, քիպրի'թ . . .

Այս տխրահունչ վայոցը կը լսուէր դարձեալ փողոցներուն մէջ, փոքրիկ Ռափիկին յաւիտենական ձայնարկութիւնը որուն զուարթ ու կայտառ շեշտը քիչ քիչ տեղի կուտար լալագին եղանակի մը, հեծկլտուքներէ ու հառաչներէ պատըռտուած կոկորդէ մը դուրս թռչելով: Մանաւանդ առտունները, երբ բնութիւնը դեռ բոլորովին չէ արթնցած իր մթաւ ստուեր թմրութենէն, Ռափիկ, առջի գիշերուան դաւազանի հարուածներուն քայքայո՛ւ աղդեցութենէն ընկճուած ու տըխրահամակ, դրեթէ լալահառաչ կը հանէր իր ձայնը, ոսկորներուն մէջ զգալով դեռ կծու ցաւ մը եւ իր մոնկային երեւակայութեան մէջ հրաշէկ երկաթներու սկս ցցուած տեսնելով հազարաւոր անթացուպեր որք պատրաստ էին իր ճըղճիմ մարմնոյն վրայ ելլել իջնելու անխնայ, ջախջախիչ:

Բայց երբ արեւը կը ծփար երկինքին կապոյտ յատակին վրայ, երբ ոգեւորութիւնը կը տիրէր փողոցներուն մէջ ու Ռափիկ կը սկսէր առուծախ ընել, իր դեղնած դէմքը վառ երեւոյթ մը կը ստանար, նուաղկոտ աչքերը կը բոցաւառէին ու իր կայտուիկ ու չարածճի հասակը կը պտըտցունէր փողոցէ փողոց, իր երկարածիգ ու զուարթ կանչն արձկելով. — Թիւթիւնճի՛ :

Ու ցորեկները, հակառակ իր մեծ հօր խիստ պատուէրներուն, սովորութիւն ըրած էր փողոցի մը մէջ վար դնել իր տուփն, ու հասակակից տղաքներու հետ զանազան խաղեր խաղալ: Երբեմն ժամէն աւելի հոն կը մնար, տղայութեան անսանձ բնազդին համակերպելով. բայց մէկէն ի մէկ, յեղակարծ վերյուշումով մը որ պողպատէ դանակի պէս կը կտրէր կանցներ իր էութենէն, կը մտաբերէր առջի դիշերուան ահաւոր տեսարանը, կը տեսներ տէտէին դժոխային դէմքը, ու ինքզինքին դալով կը թողնէր խաղ դրօսանք, կառնէր ճիտը կ'անցունէր տուփին չուանը ու աճապարանքով կը հեռանար, հի' մակ անթացուպը կանակին մէջտեղին ուտելու սարսափելի զգայութեամբ մը:

Բայց դեռ այդ վերյուշումը չունեցած ու խոյս չտուած, խեղճ Ռափիկ վատ արարքի մը զոհ կերթար, որ իր մատուղ կեանքը կը ջախջախէր: Խաղին ամենէն տաք կէտին, տղաքներէն մէկը, մանրանկարը դուցէ՛ ապագայ այն մարդուն որ միշտ չարիք հասցնելու հետամուտ պիտի ըլլայ ուրիշներուն, կամացուկ մը, առանց տեսնուելու, կը սալըղէր դէպ ի Ռափիկին տուփը ու ակնթարթի մէջ բան մը կը թացունէր անկից, կամ տուփ մը լուցկի, կամ սիկառի թուղթ, կամ ծխախոտի ծրարիկ մը, ու չարութիւն մը դործած ըլլալու անդիտակից ուրախութեամբ մը համակ, կը գրպանէր զայն, Ռափիկին մեկնումէն ետք իր ընկերներուն հետ լաճներու համար այդ անարդ կողոպուտը: Եւ խեղճ տղան, դիշեր ցորեկ չարաչար յողնեցունելով հանդերձ իր տկար ուղեղը, չէր կրնար դռնել դադտնիքը այդ կործարարար անհետացումներուն: Շատ անգամ կը պատահէր որ առջի դիշերուան ձեծը սատտիկ ըլլալով, չէր ուղեր մասնակցիլ տղաքներուն դրօսանքին, եւ երբ անոնք պատճառն հարցունէին, կը բանալ

իր աղտոտ չապիկին կուրծքը եւ կը ցուցունէր տէտէին իջուցած անգութ հարուածներուն երաշխէպները վտիտ ոսկորներուն վրայ. անսիրտ չարածհինները, գործին տեղեակ, խնդալէ կը ճաթէին ու դարձեալ կը ստիպէին զայն իրենց հետ խաղալու. Ռափիկին սիրտը չէր դիմանար, վար կը դնէր անիծեալ տուփը, ու կը սկսէր վազվառել, մինչ Գարեգին, չար տղան, իր սովորութեանը համեմատ, մատները գաղտագողի կ'երկնցունէր անոր տուփին մէջ:

Ի՛նչ դժոխային սրտագողով կը պաշարուէր Ռափիկ, երբ արեւը մարը կը մտնէր եւ մութի ստուերները կը սկսէին սպրդիլ փողոցներուն մէջ. քայլը առաջ չէր երթար. իր արցունքոտ աղւորիկ աչքերը երկինք կը սեւեռէր՝ գերագոյն անյուսալի օգնութեան մը աղաչանքովն առլի. բայց վերջապէս, ուզէր չուզէր, պիտի մտնար այդ տտնջանարանը, գետնայարկի խոնավ խուցն ուր ահարկու ծերունին իրեն կը սպասէր, անթացուպը քովն առած:

Երբեմն, իր անքուն գիշերները, կատաղութեան անզօր թափեր կունենար Ռափիկ. անահնկալ ներշնչումով մը կ'երազէր գտնալ հեղինակն իր չարչարանքներուն, այն աներեւոյթ էակը որ իր տուփը կը կողոպտէր շարունակ, անխնայ. ու իր մոլեգնութեան մէջ վրէժ մը կուխտէր, անողոք, վայրագ վրէժ մը այդ անիծածին դէմ: Իր տկար բազուկներուն մէջ կուզէր խղդեւ զայն, ջախջախել գանկը, կտոր կտոր ւնել, կոխկռտել, չքացնել: Բայց, շուտով զգալով իր անզօրութիւնը, կը սկսէր յորդ արցունք թափել ու իր կարծր սնարը խածաւտել յուսահատօրէն...

*

*

*

« Զո՛ւկ, ձո՛ւկ, Ռափիկին ձուկը, կըսէր ամեն մարդ, թարմ, համով, աժան: »

Եւ իրաւունք ունէին. իր ընտրած ասպարէզին պատիւ կը բերէր կորովի, հաստաբազուկ տղան. ամենէն ընտիր, պատուական ձուկերը կը բռնէր ու լեցունելով չափեղախ մը մէջ՝ փողոցէ փողոց կը պտըտցունէր, ալ հիմակ իր հաստը ցած, մեծագոյն ձայնովը պոռակով.

— Թագէ՛ պալլըքլար . . .

Կը թուէր անոնց տեսակները, իր ամբողջութեամբը շրջուն ռեֆրան մը ընելով իր ձուկերուն, որոնց հետ յարգանքով ու փայփայանքով կը վարուէր միշտ, դիզելով զանոնք իրարու քով, զուգաչափօրէն, եւ ձուկի այդ շարքերը արծաթի փողփողումներով կը շողային արեւին տակ։ Ամենէն աւելի ինքզինքը սիրցուցած էր իր բարեսրտութեամբը, անկեղծութեամբը, հաճոյակատարութեամբը. գեղին ամենէն հարուստները անկից կը գնէին պէտք եղած ձուկը։

Շատ տարիներ անցեր էին այն ատենէն ի վեր ուր Ռափիկ, հազիւ տասներկու տարու, փողոցներուն մէջ ծխավաճառութիւն կ'ընէր, ամեն գիշեր ծեծ ուտելով տէտէէն։

Իրիկուն մը տուն գացեր էր Ռափիկ ու ապշութեամբ տեսեր էր որ տէտէն անթացուպը չի վերցուներ իրեն զարնելու, եւ անկիւնը կքած կը հեւար։ Անմիջապէս դրացիներն օգնութեան կանչեր էր, որք վազեր եկեր էին. բայց ծերունիին վախճանն հասեր էր. հազիւ ժամանակ եղեր էր քահանայ մը բերելու ու հաղորդութիւն առնել տալու մահամերձին որ, իր հուսկ յետին հառաչը չարձկած, թոթովելով ըսեր էր շուրջը գտնուողներուն.

— Ռափիկին ըսէք . . . թիւթիւն . . . չը կողնա՛յ . . .

Յաջորդ օրն իսկ Ռափիկ, ալ զգուած, մէկ կողմ նետեր էր դժոխային տուփը, լայն ու հանգիստ շունչ մը առնելով։

Ու ձկնորսութեան սկսեր էր, անդիմադրելի կոշում մը զգալով այս արհեստին։

Հիմակ իսկ որ քսան երկու քսան երեք տարու էր, երբեմն, առանձին գտնուած ատենը, մանաւանդ գիշերները անկողնին մէջ, սոսկումով կը յիշէր իր մանկութեան զարհուրելի օրերը, աչքին առջեւ կուգար տէտէին դաժան, ահարկու դէմքը, անոր աչքերուն կատաղի պճլտութիւնը երբ զինքը տեսնէր, եւ մանաւանդ, ո՛հ, մանաւանդ այն հրէ՛շ անթացուպը, որ իր մարմինը կը կործանէր, կը խոշտանգէր, իր քաշած աննկարագրելի տառապանքները, զրկանքները. հապա այն անլուծելի, անմոռանալի առեղծուածը, այն անծանօթ պատճառը որով ամեն օր իր տուփին մէջէն նիւթեր կ'անհետանային, ասիկա չէ՞ր գլխաւոր պատճառն իր թըշ-

ուառութեան ու իր շարչարանքին, եւ իր կարչնեղ ձեռքերը դեռ մոլեգնօրէն կը գոցէր այս սարազան յիշելով, որ բնաւ միաքէն չէր ելլեր, ու կուգէր իր դիմացը տեսնել վատ արարածը որ այդ անգլթութիւնը կ'ընէր իրեն, ու բզկտել զայն:

Բայց հիմակ գոհ էր իր վիճակէն, գրեթէ երջանիկ էր: Գիշերները ծովուն վրայ կ'անցունէր շատ անգամ, ձուկ որսալու համար մէկ քանի ընկերներով, ու առտուները, չափեշան գլուխը զարկած, փողոցները կ'ելլէր՝ իր ուժեղ ձայնը տարածելով:

— Թաղէ՛ սպալըքլար . . .

*

*

*

Յորեկ մըն էր, աշնան սկիզբը:

Ռափիկ ետ կը դառնար ձուկերուն մեծ մասը ծախած, սիրտը գոհ եւ ուրախ: Փողոցէ մը անցած պահուն, ուր շատ ծանօթ էր Ռափիկ, տունէ մը կանչեցին զինքը: Կարծելով որ ձուկ պիտի դնեն, վար առաւ չափեշան դրանը առջեւ ու ձեռքերը մէջքին դրած, սպասեց. դուռը կամաց մը բացուեցաւ ու կնոջ վշտայայտ, գրեթէ նոր արցունքոտած դէմք մը դուրս երկննալով՝ մեղմիւ ըսաւ.

— Ռափիկ, տղաս, քիչ մը վեր կուգաս . . . դաւակս կուզէ կոր քեզի . . . :

— Բէք ալէկ, մարիկս, կամ . . . , ըսաւ Ռափիկ ձուկերովը մէկտեղ ներս մտնելով, տղադ ի՞նչ պիտի ըսէ քի ինծի . . . :

Կինը հառաչ մը արձակեց: Պատասխան չտուաւ:

Ձկնորսը եէմէնիները հանեց ու բոսիկ ոտքերովը, կնոջմէն առաջնորդուելով վերի յարկն ելաւ, ուր սենեակ մը մտաւ:

Տխուր սրտիկեր մը պարզուեցաւ հոն իր աչքին:

Մահճակալի մը վրայ հիւանդ մը սլառկած էր կմախաձեւ. երիտասարդ մըն էր անշուշտ զոր հիւժախտը կրծած ու մահուան դուռը բերած հասուցած էր. կը հեւար: Սնարին կողմը, աթոռի մը վրայ, քահանայ մը նստած էր, ու քի-

թին տակէն բան մը կը մուտար, հոգեվարքներուն աղօթքը :

Ռափիկ ներս մտաւ վարանելով, չփոթած . իրեն ընկերացող կիներ կամաց մը անկողնին մօտենալով ըսաւ հիւանդին մեղմիւ .

— Գարեգին, զաւակս, իշտէ Ռափիկը էկաւ :

Հիւանդը, ելեքտրական ցնցում մը կրածի պէս, ամբողջ մարմնովը դողդուց, աչքերը թարթալից ու ականքներէ ճիւղով մը ըսցաւ՝ զանոնք . Ռափիկը տեսնելով իշ դէմը, սիտփանքի լայն հաւաք մը արձակեց չորցած կոկորդէն . գլխովը նշան մը ըրաւ ձկնորսին որ մօտենայ :

Ռափիկ, արմնալով զարմնալով, մօտեցաւ հիւանդին, քիչ մը յուզուած : Մահամերձը բռնեց անոր գլուխն ու իր անգոյն շուրթերն անոր ականջին տանելով կամացուկ մը ըսաւ .

— Ռափիկ, ինձի ճանչցա՞ր . . .

— Ձէ՛ :

— Սա կիտե՞ս . . . պղտիկութեանդ թիւթիւն կը ծախէիր աէ . . . ցորեկները մէկտեղ կը խաղայինք . . .

Ռափիկ դարձաւ հիւանդին երեսը նայելու, յիշատակները պրօտելով . ու կերեւայ թէ անմիջապէս մտաբերեց .

— Ծօ հա՛, Գարեգինը . . . վայ զավալը . . . ի՞նչ էլար քի . . .

— Պիտի մեռնիմ . . . ամա մեռնելէս առաջ ա՛ֆ ըրէ ըրածիս . . .

— Ի՞նչ ըրիր քի ա՛ֆ ընեմ . . .

Հիւանդին դիտանային դէմքը ցաւագին կծկում մը ունեցաւ . բռնեց նորէն Ռափիկին գլուխն ու ականջն ի վար փորտաց .

— Խուժիկդ մէջէն թիւթիւն . . . թուղթ . . . քիւրիթ կոխածողը էս էի . . . ա՛ֆ ըրէ . . .

Մռնչիւն մը արձկելով ետ նետուեցաւ Ռափիկ՝ դէմքն ահաւելի կերպով ալլայլած, տոբոյն, սեւեռաէն, դողահար :

— Վայ, տուն էիր հա՞ . . . անորէն . . .

Ու փայլակի արագութեամբ, ականթարթի մէջ յիշեց իր ամբողջ ստաւաղագին մանկութիւնը, թշուառութիւնը, շար-

չարանքները, ծեծերը, ամեն բան վերջապէս, որոց պատճառն էր, միակ պատճառն էր այդ մահամերձ հիւանդը: Ռափիկ, իր ուխտին հաւատարիմ, վեր առաւ իր ահարկու սեղմ բռունցքը՝ մէկ հարուածով ջախջախելու համար այդ անխիղճ, անագորոյն արարածը. բայց կանգ առաւ քայլ մը հեռուն. քահանան, սպիտակամօրուս ծերուկ մը, բռնած էր իր բազուկէն, ու հիւանդը կը ցուցունէր մատովը:

Հիւժախտաւորը, մահճակալին վրայ կռնկի վրայ փըռուած հիմա, աչքերը փակ, կզակը կը շարժէր միայն.

— Ա՛Ք ըրէ . . . ա՛Ք ըրէ . . . ա՛Ք ըրէ . . .

Ի՞նչ եղաւ, ի՞նչ զգաց Ռափիկ, վար ինկան իր հուժկու բազուկները, դէմքին ահարկու արտայայտութիւնը անհուն արգահատանքի մը փոխուեցաւ, թացութիւն մը շողաց աչքերուն մէջ, ու կերկեր ձայնով մը.

— Ա՛Ք ըրի . . . ախպարս . . . ա՛Ք ըրի, ըսաւ ու խենդի պէս դուրս վազեց սենեկին դուռնէն, գահավիժօրէն վար իջաւ, եէմէնիները ոտքն անցուց եւ չավէլան գլուխը զարնելով, փողոց նետուեցաւ, իր կակիծին ու ահուկի տագնապին մէջ սա հին, վաղեմի բացադանչութիւնն արձկեցով.

— Թիւթիւնձի՛ . . . սիկառա քեհատը . . . քիպրիթ . . .

Դրացիները, որք պատուհանն էին, շատ խնդացին Ռափիկին այս անուշ կատակին վրայ:

ԵՐ ՈՒ Ա Ն Դ

ԲԱՐԵԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ

ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Ուսումնական խորհուրդը փափկանկատ հոգածութեամբ մը պատրաստեց կազմական կանոնադիրը, որուն համեմատ հայոց դպրոցներու մէջ դասարանական բաժանումները կարգադրուեցան եւ ուսուցման եղանակները նորագոյն դրութեամբ յարգարուեցան. աղէ՛կ: Ուսուցչական ժողովներ դումարուեցան, դաստիարակութեան մէթոտները քննելու եւ կարգ մը դպրոցական

խնդիրներ, որք քիչ մը շփոթ վիճակ ունէին, պարզաբանելու համար. աղէ՛կ : Քննիչ յանձնաժողով կազմուեցաւ, վկայական տալու համար մեր նախակրթարաններէ շրջանաւարտներուն, խիստ քննութենէ մը անցընելէ ետք զանոնք : Դեռ դպրոցական ուրիշ բաներ ալ եղան կարծեմ, կամ ըլլալու վրայ են՝ որպէս զի մեր վարժարաններուն մէջ ուսուցման ծրագիրները հեշտիւ մարտի ըլլան. ասոնց ամենն ալ աղէկ, դրուատիքի արժանի, քրտնաջան աշխատութիւններու արդիւնք. բայց դպրոցական ու է մարմին խորհեցա՞ւ թէ ի՞նչ դարման տանելու է, ի՞նչ ազդու միջոցներ ձեռք առնուելու են որպէս զի դրպրոցներու մէջ բարեկրթութիւնը լայն, պատշաճ տեղ մը գրաւէ՝ ուսումներու համընթաց, և թերեւս, անոնցմէ աւելի նախապատիւ :

Ո՞վ որ հետաքրքիր է այս անբացատրելի պակասին օրինակները տեսնելու, կրնայ իր հետաքրքրութիւնը յագեցունել առաջնակարգ վարժարանի մը դուռը երթալ կենալով : Ի՞նչ տեղի կունենայ հոն : Յայտնի է թէ այդ վարժարանը ամեն տարի, օգոստոսէն սկսելով, իրեն կը քաշէ մեծագոյն մասը թաղ. վարժարաններու շրջանաւարտներուն, որք կուզեն հոն մըտնել՝ քննութիւն մը անցունելէ յետոյ : Արդ, այլազան թաղերէ հոն վազող տղաքները, որք հազիւ դուրս ելած են վարժարանէ, բնաւ չնորհք չունին դպրոցականի : Խրոխտ քալուածքով կը մտնեն կրթութեան այդ յարգելի սեմէն ներս, խոնարհութեան ու պատկառանքի նշոյլն իսկ չեն դնել իրենց շարժումներուն մէջ, կ'երթան հոն՝ ապահով թէ իրենց ծանուցեալ արժանիքը գրկաբաց ընդունուելութեան մը պիտի հանդիպի. ու ձեռքերնին ետինին կապած, կամ հեզնոտ ժպիտներով կը նստին քննութեան դատարանին գրասեղաններուն վրայ, անգի-

տանալով քաղաքավարութեան ամենէն տարրական պայմանները: Եւ դուրս ելած ատեննին գիտողը բնաւ չսլիտի հասկնայ թէ անոնք գալրոցականներ են, տարիներով անցուցեր են վարժարանի գրասեղանին վրայ, ուսուցիչի բազուկին տակ:

Օրին մէկը յանկարծ թաղ. վարժարան մը մտէք. ո՞ւր է գալրոցներու վայելուչ այն մենաստանական խորին հանգարտութիւնը. ո՞ւր են բարեքիչ ու ակնածու շարժումներով շնորհալից աշակերտները, որք քաղաքավարութեամբ կը պատասխանեն իրենց ուղղուած հարցումներու: Խառնակութիւն մը, թոհուբոհ մը ամենուրեք, ներսէն ձայն, վերէն աղմուկ, վարէն ժխտը:

Իսկ թէ ի՞նչ է այս ցաւառիլթ կացութեան սկզբնապատճառը. երկու բառով կրնայ բացատրուիլ, ա՛յնքան պարզ և ա՛յնքան գիւրահասկնալի է: Թաղ. վարժարաններուն մէջ չկան տնօրէններ կամ կառավարիչներ որոնք՝ չփախցունելով ու և է յարմար առիթ, նոյն իսկ մասնաւոր ժամեր յատկացնելով, բարոյականի ու քաղաքավարութեան օրէնքներն ու պայմանները բացատրեն, իրենց անձը կենդանի օրինակ մը ներկայացնելով: Ասիկա գիւրին գործ չէ բնականաբար, մանաւանդ չը վարժուող տեսուչին կամ կառավարիչին համար, բայց վարժութիւնը ստիպողաբար առաջ կուգայ, քիչ քիչ սովորութիւն կ'ըլլայ, եւ ի վերջէ անհրաժեշտ հարկ մը կը դառնայ:

Այդի ամենէն նշանաւոր ու հանճարեղ մարդերէն շատեր իրենց ուսումնասիրութեան նիւթը բնորոշ են գալրոցական բարեկրթութեան խնդիրն, որ մեծ կարեւորութիւն ունի ամեն տեղ. ինչո՞ւ մենք ալ չը դրաղինք այսչափ էական ու կենսական խնդրով մը. եթէ գծուարութիւններ կան, քիչ ժամանակուան մէջ կըր-

նան մէջտեղէն վերնալ՝ յարատե աշխատութեան միջոցաւ :

Եւ այն խղճալի տեսարանները որք հանրութեան առջեւ կը պարզուին՝ ու այնքան գէշ դադափար մը կը ներշնչեն մեր դպրոցներու կրթական դաստիարակութեան մասին , քիչ քիչ կ'աներեւութանան , ու բարեկրթութեան պայծառ շրջանը կը սկսի մեր դպրոցներուն մէջ ալ :

Ե Ր Ո Ւ Ա Ն Դ

ՈՍԿԵՐԻՋ ՊԵՏՐՈՍ ԵՐԱՄԵԱՆ

Սամաթիացի ոսկերիչ Հաճի Երամի սրդին էր Հաճի Պետրոս աղա Երամեան , որ իր պղտիկ հասակին մէջ ոսկերչի քով գրուած , եւ քիչ ժամանակէն վարպետ ելած էր՝ ոսկերչական ձիւղանի ճիւղին մէջ :

Զուխաճի խանն էր իւր սենեակը : Իրեն ընկեր առած էր ձիւղանի Մինաս անուշով ոսկերիչ մը :

Պետրոս աղա՝ աշխատասէր եւ անվհատ արհեստագէտ մ'ըն էր : Սամաթիաէն ելլալով կոկիկ տուն մը գնեց ի կէտիկ-Փաշա :

Պետրոս Աղա երբ տեսաւ որ Զուխաճի-խանին մէջ մնալով չպիտի կրնայ մեծ զարկ տալ իր արհեստին , ուզեց իր գործառնութեան կեդրոնը պահելով հանդերձ , Եգիպտոսի մէջ մասնաճիւղ մը բանալ :

Այս պատճառաւ , նախ Երուսաղէմ ուխտի գնաց , եւ յետոյ , ամուսնանալէն 5-6 տարի ետքը , այսինքն 1849 ին , ձէվահիրճեան Բարսեղ աղային Եգիպտոս ղրկած ապրանքներուն հետ առաջին անգամ ուղեւորեցաւ Աղեքսանդրիա , ուղեկից ունենալով իրեն՝ Երամեան Գէորգ պէյի քեռայրը ձէվահիրճեան Ստեփան Աղան :

Այս առաջին ուղեւորութեան մէջ փորձեց սնտուկ մը արծաթեղէն տանիլ հետը , սակայն չի գիտցուիր ինչպէս ապրանքը ցամաք հանուած պահուն ծովը կիյնայ կը կորսուի :

Սակայն Պետրոս աղան՝ յուսահատող մարդ չէր :

Կ'երթայ Գահիրէ , երեք ամիս հոն հիւր կ'ըլլայ Պօլսեցի ոսկերիչ Լաջին-Գէորգի տունը եւ կը ծանօթանայ տեղւոյն ոսկերիչ վարպետներուն :

Լաջին աղա՝ իր արուեստին սիրուն համար Գահիրէ հաստատուած եւ հոն Պօլսեցի աղջկան մը հետ ամուսնացած էր :

Լաջին՝ հիւրասէր մարդ մ'ընէր, եւ Պօլսեցի հիւրերուն վրայ կը գուրգուրար :

Պետրոս Աղան ոչ միայն իր հիւրընկալ արհեստակցին սիրելին դարձած էր, այլ եւ իր սանահայր արհեստակցին ալ, Տիշճի օղլու ոսկերիչ Մովսէս աղային որ կը յորդորէր Պետրոս աղան , չհեռանալ Եգիպտոսէն :

Պետրոս աղա՝ Պօլիս վերադառնալով, իր ընտանեկան ու անձնական գործերը կարգադրելէ յետոյ, երկրորդ անգամ ուղեւորեցաւ Եգիպտոս, իր հաշւոյն գործելու համար միայն :

Սակայն Պօլսոյ մէջ Ուստա-Մինաս իրեն շահակից պահած էր, եւ իր յաճախորդները՝ անոր ներկայացուցած :

Իսկ անդին, Գահիրէի մէջ, Պետրոս աղան բախտին դէմ մաքառելով, չարաչար աշխատէր, եւ տարի մը մնալէ ետք Պօլիս վերադարձաւ բաւական դրամ շահած :

Մէկ քանի օր ետքը իր սենեակը կը ներկայանայ Պէր-պէր-Թուման, եւ կը յայտնէ թէ խանութ մը գնելու համար 16000 ղուրուշի պակսութիւն ունի :

Պետրոս աղան կը բարեհաճի փոխ տալ առանց մուրհակի որպէս զի բազմանդամ ընտանիքի մը հայրը կալուածի մը տէր ընէ :

Հին ժամանակը խեր կը սեպէին այս տեսակ գաղտնի բարեգործութիւններ եւ առաքինութիւններ :

Պետրոս աղան քիչ ժամանակ Պօլսոյ մէջ իր ընտանիքին քով մնալէ, եւ Եգիպտոսի համար գործեր պատրաստելէ յետոյ, երրորդ անգամ հոն ուղեւորեցաւ :

Եւ այս անգամ մեծ յոյս ունէր թէ՝ իր ընտանիքին ապագան նիւթապէս բոլորովին ապահոված՝ Պօլիս պիտի վերադառնար :

Վասն զի երջանիկ վիճակ ունէր : Իւր կինը տիպար—մայր մը եղած էր, բարեպաշտ ու համեստ կնոջ համբաւը տարած-

առած էր թէ՛ իր ծննդավայրը՝ Պաշատ, Ֆէնէր, Սամաթիա, կէտիկ-Փաշա եւ թէ՛ ի Բերա, ուր կը բնակի այժմ։
Ասոր համար Պետրոս աղան մեծ հոգ չէր ըներ իր զաւակներուն խնամքին եւ կրթութեանը համար, գիտնալով որ իր կիներ՝ այդ էական պէտքը լիովին կը գոհացնէ։
Բայց առանց որ տարածամ մահը, ինչպէս շատ մը ընտանիքի հաշիւներ, Պետրոս աղայի հաշիւն ալ խանգարեց, զի Եգիպտոս հասնելէ ետքն հազիւ 22 օր ապրեցաւ։ Եւ մեռաւ 1854 ին, Լաջին Գէորգ աղայի տունը, ուր մահը նախագգաւով, տեղւոյն Առաջնորդ Գաբրիէլ Եպիսկոպոսը կը հրաւիրէ, եւ ձեռքն ունեցած ապրանքներն յանձնելով անոր, կը խնդրէ Պօլիս ղրկել զանոնք։

Աւելորդ է ըսել թէ Նորին Գերապատուութիւն կը կատարէ անոր խնդիրքը մահուընէն ետք, Պատրիարքարան ղրկելով գոյքերը, որոց մէջն էին նաեւ ձէվահիրճեանի քանի մը հազար լիրայի գոհարեղէնները։ Մինապ խարդախութեամբ կ'իւրացնէ Պետրոս աղայի ինչքը՝ առանց բան մը տալու ընտանիքին։ Բայց Պէրպէր Թուման, ուղղամիտ մարդ, փոխ առած 16000 ղրուշը կը տանի, կը յանձնէ հանգուցելոյն ընտանիքին, եւ արդարեւ քանի մը օրէն, Պէրպէր Թուման ամբողջապէս վճարեց իր պարտքը։

Ուանդիցա հանքմ՝ իր երկու զաւակներուն այնպիսի լուրջ եւ խնամոտ կրթութիւն մը տուաւ, որ մէկը մեծ պատիւ կը բերէ Հայ իգական սեռին, միւսը պարծանք մըն է արդէն հայ երիտասարդութեան։

Փերուզիկ ամուսնացած է՝ Եէնի Գաբուցի Թագաւորեան Ստեփանիկ Աղային հետ, եւ իր երեք համեստափայլ աղջիկները՝ տարբեր դպրոցներու մէջ, համեստ կրթութիւն մը առած են։ Իսկ Ղազարիկ կամ Նալար էֆէնտի՝ Հանրային պարտուց վարչութեան մէջ առաջնակարգ պաշտօնատար մըն է, իր իրական արժանիքովը եւ անձանձիւր աշխատասիրութեամբը բարձրացած, եւ Նորին Կայսերական Վեհափառութենէն զնահատուած է Մէճիտիյէի եւ Օսմանիյէի պատուանշաններով։

Իրր ոսկերիչներու կենսագիր մը, ուզեցի այս անգամ Եգիպտոս այցելած միջոցիս, ուրիշ Հայ գոսկերիչներու կեան-

քին հետ՝ ոսկերիչ Պետրոս Աղայի կեանքի վերջին պարագաներն ալ պրպտել, բայց դժբախտաբար, հակառակ իմ բաղձանքիս եւ հետազօտութիւններուս, չկրցի Առաջնորդաբանի տոմարական արձանագրութիւններէն լոյս մը հանել։ Ուստի պարտաւորեցայ այս մանրամասնութիւններն եւ պարզ տողերը գրել, իբրեւ յիշատակ Հայ արհեստագէտի մը, իսկ ես չառնայ՝ իմ կը բաւականանամ հետեւեալ տասնամագիւրդ զնեւով հոս։

Ի Շ Ի Ր Ի Մ

ԲԱՐԵՅԻՇԱՏԱԿ ՊԵՏՐՈՍ ԵՐԱՄԵԱՆԻ

Ի Դ Ի Մ Ա Յ Հ Ա Ն Գ Ո Ւ Ց Ս Լ Ո Յ Ն

Շառաւիղ մ'էի տնիսն Երամեան,

Դեմս կը ժպտէր կենացս ապագայն։

Ձի շաւ սիրեցի ոսկերչի արհեստ,

Լաւ վարպետ մ'եղայ, ինձ տային գովեստ։

Յետոյ մայրենի տունս բոլորցի,

Ելայ մեծ յուսով Գանիրէ գացի։

Եւ անդ օր քան զօր դիմեցի յառաջ,

Ոչ ոք մրցելու չէլէր իմ առաջ։

Հագիւ յիսնամեայ տարիք քոջեցի,

Ձիս հողին, հոգիս Տիրոջ յանձնեցի,

Այլ վա՛ն, երկամեայ դուստրս Փերուզիկ,

Նոյնպէս վեցամեայ որդիս Ղազարիկ՝

Երկու սիրասունն ձագուկ աղաւնեաց

Որք թողի ի բոյն՝ զուրկ յիմ գգուանաց։

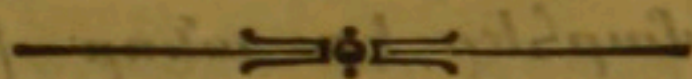
Եւ գսիրելի մայր նոցին Սանդուխտ,

Ընդ որ կապած էր զիս երկնային ուխտ,

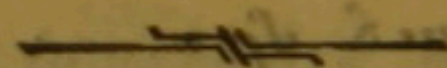
Մայր որդւովն ի լաց, եւ ի սուգ թողի,
 Ու ես հողաթել յերկինքս գացի,
 Սակայն թէ ո՛ւր է իմ սել գերեզման,
 Ցարդ ոչ ոք գիտաց, մնաց աննշան,
 Ոյր համար որդիք իմ իբրեւ շիրմակ
 Զայս տապանագիր քրին յիշատակ :

Ա . Յ . ԱՅՎԱԶԵԱՆ

1894 Սեպտեմբեր 29

ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ ՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ

Երբ այն գիշերը բացուեցաւ Զըքսալընի թատերաբեմին վարագոյրը, դեռ ոչ ոք կար հանդիսատես . մինակ դերասանները կը կատարէին իրենց ահաւոր դերերը, դժոխային քայքայիչ պարեր ձեւացնելով, ցուցունելով հրեղէն լեզուներ որոց քով Ֆաուստի մտացածին տեսարաններուն ահարկութիւնը ճղճիմ խաղալիկ մըն էր : Բայց շատ չանցած հրավառ թատերավայրը կը լեցուէր կը զեռար ալեկոծ բազմութեամբ, որ բոցերուն հետ կը գալարուէր, կը ծփար՝ խուլ պայքարի մը թապալտկումներովն ու գելումներովը :

Զըքսալընը կ'երէ՛ր :

Օդին մէջ արձկուած այս զարհուրելի բացագանչութիւնը ամենուն սրտերը թունտ հանեց :

Վասն զի խասգիւղցին իր Զըքսալընը կը սիրէ, որովհետեւ իր էն աղքատ մասն է, արգահատանքի ու գթութեան կարօտ, եւ յետոյ Զըքսալընցին ժողովուրդի այն տարրն է ուր ազնուութիւնը կեղծուպատիր չէ եւ անձնուիրութիւնը արտակարգ է :

Ու ես որ բոլորովին մասնաւոր համակրանք մը կը զգայի ներսիդիս՝ խարխուլ մաշած այդ խրճիթներուն մէջ ապրող հէք արարածներուն նկատմամբ, արցունքոտ աչքերով կը

դիտէի հրդեհին առաջ բերած քայքայումն ու աւերը, կիսամերկ աղքատներու մազապուր փախուստը բոցերուն յարալեզ ու առածիգ լեզուներէն, եւ որոց հեծիւններովը կը լեցուէր տաք հրաշունչ օդը: Ուսումնասիրուելու կեանք մը կը փճանար, կը տարտղնէր. գրագէտի մը իտէալներուն գոհացում տուող ճոխ, հարուստ կեանք մը, որ որչափ զըննուի, նկարագրուի: չսպառիր իր անհամար բաղմատարր խաւերուն մէջ գեռ մխրճուած չըլլալով հոգեբանին սուր աչքը, բանաստեղծին թափանցանց երեւակայութիւնը:

Ձկնորսը որ տարիներով մաքառեր էր լեռնակոհակ ծովուն հետ, ու արհամարհեր էր անոր խիզախ մրրիկները, արցունքը ու հառաչները կուլ տալով ու ռիսերիմ ակնարկ մը նետելով տնաւեր բոցերուն վրայ, որոց հետ չէր կրնար գիրկընդխառն ոգորիլ, առաւ քալեց՝ ձեռքը քուրջի կտոր մը, կամ հագուստի բրդուճ մը:

Երկաթագործը որ կեանքն ամբողջ անցուցած էր կրակ կտրած երկաթ ծեծելով, ձեւելով, կաղապարելով, ու իր ահարկու կռոցին տակ ընկճած հնազանդեցուցած էր ումենէն կարծր մետաղները, հիմակ մռնչելով հեռացաւ կրակի այդ բիրտ խուժանէն որ սպառնադին կը հալածէր զինքը:

Ու հեռացան, հեռացան ամենքն ալ աւերակներու միացող կոյտ մը թողլով իրենց ետին:

Հիմակ Ամիրային ընդարձակ տանը մէջ իրարու քով կը խոկան անցեալ փարթամութիւնն ու արդի թշուառութիւնը: Տխուր հակապատկեր, որ հնուց ի վեր կը նորոգուի ու կը նորոգուի առանց անհետանալու, անծանօթին ձեռքովը, ու ասկից ետքն ալ ժամանակի անսահմանութեան մէջ՝ պիտի շարունակուի անխոնջ, մարդկային ընկերութեան ամեն զանազան կազմակերպութիւններուն մէջ անխտիր:

Ճէզայէրլեանի ապարանքը կը պատսպարէ այժմ այս չքաւոր դժբախտները. ոսկեդրուագ ձեզուներով, զեղազարդ որմերով օդաւէտ լուսալիր սենեակներու անկիւնները փռուած, կծկուած են Ձըքսալընի հրկիզեալները, օրը օրին ուտելով բարեսէր ու գթած ձեռքերու հայթայթած պարէնը, տխուր եւ երազուն, չտեսնելով իրենց շուրջը գտնուած

նիւթական ճոխութիւնը, բնաւ չշահագորգողութեամբ այն անցեալ առատութեամբ որ այդ միջոցորտին մէջ տիրած էր երկար ժամանակ:

* * *

Ամեն անգամ որ չքաւորութեան եւ ողորմասիրութեան պարագայ մը լսեմ, անմիջապէս յիշողութեանս մէջ կուգայ կը կենայ անհետացած դէմք մը, որուն վրայ պահ մը խօսուելէ ետք, ալ բացարձակ լռութիւն պահուեցաւ:

Իսկուհի Տէմիրճիպաշեանը:

Դեռ աչքիս առջեւն է իր խաթունիկ, բարի, չափազանց բարի դէմքը. երեսին ճերմկոտիկ թոմթռկած մորթը թեթեւապէս արիւններփնուած էր, նշանակ առողջ երիտասարդութեան մը. անմազ ընքուիններուն տակ փոքր սեւուկ աչքեր կը պճլտային, որոց հուրքը տակաւին մարած չէր, կարծես ընկերութեան խաւերուն մէջէն դեռ կարենալ տեսնելու համար աղքատը, որ գլխութեան արժանի էր:

Իր գործած անհուն բարերարութեան մէջ Իսկուհի տիկին ցոյց եւ պոռոտանք չէր դնէր ամենեւին: Քողի տակէ կ'երկնցունէր իր ողորմած ձեռքը, եւ կուզէր որ միայն ինք ու բարերարեալն իմանայ եղածը:

Ես այնպէս կը հաւատամ որ Իսկուհի տիկին, ու իր նմանները, — որք գուցէ բազմաթիւ չեն, — չատ աւելի բարեգործութիւններ ըրած, չատ աւելի անբաղդութիւններ ամոքած, արցունք ու հաւաչ դադրեցուցած են, եւ այսու իրենց դերն աւելի վսեմ, աւելի օգտակար եղած է, քան այն բարերարութիւնները որք մեծածայն կը հռչակուին եւ որոց օգուտը համեմատապէս նուազ է:

Մեր արդի սերունդին մէջ խունկով մոմով պահուելիք ու յարգուելիք դէմքերէն մէկը կը նկատեմ Իսկուհի տիկինը, որ ալ միայն իր բարի յիշատակը թողուց շատերու սիրտերուն խորը, խանդակաթ զգացումի մը հետ խառն, յարածամօ օրհներբի առարկայ: Վասն զի այն սերունդը, որուն յետին բեկորներն ալ քիչ քիչ անյայտանալու վրայ են, յուսալի չէ որ իրեն արժանի յաջորդներն ունենայ, ու չխզուի երկու անմիջական սերունդներուն շղթայումը որ այնքան օգտակար, այնքան ազդեցիկ պիտի ըլլար:

ԱՆՈՂՈՒԹԱՔԱՐ

Ինչ իսուր բան ըլլալ գերք ծեր իմաստուն,
 Ի՛նչ անփութօրէն սրբել սրնգոյրը կեանքին,
 Որուն տակէն զգեղութիւն տեսնազին՝
 Դիմած ուսմաներ կը ցուցնէին խեղճ մարդուն:

Ինչո՞ւ սորվիլ թէ բացարձակն է ցրնորք,
 Թէ չար, բարի, լոկ բառեր են թոյլ ու ծակ,
 Թէ՛ Դիպուածին ազդեցութիւնն ու կասակ
 Ծրնունդ տուին այդ բառերուն անշնորք,
 Թէ՛ ծաղիկին անուշ բուրմունքն ըզզլիսիչ
 Հիւլէներու գունդ մ'է, — անպէտ մնացորդ,
 Ու սոխակին երգն անուշիկ, լայն ու յորդ՝
 Յոգի ալեաց բիր ծրփանքներն ապսակիչ:

Ու հաւատալ թէ աղջկան մը սէրն անուշ,
 Որ կը լողայ նայուածքին մէջ երազոտ,
 Մարդ - էակին պէտքն է անզուսպ ու տարփոտ՝
 Ինձ կը թուի շ'առ անողոք, շ'առ ապուշ:

Աւանդ, ցրնորք ու իտէալ ու փոքրին,
 Եւ իղձերու կապոյտ երանն ամպասլաց,
 Փայտի փունջերն ու վիշտերու տափուկ լաց՝
 Խրամորումներն են անտարբեր, կոյր նիւթին:

Անգութք բան է ըլլալ նաղատ իմաստուն.
 Թողէ՛ք ծիլ մը աննիւթ երազ, պուտ մը բոյզ,
 Քիչ մը պատահանք ու վերացում,
 Հոգին մանուկ թող մընայ, -- մե՛ղք է մարդուն:

Ծ Փ Ա Ն Ք

Հոգիս փրփուլն է ծովուն
 Յարաշարժ, թեթեւ
 Կատարն ալեաց ռստոստուն՝
 Լոյծ, անյարատեւ.
 Անդուլ ծրփանք մը յոգնած՝
 Ովկէանի խորէն
 Գէպի երկինքն ամպամած
 Եւ անկումն նորէն,
 Մերթ լըքում մը անպարոյր,
 Զըզուանք մը անհուն,
 Էութեանս մէջ լանանդոյր
 Կ'իջնէ ծաւալուն,
 Բաղձանքներն, վարդի պէս
 Կը խամրին տժգոյն,
 Ու կ'անհետին իմ սրտէս
 Իղձեր երկնամոյն:
 Պատանեկան բիւր յոյսեր,
 Կապոյտ, զուարթունակ,
 Երազ, աղջիկ, ամբիժ սէր,
 Ու այս կեանքն համակ,
 Իմ հոգիէս կը թռչին
 Խունկի պէս ծփանում,
 Զերթ պատկերներն անուրջին՝
 Խօլ եւ անօգուտ:

Ժապաւէն մը առաձիգ,
 Երիգ մը պսպղուն,
 Կապող կեանքին մածուցիկ
 Իմ թեթեւ հոգին:
 Երբեմն ալ, օհ, մոռնալով
 Ցաւ ու տառապանք,
 Հոգիս լեցուն թարմ կեանքով,
 Ամբողջ խինդ, հրճումանք,
 Ես կը փարիմ ապրելուն վրէժ
 Ծարաւով անյագ,
 Յոյսով, երգով լեփլեցուն,
 Անհոգ, զուարթունակ,
 Եւ թախիծը մահահոտ,
 Աղջամուղջն հիւանդ,
 Երկինքը յետ ու ամպոստանի
 Ու մշուշապատ, զի
 Կը պարզուին հոգւոյս մէջ,
 Ուր հիմայ պայծառի
 Կը պսպրդայ բոցն անշէջ
 Կեանքին հըրավառ:
 Յնորք երանգ ու աղջիկ,
 Ուսէր մուսաբսուռ,
 Գարուն, սքմբուլ, թիթեռնիկ,
 Յիսմիահամուռ
 Կը համերգեն անպատում
 Զայնով հրեշտակի

Ինչպէս փշրած հոգեւոյս կօրովն ու փթթում,
— Երգն անուշ կետնքի:

Հոգիս փրփուրն է ծովուն

Յարաշարժ, թեթել,

Կատարն ալեաց ոստոստուն,

Լոյծ, անյարատե.

Սնդուլ ծրփանք մը յոգնած

Ովկէանի խորէն

Պէտքի երկինքն ամպամած՝

Եւ անկումն նորէն:

Կ Ս Ր Պ

Խ Ո Ս Տ Ո Վ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր Ս

Թէեւ գիտեմ որ ընելիք անխորհրդապահ խոստովանութիւններս հաճոյ չպիտի թուին այն փափկասիրտ օրիորդներուն որք իրենց կրթութեան կարեւոր գործն յանձնած են հոգածու Թրանսուհիներու, բայց օրովհետեւ այս երեւոյթին պատճառով շատ մը աղէտներ առաջ կուգան որոնք աննշարելի կանցնին՝ ծնողքներու տգիտութեան բերմամբը գլխաւորապէս, հանդարտ սիրտով ու խիղճով ու ամբիժ անկեղծութեամբ կը սկսիմ իմ դպրոցական խոստովանութիւններս:

Տասնըջորս տարեկան աղջիկ մըն էի այն ատենը. ծընողքս, ինչպէս մեր մէջ շատ մը ծնողքներ, ապուշ ու ապարդիւն գուրգուրանք մը ունէին վրաս, որ փոխանակ հոգիս ազնուացնելու, սնամիտ ու շփացած կ'ընէր զիս

Մեր թաղին վարժարանը կ'երթայի, անսահման դժգոհանքով ու յարատեւ գանգատներով. արհամարհանքով կը նայէի դասատուներուս երեսը. անոնց տուած դասերը սըլխալներով լեցուն կերեւակայէի, եւ երբ ծուլութիւնս երե-

սիս զարնէին, սաստիկ վիրաւորուած, տուն կը վազէի լալով
թղկալով, մօրս ճիւղերը փաթթուելով որ հանէ զիս այդ
սոսկալի դպրոցէն, ուր բնաւ չէին գնահատեր յատկու-
թիւններս ու յարգալիր չէին վարուեր հետս:

Հէք մայրս, շուարած շփոթած, կը շոյէր կը փայփայէր
զիս սիրտս առնելու համար. բայց ես, ոտքերս գետին զար-
նելով, կը պահանջէի որ այդ դպրոցէն հանէ զիս:

Այդ միջոցները, Օտար օրիորդ մը եկած էր գիւղեր-
նիս, անոնցմէ որք իրենց ծննդավայրին վրայ բնակարան
ու հաց չգտնալով արկածախնդրական թափառիկ կեանք մը
կը սկսին, մինչեւ որ միամիտներու խմբակի մը մէջ կարենան
ի հանդէս ածել իրենց ճարտարամտութիւնը: Օրիորդը համ-
բաւ ալ կը բերէր իր հետը. Զուիցերիոյ այս ինչ համալսա-
րանէն վկայեալ, Գերմանիոյ այն ինչ համալսարանէն պսա-
կաւորի աստիճան ստացած, իսկ Ֆրանսայի համալսարան-
ներուն գիտութիւնները կո՛ւլ տուած:

Օտարուհին գիտութեան բազմաժառ ջահը պիտի պտըտ-
ցունէր մեր մթաստուեր գանկերուն մէջ եւ . . .

Վերջապէս չեմ կրնար պատմել մեր անպատում ուրա-
խութիւնը. թաղային դպրոցին մէջ հրճուանքէ կը խայտա-
յինք. իրարու կը փափսայինք:

— Մատմուազէլին ե՞րբ պիտի երթանք:

Յորեկները ասիկա կը մտածէինք, գիշերները կ'երա-
զէինք, անուշի՛կ մղձաւանջներով: Կը լսէինք որ Օրիորդը
արդէն կազմակերպած է վարժարանը, եւ իր գրասեղանին
առջեւ նստած՝ կը սպասէ որ իր ապագայ սանուհիներն իր
գիրկը երթան նետուին:

Ծնողքս, անդիմադրելի թախանձանքներուս վրայ, վեր-
ջապէս զիջան հանել զիս թաղային վարժարանէն եւ, լրումն
երջանկութեան, Օտարուհին նորահաստատ վարժարանը
դնել:

Հետեւողներս ունեցայ:

Դժոխքէն արքայութիւն նետուած կը կարծէինք, այնքան
զգալի երեւցաւ մեզ՝ մեր առջի ու արդի կացութեանց տար-
բերութիւնը:

Նոր վարժարանին առաւելութեան մէկ երաշխիքն ալ,

ըստ մեզ, սա էր որ մինչ թաղային վարժարանին ամսական տասը դրուշ կը վճարէի, հոս, կէս ոսկի կառնէր:

Ի՞նչպէս պատմեմ այն հեշտօրօր, երանազեղ, հրճուալից կեանքը զոր կը վարէի սիրելի Օրիորդիս քնքուշ հագածութեանը ներքեւ. ալ դպրոցի խրտչեցուցիչ դաղափարը հեռացած էր. ընտանեկան քաղցր յարկ մըն էր այն վարժարանը, ուսկից պահ մը իսկ չէինք ուզեր բաժնուիլ՝ ալ բնաւ հրապոյր չգտնելով մեր տուներուն մէջ, մեր ծնողաց քովը:

Վարժուհիս բուռն սիրով կը սիրէր զիս, եւ այս սէրը դրականապէս կ'արտայայտէր՝ մեծածախս ձեռագործներ պատրաստել տալով ինձի, որոց շատը ինքը իրեն վար կը դնէր՝ առարկելով որ իմ յիշատակներս պէտք էին բազմաթիւ ըլլալ իր քովը:

Հայրս երեսը կը ծամուէր՝ երբ այդ մեծածախս ձեռագործներուն լուրը կուտայի իրեն. առաջները, ձայն ձուն չհանելով, կուտար. բայց երբ չափն ու սահմանը անցաւ, ոկսաւ դժգոհութիւն յայտնել, կրողին զրկել վարժուհին ալ, ձեռագործն ալ. սակայն տեսնելով մեծակայլակ արցունքները որք կը վազէին աչքերէս, անմիջապէս տեղի կուտար, կը վճարէր ստակը, զար ամբողջութեամբ վարժուհիիս ձեռքը կը դնէի:

Հիմակ ալ հայերէն չէի խօսեր. զգուանք կը զգայի այս լեզուէն. Թրանսերէնը անցած էր անոր տեղ, ու երթալով կը յառաջանար: Շատ անգամ կը պատահէր որ տան մէջ մօրս կամ հօրս հետ Թրանսերէն կը խօսէի, ինքզինքս դըպրոցը կարծելով. իրկոյն կը ճանչնայի սխալս ու խնդալէն կը ճաթէի մօրս ու հօրս ազիտութեանը վրայ:

Ա'լ անանկ եղաւ որ իրիկունները չէի ուզեր տուն երթալ, ու կը թախանձէի վարժուհիիս որ երթայ թոյլտուութիւն առնէ ծնողքէս՝ իր քով մնալու համար այն իրիկունը: Փափաքս կը կատարուէր. Ա'հ, ի՞նչ երջանիկ գիշերներ էին անոնք, մատմազէլիս քով անցուցած այն գիշերներս. իր զաւկին պէս կը շոյէր կը գգուէր զիս, աղուոր աղուոր գուշակութիւններ կընէր, որոնք կը հպարտացնէին զիս:

Վարժարանին մէջ հանդէսներ տեղի կունենային երբեմն. մեր ապշահար ծնողքներուն առջեւ, որք — հէք մարդիկ —

քաջուելով կուգային, իբր թէ պատկառազդեցիկ սրբավայր մը ըլլար այն տեղը. եւ բերանաբաց մտիկ կ'ընէին իրենց աղջիկներուն ֆրանսական արտասանութիւնն ու համարձակութիւնը: Գերմարդկային էակ մը կը կարծէին մեր վարժողին, որ ծանրէն կը ծախէր ինքզինքը: Հմայուած, ճշնշուած դուրս կ'ելլէին անոնք այդ անուշաբուրիկ մթնոլորտէն, տարտամ գիտակցութիւն մը կազմած թէ իրենց աղջիկները մարդ պիտի ըլլային, քայց իրենց սիրտին խորն զգալով հաստատ համոզումը թէ իրենց զաւկները կապականին լոկ:

Օր մը, հայրս, խիստ եւ տխուր դէմքով յայտնեց թէ դորժերն աւրուած ըլլալով ա'ւ չի կրնար վարժուհիս եւ անոր քմահաճոյքները կշտացունել եւ թէ դպրոցէս ելլելու եմ: Ի՛նչ զարհուրելի վայրկեան էր ան, Աստուած իմ, խեղճ պիտի թոցունէի: Լացիս սանտկութենէն մարեցայ ինկայ: Շուտով սթապիւցուցին զիս, եւ տեսայ որ հօրս սովորաբար անուշ դէմքը նոյն խոժոռ ու խիստ երեւոյթն ունի: Հասկըցայ որ վերջնական անդրդուելի որոշումը տրուած էր. ճակատագիրս վճռուած էր. պիտի ելլայի դպրոցէս, պիտի բաժնուէի իմ անուշիկ վարժուհիէս, եւ շինած փայլուն երազներուն լաստակերտը փլաւ կործանեցաւ մէկէնիմէկ:

Բայց մէկ յոյս ունէի. քանի որ վարժուհիս, մատմազէլն այնքան կը սիրէր զիս՝ երբ իրեն յայտնէի հօրս վիճակը, անշուշտ պիտի յօժարէր որ անոնց նստակի նորէն յարատեւէի իր դպրոցը, ո՞ր տարակոյս չիկայ որ վարժուհիս չպիտի բաժնէր զիս իր քովէն: Մխիթարուեցայ, ուրիշ ուրիշ հարցերով մ'ըմբարդ օրը, տխուր կերպարանք մը առնելով, եւս դպրոց գացի: Մատմազէլիս ձեռքը թոթուեցի՝ շատ թոյլ կերպով երեսս նայեցաւ զարմացմամբ. ասքան իմամբ ի՞նչ աւնիս, սիրուն վարդուհիս, հարցնւց դորովալից ձայնով:

Գիրկը ինկայ լալաղին, եւ հեծեծանքներով մէջէն կտոր բրդուճ խօսքերով իրողութիւնն յայտնեցի:

Ի՛նչ եղաւ, ի՛նչ տեղի ունեցաւ, չեմ գիտեր. վարժուհիս, սիրելի օրիորդս, անզուգական մատմազէլս մէջքիս պըտրած բազուկները բացաւ, անդին հրեց զիս ու իրտ ձայնով մը ըսաւ.

• — Գնա՛ հօրդ ըսէ որ այս տեղ ճրի կրթութիւն չիկայ :

Նախ չհաւատացի որ վարժուհիս էր այդ խօսքն ընողը , աչքերս խոշոր խոշոր բացի , ուղեղիս մէջ ցնցում մը զգալով . չէ՛ , ան է եղեր , ինքը , օրիորդը . դեռ հոն է , դիմացս կեցած , կախերես , խոժոռ , սոսկալի :

Ներսիսիս տեղի ունեցած փոփոխութիւնն այնքան արագ եղաւ որ անմիջապէս ձգեցի դուրս ելայ այդ դարչելի տեղէն : Եւ տուն երթալով իմ իրական , բռն մօրս բազուկներուն մէջ ինկայ արտասուալից :

Աչքիս առջեւի պատրանքը անանկ ուժդնութեամբ պատռած էր որ իրականութիւնը , իր քստմենի ընդ կողմերովը , ներկայացաւ ինծի :

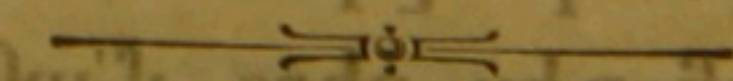
Ամեն բան հասկցայ :

Այդ վարժուհին աշխարհքին ամենէն ազնիւ կերպովը մեր ստակները կը շորթէր առատաբաւ շաղկեր մըն էինք մենք , զոր կը շահագործէր մինչեւ որ հատնէր , չորնար , անկից ետքը լմնցաւ :

Ա՛լ ի՞նչ ստակ կ'ընէ հիմակուան զղջումը : Ֆրանսերէն սորվելու համար երեք տարի աշխատած էի . հայրս ահագին դուրմարներ վատնած էր — եւ գուցէ այս եղած էր իր կործանման մէկ պատճառն ալ — , հօրս մօրս սէրն ու գորովը զոհած էի օտարուհիի մը կեղծուպատիր զգուանքներուն :

Ու ես որ այն ոսկեզօծ ատենը կ'երազէի Ֆրանսագէտ մեծահարուստ երիտասարդի մը հետ ամուսնանալ , հիմակ բարեկեցիկ ոսկերիչի մը հետ կարգուած եմ , երեք զաւկներ ունիմ , զորս երբէք , երբէք չպիտի դրկեմ օտարի մը վարժարանը , ապահով ըլլալով թէ ինէ ալ չպիտի սորվին , վասն զի , տխուր խոստովանութիւն , սորված Ֆրանսերէնս ալ մոռցած եմ այժմ :

ՎԱՐԳՈՒՇԻ ՅԱՎՈՐԵԱՆ

ՔԱՐՏԻՆ ՎՇՏԱՀԱՐ

Ամառ մը քեզ սիրեցի

Առուն մ'ամբողջ հագայ սուգ .

Տերեւներու դրացի

Լացի պղտոր արձանուգ .

Երդում տուի ես գարնան

Ըլլալու միշտ խօսքմնապահ .

Զրկայ պրկալով իմանան

Անճառին գայ սուգ ապա .

Առնան իսուր հագայ սեւ ,

Բնութեան հառաչն եղայ ես

Անիծեցի քեզ մինչեւ

Գերեզմանդ իմ արեւ .

Բարձի մ'ըլլաւ հերարձակ

Գե՛տի մ'ափը մշտահոս ,

Մազ՝ ճիւղեր ընդարձակ ,

Տերեւներդ վշտախօս .

Իյնայ ըստուերդ ջուրին մէջ .

Տխուր դէմքդ սրգահար

Ու հոն փնտռես սիրս մ'անձեջ .

Սիրս մը տխրո՛ւս դողահար

Այլ չի գտնես դուն երբեք
Հոն յիշատակ, ոչ մի հետ,

Հովր երգէ իր բեկ բեկ

Երգը միայն հետզհետ

Ափը գետին, շուփին տակ

Երեկոներն առնանի

Գամ այցելու մերք մինակ

Երբ գազարդ տատանի՝

Դիտես դալուկ ճիւղերէդ

Կապոյտն երկնի բռնկած

Մահն արեւն՝ կեանքին հետ,

Երկինքը լուռ, լռակեաց՝

Տեսնես սուգդ թախծալից

Վերջալոյսի դողերով

Ու բեզ հովանոց բալից

Ձեռքը ինկած անլրդով՝

Տխուր արձով սգաւոր

Յուզուի ինքնին ու ըսէ՝

— Թէ այս բարձին մենաւոր

Արդեօք ինչո՞ւ կ'արժանի՝

ՌՈՒԲԵՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

ԵՐԱԶԱՆՔԻ ՎԱՅՐԿԵԱՆՆԵՐ

Պատահամբ, ամպոտ օր մը Եկեղեցին մտայ, պատարագէն մէկ երկու ժամ յետոյ: Տաճարին երկաթէ վանդակը գոց էր Գաւիթը, առաջին նստարանին վրայ նստայ:

* * *

Եկեղեցին թափուր էր ու լուռ: Տրտում ու խնկաբոյր ստուեր մը Տաճարին խորութիւնները կը պարոտէր: Խորին լռութեան մէջ ժամահարին թիֆթաքը կը հնչէր դաշն ու միակերպ, ինչպէս առուակի մը մենաւոր, կորսուող անկումը շիթ շիթ, լռիկ հովիտի մը խորութեանց մէջ, կամ ինչպէս տրոփիւնը սրտի մը որ եկած է Եկեղեցւոյն սրբազան առանձնութեան մէջ երազելու:

Նստարաններուն կանոնաւոր զուգաշարքը կերթար պըզտիկնալ եւ աղօտիլ մինչեւ պատկառելի նսեմութիւնը սրբավայրին: Հոն, չքեղ ստուերային վեհութեամբ կը նկարուէր խորանին կանգուն զանգուածը, որուն գմբեթին կաթուղիկեայ, ոսկեզօծ բուրգը վերի աղօտ լուսամուտին հասնելով մեղմակի կը ցոլար, միջնադարեան մտածին հսկայ մարտիկի մը ուրուային սաղաւարտին պէս: — Պատկերները, խունկէն, ժամանակէն սեւցած նսեմ խորշերու մէջ կը մնային անշարք ու ամփոփ: Անորոշ բաներ, հեռուն, սրբավայրին մէջ, հանդիսաւոր անշարժութեան մը մէջ ընկղմած էին. կոյսի մը վանական արցունքին պէս վճիտ, թախծագին կը թրթռար խորանին վերեւ, ստուերին մէջ, եւ հոս հոն, մէկ քանի պզտիկ նշոյլներ, վառելու դառապարտութեամբ, մշտական պաշտումներ տխրամած պաղափարներու առջեւ կը ցոլային յոգնած, նիրհուն, ընդհանուր հանդիստին մէջ նուիրական ստուերներուն:

Ջահերը, անհուն կամարին խորերը կորսուած, առանց լոյսի, տարտամ, խոհուն, ինչպէս ճգնաւորներու, սուրբերու յիշատակներ ցիրուցան՝ պարապին մէջ կը կախուէին, անթիւ պրիսմակներու անկենդան ցոլքերով:

Տ Ե Ս Ս Ա Ր Ա Ն

Հ Ա Տ Ո Ր Ա .

Տ Ե Տ Ր Ա .

Տ Ե Ր Ե Ի Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ի Ջ

Վ Ա Շ Ա Ն Գ . Զ Ա Ր Դ Ա Ր Ե Ա Ն

Թ Ղ Թ Ա Վ Ա Ճ Ա Ռ — Գ Ր Ա Վ Ա Ճ Ա Ռ

Կ . Պոլիս, Պատր-Ալի Ճասսէսի Թիւ 48

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولغشدر .

Կ . ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ն . Ճ . ԱՐԱՄԵԱՆ

—
1894.

2 3 4 5 6 7 8

9 10 11 12

13 14 15 16

17 18 19 20 21 22 23 24

25 26 27 28 29 30 31 32

33 34 35 36 37 38 39 40

41 42 43 44 45 46 47 48

49 50 51 52 53 54 55 56

57 58 59 60

61 62 63 64 65 66 67 68

69 70

երբեմն, պատուհանէ մը լոյսի լայն ճառագայթ մը, պաղ, մոխրագոյն, ամպոտ երկինքէն խուսափած կիյնար շեղակի մթասքօղ տաճարին մէջ, ջահի մը բիւրեղեայ ցանցին մէջէն մաղուելով որուն կիսալոյս օլրիսմակները ծիածանի վճիտ կաթիլներով կը ցայտեցնէր, — վարը, փայլեցնելով ու զօրացնելով յանկարծ դեղնակարմիր ջնարակը նստարաններուն որոնց վրայ կը կոտորտէր, — եւ փռուելով գորգին վրայ, անոր մութ ծաղիկներն ու ժգնութեամբ երփնեւրանդեւելով:

Դուրսը, աշնան հով մը կ'անցնէր պատուհաններուն խորունկ կամարներուն ետեւէն, ուրկից տրտում երկինքը կերեւնար...

* * *

Ճառագայթը որ աստիճանաբար նուաղեւելով, հատնեւելով, եկեղեցիի մեկամաղձութեան մէջ ժայթքող բիւրեղեայ ու ծիածանէ ժպիտը կը թօշնեցնէր առկա ջահին մէջ, ու գորգին ծաղիկներուն յանկարծական լուսացայտ փթթումը կը թառամեցնէր, թողլով Տաճարին կրօնական ու կարծես մշտնջենաւոր ստուերին գալ վերստին ընդգրկել աղօթակերպ լռութիւնն համատարած, — ինչպէս խօսնկը պարփակեր էր ժամեր առաջ նուազաձեւ լուսաւորութիւնն ընդհանուր, — ճառագայթը, որ այս ամփոփման ու վեհ ախոնդանոտութեան վայրկեանէն յետոյ, փոփոխակի, կուգար դարձեալ իր քաղցրութիւնն իջեցնել եկեղեցիին խիստ երազանքին մէջ, մոխրագոյն ճառագայթն, անջրպետէն ներս սպրդած, ապաստանիլ ուղեւելով կարծես եկեղեցիին լռին, սիրալիր ստուերին մէջ, կը թուէր բոլոր մարդկային աճիւններուն ամփոփումը ըլլալ, որ միտին լոյսի թախծագին երանութիւնը զգեցած կուգար իր ապաւէնը, իր հանգստարանը փնտռել կրօնքին սփոփող խորհուրդին մէջ...

* * *

Որովհետեւ իրօք, անձայն կամարներու տակ կ'զգայի ծածանքը անզօր մարդոց աղօթքին որ տաճարին խորութիւն-

ներուն մէջ՝ ստուեր, խորաններուն առջեւ՝ լոյս, ժամահարին
մէջ տրոփիւն, պարապութեան մէջ՝ բիւրեղ, եւ ընդհանուր
առանձնութեան մէջ լռութիւն եւ ամփոփում էր նաեւ . . . :

Ու տակաւ, Տաճարին մենութեանը մէջ կորսուած, կը
կարծէի թէ այդ երազանքը, մեղքերու տակ տօգունած
մարդուն ընկճումի աղերսող ապաշխարանքը՝ կը մարմնանար
Եկեղեցիին խորհրդալի կամարներուն, ստուերամած վեհու-
թեամբ լեցուն խորութեանց հետ. Եկեղեցւոյն ճարտարա-
պետութիւնը, նիւթը կ'ըլլար . . . :

Եւ Տաճարը, հաստաբեւտ, իր ծոցին մէջ ծփուն երա-
զանքով, կազմելով այն ազդեցութիւնը զոր հեռաւոր լեռ-
մը, օդային գոյնով մը անօսրացած այդ կարծրութիւնը
կ'ընէ աչքին վրայ, կը թուէր պատկերն իսկ ըլլալ խօսքին,
որ ինքնին այնքան գաղափարական՝ ամրակուռ նեցուկն է
սակայն թշուառին :

Տաճարին մեծ ու խորունկ պատուհաններուն ետեւէն
անցնող հովուն ձայնին մէջ, որ, չխռովելով բնաւ սրբավայրին
լռութիւնը, անոր չափ քաղցր էր ու վեհաշուք, կ'զգայի ա-
ներեւոյթ բանի մը ճնշումը հոգւոյս վրայ, — ինչպէս պիտի
զգայի զայն եթէ բնութեան հոյակապ ու խորին մէկ տեսա-
րանին առջեւ գտնուէի, — ճնշում մը այնքան անհունօրէն
ներգործող՝ որքան Եկեղեցւոյ կամարներուն տակ լայն կո-
շում մը, սաւառնող նուազ մը՝ խառն անրջակապոյտ խուն-
կին հետ . . . :

Տ. ԶՐԱՔԵԱՆ

ԴԵԿՏ. '93

ՆՊԱՏԱԿԸ ԿԸ ՊԱԿՍԻ

Նախնական կրթութեան կարևոր հարցը անգամ մը ևս մեր ուշադրութեան կը ներկայանայ՝ երբ կը կարդանք Կրօն . Ժողովի կողմանէ Հոգաբարձութիւններուն ուղղուած վերջին շրջաբերականը։ Առանց ծանրանալու կարգ մը պարտականութիւններու վրայ զորոնք Կրօն . Ժողովը յանձնարարած է երկսեռ աշակերտներուն համար, մեր միտքը կը ձգտի այն տեսլական բարոյականին որ կոչուած է կերպարանափոխ ընել մանուկներու անկաղապար, թոյլ ու տարտամ նկարագիրը և օժտել զանոնք ա՛յնպիսի սկզբունքներով որ կարենան պատուաւոր եւ օգտակար կերպով կենցաղավարել կեանքի սլաքարին մէջ։ Կրթութիւնը զոր մինչև հիմա սովոր ենք տալու մեր մանուկներուն ու պատանիներուն՝ դժբաղդաբար չէ ընդգրկած իր մէջ աշակերտին բնաւորութիւնը կաղապարելու ամենալուրջ և ամենակարեւոր ուսուցումը։ Մինչդեռ այս իսկ էր գլխաւորագոյն կոչումը և նպատակը նախնական կրթութեան։ Եթէ նախակրթութեան միակ բարիքը՝ աշակերտներուն մէկ երկու լեզուի և քանի մը գիտութիւններու նախագիտելիքը և եթ աւանդել ըլլար՝ շատ գնահատելի բարիք մը չպիտի ըլլար այն, զի կարելի էր, առանց իսկ դըպրոցին օժանդակութեան, արտաքին միջոցներով, այդչափը ձեռք բերել, թերևս մինչև անգամ աւելի արդիւնաւոր կերպով։ Բայց մարդուն նկարագիրը կազմակերպել, տնոր հոգեկան դրութիւնը մշակել ու բարեփոխել՝ ասիկա՛ է, այո՛, դըպրոցին կոչումը և գլխաւորագոյն նպատակը . և վարժարան մը, որքան ալ հա-

մեստ ծրագիր ունենայ, իրեն առաջնորդ եւ ուղեցոյց ընտրելու է բազմակողմանի բարոյական դաստիարակութիւն մը: Ուրիշ ազգեր այս ճշմարտութիւնը ըմբռնած, քարոզած, ի դործ դրած եւ շատ մխիթարական արդիւնքներ քաղած են անկէ: Դեռ վերջերս, լրագրական հրատարակութիւններով բազդատութիւնը կ'ըլլար ֆրանսական եւ անգլիական նախակրթութեան եղանակին մինչեւ եւ մրցանակը վերջինին կը տրուէր՝ սա պատճառաւ որ անգլիացիք կանուխէն զգացած եւ կիրարկած էին բարոյական դաստիարակութեան ուղղութիւնը: Բարոյագէտ մանկավարժներ պատրաստած են, մանաւանդ վերջին տարիներս, ընթերցանութեան այնպիսի սքանչելի դասագրքեր՝ որոց մէջ գիտութեանց նոյն իսկ ամենէն դրականներուն, ամենէն բնականներուն ու բնախօսականներուն վրայ խօսուած ժամանակ, ճարտար հիւսուածքով մը աշակերտին կը ներշնչուի բարձր բարոյականի մը հովը. ամբողջ դործը, մէկ ծայրէն միւսը, ուղղամտութիւն, պարտաճանաչութիւն եւ առաքինութիւն կը բուրէ: Տաղանդաւոր մարդերու նշանաւոր դործերը մանկական դիւրամբռնելի ոճով եւ իր պարզութեանը մէջ հզօր շեշտերով պատկերացած են այն տեղ, այդ թանկագին գրքերուն մէջ, որոնք իրենց շինիչ տպաւորութիւնը կը թողուն մանկական կոյս եւ ընդունակ մտքերու վրայ: Յաւալի է որ, եթէ հեղինակի միտք ունենալու չափի պատրաստուած չեն մեր կրթութեան առաջնորդներէն ոմանք, գէթ թարգմանողներ ալ չեն եղած այդ պատուական դասագրքերուն որոնցմէ անհունապէս պիտի օգտուէր ուսանող մանկտին: Այսօր, եթէ բարոյական կրթութեան այդ փրկարար ուղղութիւնը կիրարկել իսկ ուզենք մեր նախակրթարաններուն մէջ՝ շուարած մնացած ենք թէ ընթերցանութեան ի՞նչ

դասագիրք տանք մեր մանուկներուն ու պատանիներուն ճեռքը :

Զարմանալի է որ մեր կրօնագիտութեան ու բարոյագիտութեան ուսուցիչներէն մասնագէտ կրօնուսոյցի վկայագիր կը պահանջուի : Ուրեմն տակաւին սա դադափարը կը տածուի ընդհանրապէս թէ նախնական վարժարաններու մէջ աւանդուած կրօնագիտութիւնը Եկեղեցիի խորհուրդներու ու ծէսերուն բացատրութեան և կամ աստուածաբանական դժուարին խնդիրներու վերլուծութեան հետ առնչութիւն ունի : Բայց ադոնք կ'ենթադրեն գէթ բարերադոյն նախակրթային կամ երկրորդական դասընթացք մը . մինչդեռ մեր թաղային վարժարանները լոկ ընտելարաններ և տարրական նախակրթարաններ են , և իբր այն՝ բաւ է որ աշակերտները սորվին Ս . Գրքի պարզ պատմութիւնը և բարոյականի սկզբունքներուն որքան գիւրահասկանալի նոյնքան ալ ընդարձակ ու մանրամասն բացատրութիւնները : Աշակերտներու ուսած ամեն առարկաներն ալ պարտին ներգաշնակօրէն տպաւորել իրենց մտքին մէջ բարոյական նկարագրի մը արդասաբեր սերմերը : Եւ աւանդուած առարկաներուն մէջէն ամենէն աւելի բեղմնաւորապէս այս նպատակին կը ծառայեն Սուրբ Գրքի պատմութիւնը, բարոյագիտութիւնը և ընդհանուր պատմութիւնը : Ասոնց դասաւանդութեան համար ոչ թէ հասարակ դարձած ըմբռնումով մասնագէտ՝ այլ բազմակողմանի զարգացումի տէր ուսուցիչ փնտռել հարկաւոր է :

Մեր արդի նախնական կրթութիւնը, ինչպէս ըսինք, աննպատակ է : Պէտք է միանգամ ընդ միշտ ըմբռնենք թէ վարժարաններուն դերը ո՛չ թէ վաճառականի գրողի՝ այլ մարդ պատրաստելուն մէջ կը կայանայ . նոր

սերունդը՝ ազիտութեան մէջ խարխափողներէն աւելի
ազնիւ, աւելի՛ բարի և աւելի՛ նկարագրի տէր ընելուն
մէջ կը կայանայ: Եւ ճիշդ ասոր համար է որ մեր կրթա-
կան ուղղութիւնը բարեփոխելը և զանի՛ բազմակողմանի
նշանակութեամբ ըմբռնուած բարոյականի մը վրայ հաս-
տատելը ամէն ժամանակէ աւելի հի՛մա զգալի է:

ԼԵՒՈՆ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ

ԺԱՄԱՆՈՐՈՒԹԵՒՆԸ

Վ. Ս. ՅՐԿԵՆԱՎ. ԷՊ

Կէս դիչերուան համար ժամադրութիւն մը,
Զէրօյէն վար ցուրտին եւ ծունկերէս վեր ձիւնին մէջ,
Ան պատուհանը պիտի ելլայ, ես փողոցէն պիտի խօսիմ:
Առանց դժուարութեան սիրահարութիւնը համ չու-
նենար:
Ժամը եօթնին հոն եմ:
Դեռ պատուհանը չէ բացուած:
Տերեւի մը պէս կը դողամ:
Ցուրտ մը, ցուրտ մը որ ոսկորներէս ալ անդին կանցնի:
Եօթն ու կէս:
Բայց փայտ պիտի կտրիմ:
Ինչո՞ւ պատուհանը չի բացուիր:
Ցուրտը հոգիս կը խածնէ կոր:
Քալէ ու քալէ:
Անիծեալ պատուհան, չի բացուի՛ս:
Ա՛խ, պիտի հիւանդանամ, թիֆօ պիտի ըլլամ:
Գոց, գոց, գոց:
Ութն է.

Կը նուազիմ կոր, պիտի սառիմ:

Ճարահատ՝ դիմացի տան սեմին վրայ կը կծկտիմ:

Զգայարանքներս մէկիկ մէկիկ կը տկարանան կոր:

Աչքերս կը մթագնին:

Պահապանը տասը զարկաւ:

Անկէց անդին չեմ յիշեր:

.

Երբ առտուն արթնցայ . . . մեռած էի:

Յ . Ս . Լ . Փ . Ի . Ս . Ր

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ր Դ Ա Կ Ա Ն Բ Ա Ր Ք

(Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր)

Մեր գեղը գինետուն մը կայ. այս գինետունը ինծի համար շատ մը ուրիշ զբօսատեղիներէ աւելի գերազանցապէս հաճոյապարգեւ է. վասն զի անոր մէջ ժողովրդի ստորին դասերուն յոյգքերը, ուրախութեանները, տրտմութիւնները, թախիծքը յարանորոգ տողանցումով մը կը պատկերանան, լռին հանդարտութեամբ մը:

Ներս խոթէ գլուխդ այդ դռնէն ու դիտէ. ընդարձակ սրահ մըն է, բարձր ձեղունով, որուն չորս անկիւնները, սարդի ոստայններով չաղապատուած, շաստիճանաւոր մթութեան մը մէջ կը թաղուին, մանուածապատ անվերջ խորութեան մը զգայութիւնը տալով. պատերուն վրայ աղտոտ ապակիներով մէկ քանի տգեղ պատկերներ կան, իրենց անշնորհ նայուածքն իզուր յառելով գինետան յաճախորդներուն վրայ սրոնք, տարէց ձկնորսներ կամ նաւավարներ, թերեւս չեն տեսած իսկ զանոնք:

Օրուան մէջ տաժանագին խոնջէնքէ մը ետք, ձկնորսը կամ նաւավարը, կամ երկաթապործը, կամ վերջապէս այն աշխատաւորներէն մէկը որոնք իրենց բազուկը մինչեւ իրիկուն կը շարժեն՝ մեքենայի մը լծակին անզգայութեամբն ու միօրինակութեանբը, կանգ կառնէ գինետան դրան առջեւ խոշոր հառաչանքով մը որուն մէջ ամփոփուած է ամբողջ դառնութիւնը, տաժանանքը, յոգնութիւնը իր մարմնին, որ ալ պէտք ունի հանգստանալու:

Եւ իրենց աչքերուն մէջ անբացատրելի ուրախութեան մը նշոյլն է որ կը վառի, երբ գինեպանը, առանց իսկ յաճախորդին կանխաւ ազդարարութեանը, չի՛ մը բիւրեղափայլ օղի, դաւաթ մը ջուր եւ փոքր պնակի մը մէջ քիչ մըն ալ լուբիա կամ ձուկ կը բերէ կը դնէ անոնց առջեւ, փայտէ իւղոտ սեղանին վրայ:

Ա՛լ ինքիր մէջ կամփոփուի հէ՛ք աշխատաւորը. կարծես ներքնահայեցութեամբ մը կը համակուի՝ օղիի պարգեւած հեշտին թմրութեանը տակ, անոր ազդած զգացումին երանութէնէն սփոփուած, գլխիկոր, աչքերը կիսախուփ:

Մենք կը կարծենք թէ այդ խոնարհ դասակարգի անհատը, այն տգիտութեանը պատճառաւ որով մեծցած, սընած է, չի կրնար մտածել, կամ տրամաբանել:

Իր այդ թախծոտ վայրկեաններուն մէջ, ձկնորսը խոհանքի ուղիէն մը ունի որուն վրայ կը ծփայ իր էութիւնը, ալեկոծ կը տարուբերի, սանձարձակ կոհակներու ելեւէջին հետեւելով անզգայ իրի մը պէս. իր կեանքին աննշան կարծուած մանրամասնութիւնները իրեն համար անչափելի խորութիւն ունին:

Ու երբ հացն ու ձուկը իր դողդոջ ձեռքերով բռնած դուրս կ'ելլայ գինետունէն, բնաւ տրտունջ մը չի կայ շուրթերուն վրայ, ցաւ մը չի կայ սիրտին խորը, յոգնութիւն չի կայ իր անդամներուն մէջ: Տարտամութիւն մը, անգիտակցութիւն մը կեանքի իրերսը, չուառութեան յեղակարծ մոռացում մը վարձատրութիւններն են օրուան աշխատանքէն ետք խմուած այն մէկ քանի դաւաթ օղիին:

Ժողովրդային ամենէն մտաւիպար դէմքերէն մէկը անց-
եալներն առիթ ունեցայ տեսնելու: Չըքսալընի աղէտաւոր
հրդեհը բունաղերծ ըրաւ հոյլ մը թշուառներու, զանոնք բը-
ռունցքի բոցավառ հարուածով մը տարտղոելով, ցրուելով:

Անոնց մէջ որք կուգային նախատ առնել բաշխման մաս-
նախումբէն, կին մը կար, հին օրերու մնացորդ մը որ նոր
սերունդին մէջ իր վտիտ, քաշկռտուած մարմինը կը պտըտ-
ցունէ հնադարեան առարկայի մը պէս որ գոյութեան
իրաւունք ունի միմիայն իբրեւ հետաքրքրաշարժ բան մը:

Ութսուն եւ հինգնոց կայ. լերկ գանկը, դունատ պո-
յամայով պլորուած, չոր թթու մի մը զգայութիւնը կուտայ,
որուն վրայ երկու ծակեր դտնուին իբրեւ աչք. արտեւա-
նունքը ալ չեն կրնար ամբողջովին բացուիլ. անոնց մէ-
ջէն հապիւ կերեւան մղտոցած բիւբեր, անվայլ եւ միշին, շի-
կագոյնէ գորշագոյնի վտխուած. հասակը փոքր է, կարծես
տարիները ամեն կողմէ կաշկանդած, սեղմած են անոր տ-
մեն մէկ անդամները մինչեւ որ բերած հասուցած են հիմակ-
ուան ոսկրէ ու մորթէ կծիկին որ ուզած կողմէ կը դըրի:

Անունը Զիպա տուտու է:

Իր արդի վիճակին մէջ մուրացկութեան ամենէն քստմը-
նասարուռ տիպարներէն մէկը կը ներկայացունէ. բայց ան-
գամ մը խօսեցոր գինքը, պիտի տեսնես թէ ինչ կեանք մըն
է անցուցած այդ միշին, ողորմելի էակը:

Ամենէն տարօրինակ կողմը ըսեմ այս կնոջ

Տարիներու ընթացքին մէջ աշխատելով չարաչար՝ կրցեր
է տուն մը շինել ու անոր մէջ պատասպարուիլ իր զաւակնե-
րովը. հիմակ տունն երեցաւ, ունեցած աննշան գոյքերը փը-
ճացան. հիմակ դուրսը, գրէթէ փողոցը մնացած է, զուրկ
ապրուստի ամեն միջոցներէ:

Եւ ինք անոնց եւ ոչ մէկուն համար ցաւ կը յայտնէ.
միայն, իր դեփը, որ հրոյ ճարակ եղած է, ահռելի կսկիծ մը
տուած է իր սրտին. օհ, ինչ սրտառուչ շնչո մը կը դնէ իր
հառաչին մէջ երբ ախուժախերով կը յիշէ իր «էրած դէֆ»ը,
միակ խնկելի յիշատակն իր երիտասարդութեան պայծառ օ-
րերուն:

— Զիպա տուտու, քուկին ինչդ էրեցաւ:

— Ա՛խ, տղայ, մը հարցուներ, դէ՛ֆս, կիւղէլիմ դէ՛ֆս
էրեցաւ:

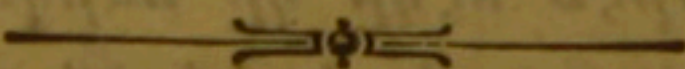
Եւ իր աննշոյլ բիւերը տարօրինակ շուտութեամբ կը
շարժին կիսախուփ արտեւանունքներուն մէջ, արտասուելէ
աւելի սրտաշարժ արտայայտութեամբ մը:

— Էս ան թէ՛ֆո՛վս մարդ էղայ, զաւկըներս մեծցուցի,
տունս տեղս շընեցի... հիմակ ի՞նչ պիտոր ընեմ. .

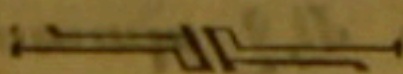
Եւ կը պատմէր իր անցուցած կեանքը:

Ժամանակին, մեծերուն ատենը, շատ կը փայլի եղեր
Զիպա տուտուն. անոնց ամեն հանդէսներուն ներկայ էր ինք,
իր դեփին հետ: Թուրքերէն բանաստեղծութիւններ, զորս
մինչեւ հիմակ չէ մոռցած, նոյն իսկ իր այս դառն կսկիծին
մէջ, իր շուրթերուն վրայ սրտագրաւ չեշտեր առնելով՝ կը
հրճուեցնէին հանդիսականները, որոնք նուէրներով կը վար-
ձատրէին Զիպա տուտուն: Այդ խրախճանութիւններուն հո-
գին էր ինք. մարմնական զանազան խաղեր կը խաղար՝ իր
թրթռածայն գործիքը ձեռքը, զոր սքանչելի կերպով կը զար-
նէ եղեր:

Ե Ր Ո Ւ Ա Ն Դ

Ս Ս Ք Դ Ն Դ Վ

(Ն Ո Ր Ա Վ Է Պ)

Միջահասակ, թաւ յօնքերով, գանգուր մազերով, կար-
մրուկ դէմքի վրայ — բայց ոչ այն կարմիրը որ չի սիրուիր,
այլ այն՝ որ վարդին կը մօտի — սիրուն ու նուրբ եւ ճիշդ
վարդին ալ թարմութեամբը ու վարդագոյն չրթներով աղջնակ
մըն էր Սաթինիկ որ տակաւին վարժարան կերթար:

Դպրոցը եկեղեցիին մօտիկն էր, քով քովի գրեթէ, քրոջ եղբոր պէս: Իրաւ խորհրդաւոր բան է աս, այնքան մօտիկ որ չես կրնար անտարբեր մնալ անոր նկատմամբ ու գրեթէ միշտ, սրտէդ, հոգիւդ բան մը ունիս, չգիտեմ ինչ մը կզգաս անոր համար: Նոյն վիճակին մէջ էր Սաթենիկ ալ ու այսպէս չէ՞ պատահած անոնց ալ, որոնք եկեղեցիի քովիկը դպրոցներ աճախած են: Գրեթէ ամէն առտու եկեղեցի պիտի հանդիպէր դպրոցական յաջողութիւններու համար աղօթելու, ու կը յաջողէր ալ: Վարժարանին մէջ ամենուն համակրութիւնը վաստըկած էր իր այն անուշ բնաւորութիւնովը, որ շիրին բառով կը բացատրուի մեր մէջ:

*

*

*

Ըսի՞ թէ որք էր հօրմէ, մինակ մայր մը ունէր ու քոյր մըն ալ իրմէ մեծ: Մայրը սեւերու մէջ, անոնց միայն նուիրած էր ինքզինքը ամուսնոյն մահէն ետքը. անոնցմով կը մխիթարուէր, զի, ամենէն աւելի, յոյսն էր որ առաւօտուն, արեւին առաջին ճառագայթներուն հետ, կիջնէր իր սրտին խորը: Ու ամէն առտու երազներով կարթննար, անուշիկ երազներով:

Եւ սակայն շատ չանցած, իր երազները իտէալներ ըլլալէ աւելի իրականութիւն գտնել կսկսէին. լաւ երեւոյթ էր այս. ու ժպիտը, կամաց կամաց, կսկսէր նորէն անոր երեսը չոյել. աղջիկները ուսումնականներ ըլլալու ճամբուն մէջն էին, երկուքն ալ մէյմէկ շնորհքով դպրոց կերթային, ասիկա, ամեն այրիներու սովորական յանկերգը, այդ միամիտ-մօր անձնասիրութիւնը կը գգուէր:

*

*

*

Մինչ այս մինչ այն, օր մըն ալ լուր մը կուգայ մօրը, աղջկանը, անդրանիկին, բաւղի մը ելած էր. ու այդ բաղդը, ինչ որ ալ ըլլայ, մեզի սովորական տխմար ունակութիւնով մը, պէտք չէր մերժել. « խըսմէթը կոխել անցնիլ չըլլար »:

Ուրեմն, մէկ երկու շաբաթէն արդէն առջինեկը նշան-
ուած էր, տակաւին դպրոցին « շրջանաւարտ » ի վկայականը
չառած, ինչ երջանկութիւն. եւ, ի տես այն բախտին, քա-
նինե՛ր արդեօք « ախ » ը չքաշեցին անոր: Զարուհի, Սաթի-
նիկէն աւելի պաղարիւն, հազիւ կար 16 տարեկան: Դպրոցին
ալ յաջողակներէն էր. ինքն իր մէջը ամբողջ. եւ այդ վի-
ճակը զինքը մինչեւ անտարբերութեան տարած էր: Չխօ-
սելու, չխնդալու, ապրելու ճանճրոյթէն վարակուած ի մը
դէմքն ունէր:

Ու այսպէս օրերը կանցնէին կամ կը սահէին արագ:

*
* *

Յուլիսի տաք օր մը վարժարանին մրցանակաբաշխու-
թեան հանդէսը կը կատարուէր եւ շրջանաւարտներու ա-
նուններուն շարքին մէջ կար անուն մը եւ ատ՝ Զարու-
հիինն էր:

Այդ օրը շնորհաւորութիւններդ տարափը արդէն կը
տեղար Տիկին Սրբուհիին տունը, կային որ կրկին շնորհա-
ւորելու պէտքը կգգային զինքը որ, դարձեալ միամիտ անձ-
նասիրութեամբ մը, կընդունէր ատոնք մասնաւոր ու ներքին
հաճոյքով մը:

*
* *

Ինչ մըն ալ, ու արդէն հարսանեկան պատրաստու-
թիւններն սկսած էին: Եւ օր մը, երկուշաբթի, 93 ին, որ
ամիսն ըլլալը չեմ յիշեր, ամուսնութիւնը տեղի կունենար:
Ա՛խ, ի՛նչ երջանիկ օրեր . . . մայրը կը խնդար. առջի օ-
րերը նորէն սկսածի պէս կուգար իրեն: Աղջիկն ալ իր մա-
սին շատ դժգոհ չէր երեւնար եւ մեղրալուսնին առաջին
քաւորդը կը սահէր այսպէս շատ քաղցր:

*
* *

Սաթինիկ իր քրոջ ամուսնութիւնովը աւելի երջանիկ
զգաց ինքզինքը. քեռայր ունէր հիմա, պաշտպան մը: Ի՛նչ

անուշ բան, ու ալ աշխարհք իրն էր. ալ ամէն բան կը սիրէր. այդ հարսնիքը աւելի մեծ, աւելի նոր զուարթութիւն մը բերած էր այդ գողտր դէմքին:

Սաթինիկ ամեն բանէ աւելի կը սիրէր կարդալը, ընթերցանութիւններ կընէր դասերէն դուրս ու ամենէն աւելի սիրած հեղինակը Դուրեանն էր. «կը պաշտեմ, կըսէր, անիկա»: Միշտ իր քովն ունէր անոր գիրքը ու «Լճակը», «Իմ մահը» եւ ուրիշ ոտանաւորները գոց ըրած էր ալ, այնչափ կարդացած էր:

Օր մը, շատ ձախորդ օր մը, դասատուներէն մէկը զինքը յանդիմանած էր, քովէն «սիրահարական նամակ» գտած ըլլալու կարծիքով. ա՛խ, մենէ որո՞նք անպարտ մնացած են այդ կարգ մը դասատուներու «կարծիքին»: Եւ այդ օրը, չարագուշակ օր մը եղաւ Սաթինիկին համար. ա՛լ անկէ ետքը փոխուած էր . . . իր երեսի կարմիրը կամաց կամաց թառամիլ, թռչնիլ սկսաւ, ու շաբաթ մը, երկու, եւ ահա կէս մը ծիւրած, լմնցած էր ան: Երբ այս վիճակով կը տառապէր, վրայ հասան նաեւ ընտանեկան այն գծտութիւնները որոնք խոցեցին իր զգայուն սիրտը:

Քեռայրը, որուն ի տես այնքան երազներ ունեցած էր, խոժոռ մարդ մը դարձած էր ալ, յուսախաբութեան կատարեալ մարմնացումն էր ան իրեն համար: Այն անձերէն որոնք մինչեւ ամուսնութեան օրը դիմակը երեսնին կը պտըտին ու «պսակ» էն երկու ժամ ետքը արդէն իրենց բուն դէմքը երեւան կուգայ: Ծիշդ այս պատկերներէն էր:

*

*

*

Ու կը սահէին, կանցնէին օրերը եւ Սաթինիկ իր չարաչարանքի շրջանին մէջ թաղուած կը մնար. Դեկտեմբերի վերջերը, ձմրան տխո՛ւր եւ մեղամաղձիկ իրիկուն մը, ինՓլուէնցայով ինկաւ անկողին, ու քանի մը օրէ ի վեր արդէն ոտքի վրայ էր, չէր կրնար երկար մնալ անկողնին մէջ. դպրոցը չէր ուղեր թողուլ, պէտք էր երթալ. եւ կամաց կամաց, տոտիկ տոտիկ դպրոցին ճամբան բռնեց: Բայց տխո՛ւր էր ալ. առջի Սաթինիկը չէր. եւ աս, ոչ մէկուն ուշադրութենէն չէր

վրիպած : Ամէն բան սեւ կը տեսնէր իր շուրջը . վարժապետին խոժոռ դէմքը , պռստոած յօնքերը միտքը կիյնար . վարժապետին ծամածռութիւնները կը յիշէր ու ձգել կուզէր վարժարանը՝ հեռանալ կուզէր անկէց մէյ մըն ալ չդառնալու համար անոր որ , վերջին վայրկենին , կոտորտած էր զինքը : Խնդիրն այս վիճակին մէջ էր երբ , իրիկուն մը , կրկին անկողին մօտաւ հիւանդ . այս անգամ բնագոյրումով մը սլաղ առած էր ու մէկ կողը կը ցաւէր : Գուշակած էր . . . բայց բժշկին որոշումին , վճիռին կսպասէր , որ եկաւ հետեւեալ օրը ու կէս ժամ ետքը , անողոք իրականութիւնը հաստատուած էր . բնագոյրը զինքը չէր խաբած , գուշակածը ճիշդն էր : Եւ ապա , զրուեցաւ կամ աւելի գամուեցաւ իր սրտի տախտակին վրայ :

*

*

*

Իր հիւանդութեանը մէջ մէկ անգամ միայն կրցի տեսնել զինքը . գիտնալով անշուշտ վերջինն ըլլալը , մահէն ամիս մը առաջ : Կզգար թէ կը հատնէր , իր մէջը ամէն բան լմընցած էր . բայց , տակաւին կեանքին սիրահար , չէր ուզեր բաժնուիլ անկէց եւ պատուհանէն , որ փողոցին վրայ էր , կը դիտէր կիները , հագուած , շիք . սիրտը կը հալէր , կը հեւար զգայնիկի բոլոր հեւքովը : Այդ օրուան խօսակցութեան մէջ ըսաւ . « ա՛խ , կուզեմ որ անձրեւ մը գայ ու ասոնք ամենքն ալ թրջին , ջրհեղեղէն փախածի պէս եւ ես իրենց նայելով խնդամ ու բացուիմ » :

4

*

*

Ու այսպէս օրերը կանցնէին կամ կը սահէին արագ . եւ օր մըն ալ լսեցի որ « հաղորդութիւն » տուեր են , գուշակեցի վերահաս վտանգին շա՛տ մօտ ըլլալը ու կարծեա թէ ամէն վայրկեան իր մահուանը գոյժին կսպասէի շատ տխրութեամբ եւ զարմանալի ցաւոտ փափաքով մը : Զուշացաւ . հասաւ գոյժը ուրաթ օր մը : Բայց ինքը ի՛նչ երազներ ունէր դեռ որոնց իրականութեանը կսպասէր անհամբեր . ի՛նչ սիրական տենչանքներ որ սակայն ոչնչացան յաւէտ ու ինկան անէութեան ծոցը , թաղուեցան իրեն հետ գերեզմանին փոսը :

Եւ այդ կիրակին, յանձնեցին զինքը, մայիսին, վարդի
ամսուն մէջ, իր վարդ երազներովը, այն սեւ հողին որ վեր-
ջի վայրկեանին « գերեզման » կը յորջորջուի եւ որ, կուրօ-
րէն, կ'առնէ ինչ որ իրեն կը յանձնուի :

* * *

Ու երբ կը գրեմ այս տողերը չեմ կրնար չյիշել « Կեան-
քի Պատկերներ » ու ծանօթ ու ճկուն հեղինակին, Սաթիւնիկի
մասը՝ « Դատապարտեալը » : Անոր մէկ նկարագրութիւնը, որ
դպրոցին մէջ պարզ ոճի իբր օրինակ գոց ըրած եմ, միտքս
կուգայ այս վայրկեանին ու կը մտածեմ « Սաթիւնիկ 16 տա-
րեկան էր երբ դպրոցը կը թողուր . » եւ կըսեմ « Սաթիւնիկ
16 տարեկան էր երբ կեանքը կը թողուր . . . » :

* * *

Եւ հիմա մայրը դարձեալ, սեւերը գրկած, առջի օրերը
յկսածի պէս կուգայ իրեն. սեփ սեւ երազներով նստած է
սութին մէջ, բաղդէն հալածուած :

ԵՐՄՈՆԷ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

Խսկիսւր

ԱՇՆԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐ

ՃԱՄԲՈՐԴԸ

Յաղթ լեռանց մէջսեղ բացուող հովիտէն
Յամբր քայլերով համբորդը կ'երթայ .
Գրլուխը ինկած իւր կուրծքին վրայ

Տաճանելով յառ ամէն մէկ փայլէն,
 Խեղճ ուղեւորը կը փալէ անկայ
 Յաղթ լեռանց մէջսեղ բացուող հովիտէն.

Պզտիկ առուակ մը, մէջէն հովիտին
 Ճըլնըլալով միշտ առաջ կը վազէ.

Մարդը կը փալէ անոր աւազէ

Ա.փին վրայէն, իր ամբողջ հոգին

Սողուն ալեաց մէջ. ա՛խ, կեանքն ալ սա է.

Պզտիկ առուակ մը, մէջէն հովիտին.

Վերջալոյս մ'աւեման հո՛ն կը մարմնրի՝

Տերեւներուն մէջ հինցած ծառերուն.

Զուրին մէջ կիյնայ շող մը նրւաղուն

Եւ անոր կուսայ շունչ մ'հոգեվարի.

Լենայ յուզումով մը սի՛րսը մարդուն,

Վերջալոյս մ'աւեման հոն կը մարմնրի.

Առուակին հետ որ կը դիմէ ի ծով

Ճամբորդը կ'երթայ փայլերով կամաց.

Ոսուրներուն տակ, տերեւներն չորցած

Կը մեռնին պրզտիկ հառաչանքներով.

Եւ ճամբորդն կ'երթայ դանդաղ, յամբողջաց

Առուակին հետ որ կը դիմէ ի ծով.

ՏԵՍԱՐԱՆ կը հրատարակուի տեր առ տեր :

Կը պարունակէ գրական, գիտական եւ բանասիրական արձակ եւ ոտանաւոր գրուածներ :

Մէկ հատր կը բաղկանայ 40 տերէ: Բաժանորդարութիւն Պօլսոյ համար 20 Ղրուշ, գաւառաց համար Ղրուշ, կանխիկ վճարելի :

10 Բաժանորդ գտնողին 1 օրինակ նուէր կը տրուի :

ՊԱՐՈՒՆ ԱԿՈՒԹԻՒՆ 2. ՏԵՏՐԻ

Նրազանքի վայրկեաններ	<i>Տիրան Չրաֆեան</i>
Նպատակը կը պակսի	<i>Լ. Մկրտիչեան</i>
Ժամադրութիւնը (վայրկեցաւեայ)	<i>Յ. Աշիխար</i>
Ժողովրդական բարբ (պատկերներ)	<i>Երուանդ</i>
Սաքեցիկ (նորավեայ)	<i>Օր. Երմոնէկ Սահակեան</i>
Աշխատանքի խորհուրդներ (հերթուած)	<i>Ս. Տիրանեան</i>

Գին 30 Փարա

«Գրացուցակ նոր հրատարակութեանց» ի Մայիս — Հոկտեմբեր ամսաթիւը պիտի հրատարակուի նոյն պարունակութեամբ Նոյեմբեր 10 ին :

